

La vil·la romana dels Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà). Memòria d'excavació

Josep Casas i Genover

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObresDerivades 2.5 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi el titular dels drets i no se'n faci un ús comercial. No es pot alterar, modificar o generar una obra derivada a partir d'aquesta obra. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/es/legalcode.ca>.

ÍNDIX

1. Antecedents	1
2. El context geogràfic	2
3. Primera ocupació: precedents	4
4. Àmbits exteriors de la vil·la i troballes tancades	29
5. Datació del conjunt	52
6. La vil·la romana dels Tolegassos: Fase 3	55
7. Inventari material	60
8. Recuperació i activitats en els s.IV	69

Antecedents.

Durant els anys 1988, 1989 i 1990, els treballs de camp a la vil·la romana dels Tolegassos es van concentrar a la part alta del jaciment, continuant el front obert en les primeres campanyes a partir dels edificis de les fases 1 i 2. Per aquest motiu, la major part de la zona excavada correspon al pati central de la vil·la, pobre en troballes i estructures, amb restes d'un edifici quasi desaparegut, i amb instal·lacions difícils d'identificar.

No obstant això, i malgrat que el pati és la part més àrida del jaciment, aquestes tres darreres campanyes han permès posar al descobert alguns àmbits i estratigrafies de gran interès, car documenten uns períodes mal coneguts de la vil·la; especialment pel que fa referència a un primer assentament baix-republicà i a la reocupació baix imperial del jaciment, ambdues fases localitzades a la meitat nord de la finca que s'està excavant. Més a més, s'ha posat al descobert, quasi completament, el magatzem de dolia de la vil·la, part importantíssima de l'explotació rural, també amb dues fases d'ocupació, amb remodelacions puntuals en el seu interior.

Les estructures i àmbits baix-republicans estan formats per algunes sitges i dipòsits; les unes, obliterated a la fi del s. II a.C.; altres, abandonades i farcides amb materials d'època augustal o del canvi d'Era. Al costat d'aquestes troballes, s'ha pogut excavar i buidar quasi totalment el pou principal de la vil·la, el qual ha proporcionat una seqüència estratigràfica de més de 7 m., amb un farcit que correspon a dos moments diferents i en el que s'ha recuperat un importantíssim lot de materials que ajuden a completar el repertori d'atuell d'ús corrent a la vil·la a la segona meitat o últim quart del s. II. La part alta del farcit, datada a mitjan del s. IV, documenta la reocupació del jaciment en època baix-imperial i es relaciona directament amb estrats i estructures molt deteriorades situades a la zona nord del jaciment.

En aquesta memòria, doncs, s'estudiarà amb detall el material provinent de cadascun d'aquests àmbits i estratigrafies, seguint l'ordre cronològic de la seva formació, completant les informacions que disposavem fins ara sobre la vil·la.

EL CONTEXT GEOGRÀFIC.

L'actual municipi de Viladamat està situat en el pla que s'estén entre els rius Fluvià i Ter, a pocs quilòmetres de la costa i de la ciutat romana d'Empúries. La part oriental del municipi està formada per terrenys de la plana al·luvial quaternària, mentre que a l'oest comença la suau serralada eocènica situada entre les conques dels dos rius i que d'alguna manera assenyala la divisòria entre les comarques de l'Alt i Baix Empordà.

La línia de la costa del Golf de Roses es caracteritza per haver sofert un retrocés que s'ha pogut documentar fins i tot en època històrica i que es relaciona directament amb l'extensió de les àrees al·luvials i el curs baix dels rius Ter i Fluvià, amb els canvis soferts per les seves lleres i desembocadures. L'evolució paleogeogràfica dels deltes dels dos rius és la que mostra amb més claredat el procés de formació geològica de la zona. Diversos autors s'han ocupat d'aquest tema, publicant-se alguns estudis de gran interès d'entre els que cal destacar els del Dr. Pallí i els de l'*Instituto Geológico y Mínero de España* (Pallí, 1972; IGME, 1967). (Fig. 1).

L'observació del mapa geològic de la zona i un cop d'ull a la geografia dels deltes dels rius de la Mediterrània ens fa adonar que els dels rius empordanesos, Muga, Fluvià i Ter, són diferents. No són visibles les aportacions de terra que s'endinsen en el mar, tot i que aquests rius ténen un alt poder erosiu i han arrossegat sorres i material des del Pirineu, sino que en lloc de formar deltes, les desembocadures s'han anat produint en costes còncaues que s'endinsaven cap a terra. Les terrasses del Ter i el Fluvià i els sondetjos oberts a la plana mostren que els autèntics deltes en realitat estan amagats terra endins i que la línia de la costa actual és bastant allunyada de l'antiga línia. És a dir, bona part de la plana més oriental de l'Alt Empordà s'hauria format per les aportacions d'aquests rius, constituint els veritables deltes actualment soterrats.

El delta del Fluvià sembla que començaria vora Sant Miquel, amb els vèrtex a l'Armentera i Viladamat, desembocant vora Empúries. El Ter s'obriria a Jafre i hauria ocupat la zona de Parlavà, Gualta, Torroella i Albons. Encara en època històrica, una de les principals branques del Ter arribava al mar vora Empúries.

L'evolució geològica des del Quaternari no deuria ser massa diferent de la que s'ha deduït a partir dels estudis més recents: El golf de Roses arribaria en un principi fins a la vora de Pont de Molins, Figueres i Riumors i Viladamat, que representa el límit dels afloraments del Pliocè. Aquests sediments es troben actualment a més de 70 m. de profunditat. Ara la zona és molt plana, amb cotes que no són superiors als 5-10 m. Si hi afegim el lleuger retrocés del mar, tenim que no massa centenars d'anys enrera moltes zones estaven inundades o eren aiguamolls o antics estanys interiors com els de Castelló d'Empúries, Vilacolum o els aiguamolls entorn Cinc Claus.

Fins fa pocs anys, quasi tota la muntanya estava ocupada per conreus, sobretot de vinya i olivera. Poc a poc, i a conseqüència dels estralls causats per la fil·loxera, es van anar abandonant

les vinyes i, anys més tard, ja dins aquest segle, s'abandonaren els olivars. Aviat la muntanya es va convertir en bosc de pins, amb alguna alzina i roure com a espècies minoritàries. El pla, en canvi, ara es dedica al conreu de cereals i farratges, els quals ocupen els antics aiguamolls actualment dessecats.

Els principals jaciments arqueològics de Viladamat, l'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos, estan situats entre els dos antics deltes, que en època romana ja es trobaven colgats de sediments. Tot i aixó, el mapa geològic de la zona ens mostra una antiga branca del Ter que passa a ran de la vila dels Tolegassos (Fig. 1). El sòl geològic on es recolzen els fonaments d'aquests jaciments està format per terres grogues per una banda i graves en altres punts, corresponents a la quarta terrassa dels rius, del Quaternari.

Quant al clima, que poques variacions deu haver sofert des de l'Antiguitat, és mediterrani litoral, amb temperatures mitjanes anuals d'entorn els 14-16° C, augmentant lleugerament cap a la costa amb una amplitud tèrmica anual que varia entre els 13 i 15° C. La pluviometria, en canvi, disminueix de l'interior de les comarques de Girona cap a la costa entre 800 i 600 mm. En aquest context se situava el jaciment que estudiem.

PRIMERA OCUPACIÓ. PRECEDENTS.

En general, les estructures i habitacions més antigues excavades fins ara no semblen anteriors a la primera meitat o mitjan del s. I de la nostra Era, però hi indicis, elements i restes constructives, així com molt material, que posen en evidència la ocupació del jaciment almenys a partir de mitjan del s II a.C. i potser fins i tot abans. Els fragments de ceràmica que des de la primera campanya solen trobar-se arreu de la vil·la com a material residual del conjunt de cada estrat confirmen aquesta presència en època tardo-republicana; presència que es veu refermada per la troballa de sitges i dipòsits farcits durant la segona meitat del s. I i en època augustal, molt abans de la construcció dels edificis de la primera fase, i que contenien elements de construcció d'un edifici situat al mateix indret.

Però, com deiem, a part d'aquests àmbits tancats i que proporcionen interessants dades sobre el passat baix-republicà de la vil·la, arreu apareixen indicis que confirmen que l'activitat no es desenvolupava en petits punts concrets del jaciment, sino que abastava un espai més ampli, quasi tant com el que a partir del s. I va ocupar la vil·la rústica.

Aquest material arqueològic està format bàsicament per fragments d'àmfores itàliques Dressel 1, algunes amb pasta DB típica, procedents de la Campània, ceràmiques grises i oxidades emporitanes clàssiques, ceràmiques d'engalba blanca i ceràmica de vernís negre, tant de procedència itàlica com produccions locals. És un conjunt de material que sol aparèixer en els estrats més profunds, a ran del sòl i, sobretot, a la zona més alta del jaciment coincidint amb l'àrea del pati central i de les sitges.

Algunes de les monedes que s'han anat recuperant corresponen a la primera meitat del s. II a.C., com un mig as ibèric de Sekaisa, un altre *semis* emporità, o una moneda encunyada a Roma presentant el cap d'Heracles, la proa d'una nau i la llegenda Q.M.E. ROMA. El mateix podem dir de diversos asos amb la llegenda indígens Untikesken.

Sens dubte, però, el lot més important d'aquesta materials antics i anteriors a les estructures de la primera fase són els d'època augustal. Està format bàsicament per ceràmiques emporitanes tardanes, aretines, ceràmica de vernís roig intern, ceràmiques itàliques de pasta micècia, ceràmiques micècies amb vernís negre i roig (també anomenades roig coral), àmfores Pascual 1 i asos d'Empúries.

Si aquests materials dispersos no fossin suficients per parlar d'una fase que d'ara endavant anomenarem "precedents", ens confirma la seva existència el contingut de tres sitges i alguns dipòsits amb materials antics. Alguns d'aquests àmbits van ser obliterated en el s. II a.C. i els altres en el canvi d'Era. Tots ells ens permeten confirmar l'existència d'una primera vil·la rústica tardo-republicana precisament perquè en el seu interior van trobar-se els suficients elements de construcció per poder parlar d'un edifici. A tots els farcits hi van aparèixer *tegulae*, element molt

comú i present arreu i, a més, restes de paviments d'*opus signinum* amb decoració de tesselles blanques, fragments de revestiment de mur amb decoració pintada, elements de columna i morter i argamassa de diferent tipus. Són materials que van ser abocats expressament per farcir els dipòsits i sitges juntament amb la resta de material en una època, repetim, en què encara no s'havia construït cap dels edificis de la fase 1. Hem de suposar que aquests materials no es van portar d'un altre indret més o menys llunyà, sino que provenen de construccions situades en el mateix lloc.

Per acabar, hem de parlar d'un dipòsit revestit d'*opus signinum* que es va deixar fora d'ús i obliterar en època augustal. És la primera estructura clara anterior a la vil·la que ara coneixem. Més a més, vora el pou del pati central es conservaven altres estratigrafies senceres de la mateixa època, aquesta vegada potser relacionades amb estructures i murs.

Ambits i estructures del s. II a. C.

La sitja 2088.

És la segona sitja trobada als Tolegassos, però la formació del seu farcit és clarament anterior al de la primera sitja descoberta i excavada un any abans. Les seves dimensions són regulars; dos metres de profunditat i dos metres de diàmetre màxim. Es va obrir excavant el sòl geològic, format per un conglomerat de còdols molt tou i fàcil de tallar i erosionable, fins el punt que la sitja es va deformar ja en època antiga degut a esllavissaments. Igual que les altres dues sitges que veurem més endavant, va ser obliterada en dos moments diferents. En un primer moment es deuria omplir de terres i escombreres fins dalt, però al llarg dels anys les terres del seu interior es deurien anar compactant i deurien cedir, obrint-se un sot de poca profunditat que dificultava la circulació pel lloc. Per aquest motiu, cinc-cents anys després d'obliterar-se per primera vegada s'hi va abocar més terra per anivellar el sòl colgant el forat.

L'excavació de la sitja ens va permetre documentar tres estrats; el més recent i els dos inicials, tots ells prou interessants, ja que documenten èpoques fosques del jaciment. Els dos inferiors són d'època tardo-republicana, mentre que el superior els mostra una reocupació del jaciment en època baix-imperial. L'estudi del material d'aquests estrats ens permet datar els respectius farcits amb poc marge d'error. Però en aquests moments i en aquest apartat ens interessa especialment l'estudi dels estrats antics, car considerem preferible estudiar el contingut de l'estrat tardà en el capítol que més endavant dedicarem a les ocupacions tardo-romanes del lloc.

Els dos estrats principals del seu farcit, els més antics (U.E. 2092 i 2093), són contemporanis, però es van separar i excavar de manera diferenciada per qüestions de metodologia. No obstant, l'estudi del material del seu interior no es pot fer per separat.

L'estrat superior (U.E. 2092), es compon de terres comunes procedents de l'entorn, amarronades, poc dures, amb pedres de gran tamany i amb poc material arqueològic. Les de l'estrat

més profund són sembalats, més groguenques, amb força còdols caiguts de les parets de la sitja i també amb poc materials arqueològics.

Pel que fa al primer, al ser l'estrat que es va trobar directament en contacte amb el sòl del pati en el qual es situa la sitja i, d'altra banda, amb motiu del farcit i anivellament tardà, apareixen alguns fragments de ceràmica que no corresponen a l'època de la primera amortització. Es tracta de dos fragments de ceràmica africana de patina cendrosa i dos fragments de ceràmica africana de cuina de vora afumada, així com un bocí de ceràmica de parets fines. Aquestes intrusions ja no apareixen a l'estrat inferior. L'altre material és el típic dels segles II i I a.C. És a dir, ceràmiques grises emporitanes, d'engalba blanca, campaniana A i B, àmfores itàliques i ceràmiques indígenes. L'anàlisi d'aquest conjunt ens permet esbrinar la data de farcit de l'àmbit.

Referint-nos a la ceràmica de vernís negre, present en poca quantitat de fragments, trobem una base de la forma Lamb. 1, espècia Morel 2320, que es data entre la fi del s. II a.C. fins a mitjan del segle següent (Morel, 1984, pp. 164-165). Al fons extern té un grafit ibèric amb els caràcters Z KA. També apareix un bocí de base de la forma Lamb. 5/7 amb decoració de rodeta en el fons intern, així com la meitat inferior d'un vas de la forma Lamb. 3, espècia 7553 de Morel, amb la mateixa cronologia que els exemplars anteriors (Fig.). A més, es van recuperar una vintena més de ceràmica campaniana A i B sense forma determinada.

Quant a les importacions, els fragments d'àmfora constitueixen el lot més nombrós, amb 39 fragments a l'estrat 2092 i 979 fragments a l'estrat 2093. Es tracta d'àmfores itàliques de la forma Dressel 1, bona part d'elles amb pasta del tipus DB procedents de la Campània i amb alguns peus característics atribuïbles a les àmfores greco-itàliques lleugerament anteriors a la Dressel 1 (Fig.), i que sembla que es va deixar d'utilitzar durant el tercer quart del s. II a.C. (Aquilue et alii, 1984, p. 33). En conjunt, pertanyen a la segona meitat avançada del s. II a.C.

Dins aquest mateix grup de materials d'importació, hem de col·locar-hi alguns fragments que pertanyen a un atuell de forma circular o troncocònica, més estret de la base, amb decoració aplicada en forma de caps de lleó i rosetes barrejades amb palmetes estampades (Fig.). És una peça excepcional, poc corrent, de la que s'en troben pocs paral·lels (). Té una pasta de color amaronat, fosca, micàcia, amb grans de calç i punts negres, lleugerament sorrenca. L'interior de la secció és de color gris més o menys fosc.

Pel que fa a les ceràmiques locals, apareixen els tipus més corrents dels segles II i I a.C.; des de ceràmica ibèrica pintada, a grises i oxidades emporitanes i ceràmiques d'engalba blanca. Del primer grup hem identificat poc més de trenta fragments, d'entre els quals només trobem tres bocins amb forma. Es tracta de *kalathoi* pintats amb bandes i cercles de color vermell. Són uns productes molt típics de la segona meitat del s. II a.C. i primera meitat del s. següent i probablement foren fabricats a Empúries o dins la seva àrea d'influència (Aquilue et alii, 1984, p. 374). De fet, apareixen arreu de les nostres comarques en contextos semblants, d'entre els quals cal citar per la seva importància i interès el farcit de les sitges del "Decumanus B" d'Empúries o, com

un altre paral·lel proper, el Camp del Bosquet de Camallera (Aquilue et al. 1984, pp. 367-378; Casas, 1981, pp. 275-281).

Un altre grup força nombros, amb un total de 58 fragments entre ambdós estrats, és el de les ceràmiques d'engalba blanca (Fig.). És una producció detectada per primera vegada a Empúries i Girona i que fa pocs anys ha estat objecte d'alguns estudis de detall que han permès la seva classificació i datació (Nolla, 1981, pp. 51-62). No repetirem ara les seves característiques detalladament, ja que la considerem una producció prou coneguda a partir de les últimes troballes i, d'altra banda, ha estat documentada arreu de les comarques gironines. Recordarem, per exemple, que es caracteritza per unes argiles fines, de colors ataronjats més o menys clars, ben cuites, dures, compactes i uniformes, amb presència de petits punts brillants. Tots els recipients solen anar recoberts d'una fina capa d'engalba de color blanc que no sempre s'ha conservat. La seva cronologia s'ha situat entre mitjan del s. II fins a mitjan del s. I a.C. (Nolla, 1981, pp. 51-62) i apareix a Empúries en el farcit de la sitja citada abans, en un context de finals del s. II a.C. (Aquilue et al. 1984, p. 375).

Finalment citarem alguns bocins de ceràmica emporitana (en total 23 fragments), que pertanyen tots ells a vasos bicònics grisos o rosats i plats cuits en foc reductor i que, per tant, presenten el color gris típic de la producció (Fig.). És el grup de ceràmica de producció local més abundos a les nostres comarques; té un origen en vasos ibèrics del s. IV a.C. i perdura fins ben entrat el s. I a.C. en la seva fàcies clàssica, perllongant-se fins els primers anys del s. I de la nostra Era en una fàcies tardana molt característica.

Després d'examinar el conjunt de material trobat en els dos estrats més antics del farcit de la sitja i atesa la seva homogeneïtat, sembla que no pot haver-hi cap dubte per a la seva datació. Sortosament, a més, disposem de dos excel·lents paral·lels a aquest conjunt, més rics en material que el farcit de la sitja, però totalment idèntics pel que fa a les produccions i formes detectades. El primer, importantíssim, és el de les sitges del "Decumanus B" (Kardo B) d'Empúries, datat amb força precisió cap a les darreries del s. II a.C. (Aquilue et al., 1984, p. 367, recollint altres paral·lels). L'altre, més modest, és el dipòsit d'àmfores del Camp del Bosquet (Camallera), que en un estudi prèvi datavem dins la segona meitat del s. II a.C. (140-120 a.C.), data que considerem que cal rebairar fins el darrer quart d'aquell segle (Casas, 1981, pp. 275-281). Curiosament, aquesta cronologia coincideix no tan sols amb la data de fundació de la ciutat romana d'Empúries (Aquilue et al. 1984, en general), sino també amb la data de construcció del magatzem de l'Olivet d'en Pujol a Viladamat (Casas, 1989, pp. 21-63).

El dipòsit 2104.

L'agost del 1989 es van continuar els treballs d'excavació a la zona est del jaciment a fi d'intentar delimitar la vil·la per aquella banda. Tot i que no es va poder arribar al límit de la vil·la, es va posar al descobert una interessantíssima estratigrafia tardo-republicana que corresponia a dos

moments ben diferenciats. Bona part d'aquests estrats i àmbits corresponen a la fi del s. I a.C. i al canvi d'Era; per tant, seran estudiats amb més detall en el proper apartat. Només un d'aquests àmbits ens interessa en aquests moments, ja que està relacionat amb l'estació més antiga detectada fins ara als Tolegassos.

L'estratigrafia que es va posar al descobert es troba dins una depressió tallada en el sòl geològic i orientada de nord a sud (Fig.), i en un extrem va aparèixer un dipòsit de forma més o menys rectangular obert directament a la roca i farcit amb terres d'escombreres que contenien gran quantitat de cendres vegetals (U.E. 2106), enmig de les quals es va recuperar un elevat nombre de llavors carbonitzades (sobretot raïm, blat i ordi). El farcit i el dipòsit estaven coberts i segellats per dos estrats augustals i un tel d'argamassa de la mateixa època. Malauradament, tant el farcit com els estrats que el cobrien (U.E. 2105 i 2110), es van veure afectats per caus de talps, però van poder ser delimitats i el material separat sense massa dificultat. No ens ha d'estranyar, doncs, que en els inventaris hi hagi alguns fragments de ceràmiques augustals al costat d'altres produccions del s. II a.C. (en concret, 4 fragments de t.s. aretina).

El material ceràmic és semblant al que es va trobar a la sitja anterior i serà comentat més endavant. Quant al material no ceràmic, a part de la gran quantitat de llavors que hem citat suara, cal destacar les restes de la llosa d'una llar de fang cuit de tipus indígena amb les improntes de fragments d'àmfora i fins i tot alguns esquerdisos d'àmfora Dressel 1 encara enganxats a la seva part inferior i algunes restes de tobos també de fang cuit amb senyals de cenyes o vímet, que correspondrien a la coberta d'una cabana. A més, dos claus de ferro i una trentena de restes faunístiques difícils d'identificar.

El material ceràmic és lògicament més abundós i predominen les produccions indígenes per damunt les importacions itàliques. Destaquen pel seu elevat nombre els fragments de ceràmica ibèrica oxidada i reduïda feta a mà o a torn lent (85 i 58 fragments respectivament), i els de ceràmica grisa emporitana clàssica, sobretot els vasos bicònics (27 fragments). També corresponen a produccions locals els dos fragments de ceràmica d'engalba blanca i els dos d'àmfora de boca plana.

D'entre els productes d'importació, el grup minoritari és la ceràmica itàlica de pasta micècia (5 fragments), d'entre els que sobresurt una base de plat/tapadora amb el peu molt alt i ben diferent als que solem trobar en els contextos de la segona meitat i finals del s. I a.C. (Fig.). El grup majoritari és la ceràmica de vernís negre que, malauradament és quasi sempre molt cremada (especialment els plats de la forma Lamb. 6), per la qual cosa no es pot identificar la seva pasta i saber amb exactitud si és del tipus A o B o si hi ha algun producte local. D'aquesta forma (espècia Morel 1443), han aparegut els fragments corresponents a dos vasos (Fig.) que podríem datar entre mitjan del s. II a. C. fins a començaments del segle següent (Morel, 1981, p. 114).

Una altra forma molt representada és la Lamboglia 36, espècia Morel 1315 (Fig.), amb

una datació de mitjan i segona meitat del s. II a.C. (Morel, 1981, p. 104). La segueixen en nombre de vasos la forma Lamb. 33B (Morel 2973 i 2974), amb la mateixa cronologia i la forma Lamb. 31 (Morel 2951), que tot i tenir un origen més antic i una gran difusió a mitjan del s. II a.C. és present en contextos de la segona meitat i últim terç d'aquell segle (Morel, 1981, pp. 190-192) i àdhuc del primer quart del segle següent (Sanmartí, 1978, pp. 442-443; Aquilue et alii, 1984, pp. 368-369). La última forma present en el dipòsit és la Lamb. 27b o c (Morel 2843), amb cronologia de la segona meitat o últim terç del s. II a.C. (Morel, 1981, p. 231).

La resta de materials d'aquest estrat són poc significatius i es componen bàsicament de ceràmiques comunes de tipologia diversa, encara que algunes de les peces ténen cert interès pel repertori de formes que presenten. En tot cas, hem de citar una tapadora de ceràmica reduïda feta a mà (Fig.), i una base d'una gerra o petit contenidor amb unes característiques molt semblants a les ànfores itàliques fabricades amb pasta DB (Fig.).

Ambits i estructures augustals.

El segon conjunt d'estructures i troballes anteriors a la fase 1 de la vil·la i que podem anomenar "precedents 2", està format per dues sitges i dos dipòsits situats a la part mitja del jaciment, a una cota més alta que les estructures i edificis posteriors, i per les restes de dues habitacions molt malmeses que es troben al seu costat. Possiblement també pertanyen a aquest moment alguns forats de pal que no guarden cap relació amb la vil·la romana del s. I. En general, tant els àmbits obliterats a la fi del s. II a.C. com aquests últims, abandonats durant el canvi d'Era, són de difícil interpretació, ja que no estan directament relacionats entre ells per cap altra mena d'estructura i, per tant, es fa difícil restituir aquests primers assentaments. Tal com ja hem dit en alguna altra ocasió, sembla una estació de petites dimensions, idèntica a la del Camp del Bosquet (Camallera), i molt semblant a la de Serra de Daró. A part de la datació del conjunt, de la seva situació en el conext històric, és ben poca la informació que ens poden donar de cara a conèixer el funcionament d'aquell primer assentament.

La Sitja 2060.

Va ser la primera de les sitges descobertes als Tolegassos i va aparèixer a la banda est del pati central de la vil·la durant la campanya de 1986. És de grans dimensions (3 metres de diàmetre màxim i tres metres de profunditat) i té la forma d'olla típica de les sitges, amb les parets rectes a la seva meitat inferior i el fons quasi pla. Va ser farcida en dos moments diferents, per les mateixes causes ja explicades a l'apartat anterior.

La primera obliteració es va produir cap al canvi d'Era, entre els anys 20/15 a.C. i el 10 d.C. i s'hi van dipositar gran quantitat d'escombreries, ceràmica, ossos, restes malcològiques i terres cendroses entre mig de les quals hem localitzat algunes granes carbonitzades que documenten els conreus dels camps de l'entorn en dos moments precisos. La segona obliteració, motivada per

l'enfonsament dels nivells superiors del farcit, va tenir lloc en un moment indeterminat de la primera meitat del s. II de la nostra Era, qui sap si coincidint amb les remodelacions i ampliacions de la fase 2 del jaciment.

Les terres que colgaven la sitja formaven tres estrats, el superior més tardà i els tres inferiors d'època augustal (U.E. 2061, 2062, 2063 i 2068). Com en el cas de la sitja estudiada anteriorment, aquests tres estrats anteriors es diferencien pel color, composició i textura de la terra, però són contemporanis, ja que fragments trobats en un i altre casen perfectament entre ells. De fet, la sitja es va omplir amb material procedent d'unes escombres situades a la vora i es va fer de manera molt ràpida. No va ser per l'acumulació sedimentològica al llarg dels anys, ja que els indicis d'un farcit ràpid i exprés són clars, tal com ho demostra el fet de poder unir fragments de la part superior amb altres dels estrats més baixos. És possible, però, que transcorregués un curt espai de temps (només algunes hores o dies) entre l'abocament de les terres inferiors i les dels estrats 2062 i 2063.

Primer es van abocar les despulles de diversos animals prèviament consumits (especialment bovins, porc i ovi-càprids, molts d'ells amb marques de talls), juntament amb algunes tegulae i altres fragments de ceràmica, i al damunt s'hi van abocar terres d'escombres que també contenien ossos i restes malacològiques. La disposició dels fragments de ceràmica i dels ossos, a vegades restes d'extremitats i articulacions en connexió i l'abundància de fines capes de cendra semblen indicar que la terra es va carregar amb pales i transportar expressament en contenidors, per aquest motiu trobem tan poca dispersió de materials i d'elements fins.

Sigui com sigui, tant el farcit d'aquesta sitja com el del dipòsit i el d'altres àmbits que també es van oblidar a la mateixa època sembla respondre a un canvi sobtat en l'estructura d'una primera vil·la o a un abandonament ràpid del lloc per causes que ara no sabem explicar. Personalment, ens decantem per aquesta darrera possibilitat i no per un canvi en l'estructura de la vil·la, ja que es detecta perfectament un espai de temps, curt però evident, entre els estrats de farcit augustals i la construcció dels edificis de la fase 1. No sabríem explicar-ne el motiu, però l'abandonament de jaciments en època augustal és un fet documentat en altres jaciments de la zona.

La datació d'aquests estrats, que hem avançat de manera molt resumida a l'inici de l'apartat, s'ha esbrinat a partir d'un recent estudi molt detallat del material i que no repetirem novament (Merino & Rocas, 1989, pp. 105-126). No obstant, considerem convenient exposar els trets més interessants d'aquest conjunt i oferir un breu comentari dels diversos tipus de material apareguts a la sitja i, de manera especial, del d'època augustal, ja que això ens evitarà haver-ho de repetir quan s'analitzi els materials augustals trobats en les altres sitges i dipòsits que veurem més endavant. Tal com hem fet en el cas de la sitja anterior, el material de l'estrat més tardà serà analitzat amb més detall en un apartat posterior, en el marc de la fase de la vil·la a la que correspongui.

Com ja és habitual en qualsevol jaciment d'època romana, el major nombre de

fragments ceràmics correspon a les ceràmiques comunes oxidades i reduïdes i a les àmfores. Malauradament, però, també és el material que més dificultats ofereix per a la seva datació. A part d'aquelles produccions de ceràmiques comunes i de producció local que han pogut ésser individualitzades i que, per tant, poden tenir un tractament separat (grises emporitanes tardanes, ceràmiques itàliques de pasta micàia o ceràmica micàcia envernissada amb negre o vermell), la resta d'atuell de ceràmica comuna presenten més dificultats per al seu estudi i s'han de datar a partir de contextos closos i tenint en compte la resta del material de l'estrat, com és el cas que ara ens ocupa. Direm, no obstant, que el repertori de formes i produccions identificades no és diferent al que trobem en altres jaciments en contextos semblants, per la qual cosa podem parlar de la difusió d'alguns productes en una zona prou extensa i que en principi abasta les comarques nord-orientals de Catalunya. El mateix repertori que trobem a la sitja 2060 es repeteix en menor quantitat en altres àmbits dels Tolegassos i en estrats augustals de la veïna ciutat d'Empúries i hem tingut ocasió de veure un repertori idèntic en una sitja de la vil·la de Montfullà (Bescanó).

Pel que fa a les ceràmiques comunes de producció local cuites en foc oxidant, apareix tot un ventall d'atuell d'ús quotidià de les formes més variades, des dels grans *dolia* (alguns amb mesures de capacitat), fins als vasos més petits. Un d'aquests *dolia* constitueix un exemplar excepcional, tant per la qualitat del seu acabat com per la forma, que no hem trobat en cap altre jaciment proper (Fig. 1). Les gerres solen ser de dimensions regulars, amb la base plana i sense peu, amb una sola nansa i un llavi molt característic en alguns cas, seguint la tradició de les vores amb encaix de les ceràmiques d'engalba blanca (Fig. 1 a 5). Tres dels exemplars tenen esgrafats els noms MIRO, IVRPIONVS i ICAVIA, segurament com a marques de propietat. Dins aquest mateix grup hi hem d'incloure alguns gibrells i gibrelles de producció local, potser fetes a la mateixa vil·la, amb unes formes molt concretes i que tampoc tornarem a trobar en contextos més tardans.

Així mateix, trobem un altre tipus de recipient molt comen en aquests contextos i del que apareixen nombrosos paral·lels a Empúries, per citar només el jaciment més proper. Es tracta d'una ampolla d'una sola nansa, amb el coll llarg i estret, llavi arrodonit i cos globular, quasi esfèric (Fig. 6, fig. 11 i fig. 6). Com acabem de dir, la forma es repeteix a Empúries en estrats augustals i podem citar-ne un procedent de l'estrat 1115 del sector de la Basílica (Aquilue et al. 1984, fig. 93, 8).

Finalment, i pel que fa referència a les ceràmiques reduïdes que, en general, presenten un repertori de formes diferents a les oxidades, ja que el seu destí era diferent al de les primeres, trobem les típiques olles de dues nanses (Fig. 7 a 9 i fig. 2), amb la vora exvasada i inclinada a l'exterior, generalment de parets molt fines i pasta poc depurada i força grollera. Gairebé totes presenten senyals d'haver estat al foc i utilitzades en les tasques de cuina. Responen a unes formes de tradició indígena que es troben en èpoques anteriors; però la forma senzilla de l'olla perdurà molts segles amb lleugeres variacions, fins els nostres dies.

Fent ara referència a les produccions de ceràmica comuna ben individualitzades, assenyalarem que hi són presents les formes més comuns de la ceràmica itàlica amb vernís roig intern pompejà, de les quals només una es pot restituir (Fig. 7). És la gran pàtera de fons pla decorada amb centres concèntrics a l'interior, amb les parets obertes i el llavi pla. Cal datar aquest producte a la fi del s. I a.C. tot i que hi ha exemplars molt anteriors. De fet, es troba sovint en estrats augustals de força jaciments gironins (Aquilue et alii, 1984, p. 172). Estretament relacionada amb aquesta, hi ha també alguns fragments de ceràmica itàlica de pasta micàcia amb dues úniques formes representades; el plat/tapedora i el plat de fons pla i parets quasi verticals (Fig. 5 i 7).

La ceràmica de pasta micàcia envernissada de negre o vermell, també present en el fàrcit de la sitja, però en un percentatge baix, tal com es pot veure a la següent gràfica, és una producció individualitzada pel Dr. Sanmartí fa alguns anys i ara ben coneguda, tot i que encara queden alguns dubtes sobre el seu lloc d'origen (Sanmartí, 1974-75). Cal dir, que tant els recipients de pasta grisa envernissats de negre com els de pasta rosada amb vernís roig coral pertanyen a la mateixa producció i abasten un mateix repertori de formes que, d'altra banda, és molt semblant al de les grises emporitanes tardanes i gairebé indèntic al de la sigil.lata aretina (nota comunes). És possible que els vasos amb vernís negre tinguin un origen més antic, tal com va demostrar Sanmartí (Sanmartí 1974-75, p. 253), però no hi ha cap dubte que ambdues variants van conviure fins els darrers moments de la producció i són del tot contemporanis. En el cas de la sitja, al costat de fragments envernissats en vermell en trobem altres envernissats en negre (Fig. 1 i 2). L'inici de la producció es situa entorn el darrer terç o últim quart del s. I a.C. i perdura fins un moment indeterminat del s. següent, clarament post-augustal.

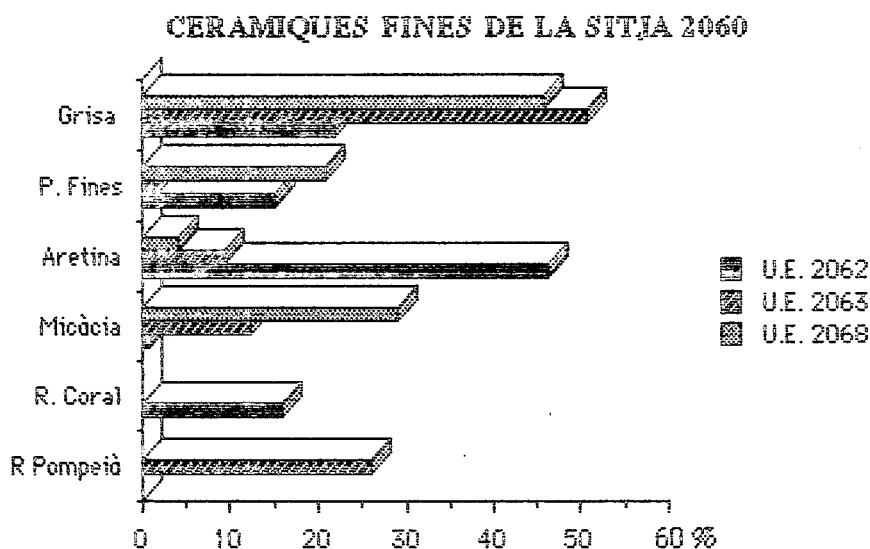
Una altra producció abundantíssima a les comarques gironines i de la que ja hem parlat anteriorment, és la ceràmica grisa emporitana tardana, amb un elevat nombre de fragments a la sitja (Fig. 5, fig. 8 i 9 i fig. 1 i 2). En aquest cas, el repertori de formes documentat és poc extens, només el vas bicònic de tradició indígena (Fig. 9), un plat fons amb el llavi de secció triangular (Fig. 8) i plats que imiten la forma 1 de la Ceràmica campaniana, amb el fons extern decorat en relleu i amb grafit (Fig. 1 i 2). Aquestes últimes són possiblement les formes que més sovintegen en aquesta producció que hem de situar entre mitjan del s. I a.C. fins el primer terç del s. I d.C. I també trobem, en relació amb aquesta producció d'àmbit local, alguns bocins de ceràmica d'engalba blanca, quasi tots ells sense forma, excepte un llavi d'una gerra.

Una de les ceràmiques de taula més representades en el conjunt dels estrats antics de la sitja és la de parets fines, producte de qualitat que apareix normalment en contextos del s. I a.C. i durant quasi tot el segle següent. En aquest cas hem pogut documentar amb seguretat les formes Mayet 2, 3, 10, 12 i 33, a part d'altres bocins de forma indeterminada o poc precisa, normalment no identificables. Només tenim un vas de la forma 2, força antiga, ja que es data entorn el darrer quart del s. II i primer quart del s. I a.C., tot i que sovint apareix en conjunts de finals del mateix segle (Fig. 6). A Empúries mateix s'en troben en contextos augustals semblants al dels Tolegassos

(Aquilue et alii, 1984, p. 174). També d'aquest mateix moment augustal apareixen els fragments d'un vas de les formes Mayet 3 i 10 amb pastes de bona qualitat, a vegades de color beix i altres de color taronja o rosat.

Altres formes són lleugerament més tardanes, però no s'aparten del context augustal. És el cas de dos individus de la forma 33 (Fig. 8 i 9), amb la pasta de color gris a la part superior i rosat a la inferior. Possiblement es tracta de produccions itàliques d'inicis del s. I.

Per acabar, només hem de citar dos exemplars de la forma Mayet 12, un d'ells sencer i l'altra conservant només la base. També en aquest cas són productes de bona qualitat i ben acabats, de color beix a l'exterior i més rosat a l'interior. Mayet data la forma en el primer terç del s. I i a Empúries es documenta en nivells augustals (Mayet, 1975, p. 50; Aquilue et alii, 1984, p. 162).

La ceràmica fina més ben documentada a la sitja, amb una cinquantena llarga de fragments, és la sigil.lata aretina, amb les formes Goudineau 15/17, 21, 22b i 27 i Drag. 17a pel que fa a la producció llisa i Drag. Ia o V i Drag. VI pel que fa a les decorades (Fig. 75 i 78). Sembla que l'individu més tardà és una base de la forma Goud. 15/17 o 17A del taller de PCORNE, que es pot datar entre l'època d'August i mitjan del s. I. Una altra forma tardana, que es mou dins el mateix marge, és la Goudineau 22b (Fig. 2), encara que l'origen de la forma és més antic. La resta de vasos de sigil.lata aretina llisa es van començar a fabricar alguns anys abans que aquesta altres que hem citat i que les copes decorades. Tots, però, es situen entre els anys 20/15 a.C. i els primers anys del primer segle de la nostra Era.

La ceràmica campaniana A i B, que en aquest cas és un material residual poc abundant a la sitja, hi és present amb una vintena de bocins poc significatius, d'entre els quals trobem només

mitja dotzena de formes difícilment identificables, llevat d'un fragment d'una pàtera de la forma Lamb. 5 (Fig. 9).

Quant a les àmfores, hi són presents els tres tipus més habituals en època tardo-republicana i canvi d'Era; de manera minoritària la forma Dressel 1 i Tarraconense 1 i, sobretot, la Dressel 1/Pascual 1, abundantíssima a la sitja. De fet, cal considerar els pocs fragments del tipus Dressel 1 A com un material residual pertanyent a èpoques anteriors, ja que no cesa en absolut amb el conjunt principal de ceràmiques de la sitja. Quasi la totalitat de fragments d'àmfora dels tres estrats corresponen al tipus Dressel 1/Pascual 1, típicament augustal. A part, citarem un sol fragment d'àmfora Dressel 7/11 que també es data a la mateixa època encara que perduri més anys (Beltran, 1970, pp. 388-392).

L'estudi de les àmfores juntament amb la resta de material fi, ja sigui local o d'importació, ens permet esbrinar la cronologia del farcit de la sitja. La mateixa absència de la forma Dressel 2/4 constitueix una dada important per a establir el moment més tardà del conjunt. La forma Dressel 1/Pascual 1, contemporània a la forma Tarraconense 1 també present a la sitja, és la més antiga de les àmfores fabricades al nostre país durant la segona meitat del s. I a.C. i, durant el darrer terç del segle, fou el recipient més utilitzat per al transport del vi de la Tarraconense, detectant-se arreu de les nostres comarques. Cap els darrers anys del s. I a.C. o molt a començament del s. I va ser substituïda per la forma Dressel 2/4, fabricada també en aquestes contrades (Aranegui, 1981, p. 529).

Els exemplars trobats a la sitja ténen uns trets comuns que fan pensar en un únic origen. Les pastes són dures, compactes, de color vermellós fosc i força ben depurades, tot i que ténen molts grans de quars i alguna làmina de mica com a desgreixant. A vegades la seva superfície exterior és polida i presenta les restes del que sembla una fina capa d'engalba blanquinosa (Fig.) Només un dels exemplars té una marca al peu, la lletra E (Fig. 6), documentada en altres indrets en àmfores del canvi d'Era (Callender,). També trobem altres marques fetes amb el dit o un punxó abans de la cocció del recipient, com és el cas d'una gran V en un pivot (Fig. 4), força corrent en aquesta forma. És corrent trobar-hi també alguns grafitis que, malaureadament, no s'han conservat complets i són difícils de llegir.

Per acabar aquesta breu exposició del material dels estrats més antics de la sitja, només hem de citar alguns fragments de produccions poc representades en el conjunt. Es tracta d'alguns fragments de llàntia, de morter i ceràmiques ibèriques oxidades, així com diversos objectes de ferro, bronze (un dit d'estàtua), plom, molins de pedra volcànica i elements de construcció, com és el cas d'un basament de columna de petites dimensions feta amb calcària local i restes de morter d'*opus signinum*. D'entre les restes faunístiques cal citar l'aparició de 3955 ossos i 538 malacològics.

L'estudi detallat d'aquest conjunt de materials dels estrats 2062, 2063 i 2068 de la sitja,

amb uns paral·lels absoluts en les excavacions del sector de la Curia i la Basílica del fòrum d'Empúries, l'absència de les àmfores Dressel 2/4 i la presència de sigil·lates aetines antigues i clàssiques, ens permet datar aquests estrats en un moment molt proper al canvi d'Era, possiblement entre els anys 20 a.C. i el primer decenni del segle següent (Aquilue et alii, 1984, p. 159; Merino & Rocas, 1989, p. 126).

Sitja 2113.

La tercera de les sitges excavades fins ara als Tolegassos té un aspecte clarament diferent al de les anteriors, tot i que el material aparegut en el seu farcit també correspon majoritàriament al canvi d'Era, llevat del de l'estrat superior, que contenia algunes intrusions lleugerament posteriors. A diferència de les altres dues, aquesta sitja conserva molt bé la seva forma i estructura i no va sofrir esllavissaments en època antiga. Té la forma típica d'olla i la seva boca, sencera, és molt estreta i en forma de tub. A la seva part superior hi havia les restes dels fonaments d'un basament de columna fet amb pedres i argamassa i les terres que hi estaven en contacte varen sofrir una remonició i les intrusions de materials que permeten datar la construcció del pilar i de l'edifici que hi estava en relació. Podem avançar que aquesta data es pot situar a mitjan del s. I d.C., coincidint amb el moment de construcció de les estructures i edificis de la fase 1 que estudiarem més endavant.

Des del punt de vista morfològic, de textura i composició de les terres, el farcit de la sitja es dividia en quatre estrats, tot i que els tres inferiors són contemporanis i les característiques i diferències de les seves terres responen més als resultats i manera de ser-hi abocades que a una veritable diferenciació cronològica (U.E. 2115, 2116 i 2117). Una vegada més, bocins de ceràmica d'uns i altres casen entre ells. Únicament l'estrat superior s'ha de separar dels altres, ja que és el resultat de la remonició del farcit original i conté materials més tardans que la resta de nivells (U.E. 2114). Malgrat tot, el lot principal de ceràmica de l'estrat 2114 és semblant al que trobarem a la resta d'estrats. Pel que fa als estrats més antics, entre ells hi havia un tel de cendres d'un o dos centímetres, abocat expressament i d'un sol cop, que contenia moltes restes vegetals i un elevat nombre de granes de raïm i cereals que ens han permès documentar, una vegada més, els tipus de conreus predominants a l'explotació en un moment concret.

Quant al material ceràmic de la primera capa de terres, els fragments més tardans corresponen a la ceràmica vidriada romana, amb dos bocins, i a la sigil·lata africana A i ceràmiques africanes de vora sfumada, amb un total de 18 fragments que corresponen a un nombre màxim de tres individus. Un altre conjunt de material relativament tardà és el format per les sigil·lates sud-gàl·liques, amb 22 fragments que corresponen bàsicament a bols de la forma Drag. 27 i 35 (Fig.) i plats de les formes Drag. 2/21, 18/37 i possiblement a la Drag. 15, així com un fragment de paret d'una cassola de la forma 37 (Fig.). Cronològicament hi ha algunes diferències entre aquests productes, ja que ofereixen un ventall àmpli que va des del primer quart del s. I fins la primera meitat del s. II. En general, però, es pot reduir aquest marge en un període de producció

comú a tots ells i que es pot situar entre l'any 50 per a les formes més antigues i el 100/125 per a les més modernes.

A part d'aquestes produccions més recents, la resta de material s'adiu més amb la cronologia augustal del farcit principal de la sitja. Fins i tot sembla força antiga una gerra de ceràmica grisa de boca trilobulada (Fig.), producció que es va iniciar en època d'August i va perdurar fins ben entrat el s. I.

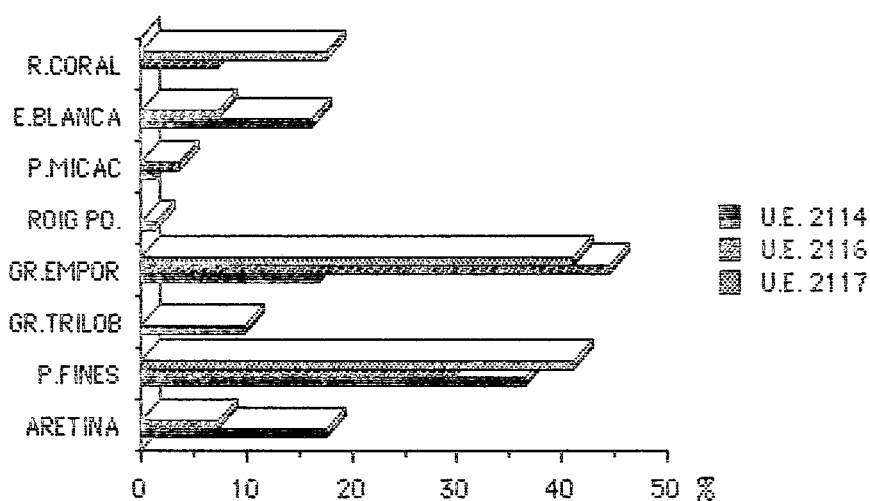
La resta de materials augustals dels estrats 2115, 2116 i 2117 són els típics que trobem arreu en contextos paral·lels, per tant, no repetirem altre vegada el que ja hem dit en l'estudi del material de la sitja 2060. Citarem, només de passada, la presència de sigil·lates aretines llises i decorades, d'entre les que cal remarcar una copa atribuïble a la forma Drag. V (Fig.) i alguns bols de les formes Goudineau 32 i 38-A, corresponents a la primera quinzena de la nostra Era (Fig.).

D'entre les produccions locals cal destacar alguns plats de ceràmica grisa emporitana tardana (Fig.) i dues copes de ceràmica de parets fines assimilables a les formes Mayet 10 i 11, amb unes argiles molt característiques del país (Fig.). En el cas de l'exemplar millor conservat, la pasta és de color rosat fosc a l'interior, amb la part superior de color gris i la superfície externa és de color castany fosc, quasi grisa. També l'interior de la secció és de color gris, amb granets de quars i cals i força fina. Possiblement està directament relacionada amb les ceràmiques emporitanes tardanes (nota comunes).

Un dels productes més nombrosos són les àmfores, tot i que amb poques formes que ens ajudin a esbrinar la seva cronologia. No obstant, observem que predominen els exemplars de fabricació local, especialment les àmfores Dressel 1/ Pascual 1 i les emporitanes Dressel 8 (Fig.), totes elles datables entre la fi del s. I a. C. i els primers anys del segle següent. També corresponen a aquesta mateixa època alguns colls i vores d'àmfores bètiques de salsons (Dressel 7/11), detectades a les excavacions de la veïna ciutat d'Empúries en nivells augustals (Aquilue et alii, 1984, p. 155), així com alguns fragments de Dressel 2/4, en aquest cas, d'indubtable procedència bètica igual que dues vores del tipus Dressel 20 (Fig.). Dins el conjunt d'àmfores i com a material residual però no gaire més antic que el lot principal, cal citar només alguns llavis de Dressel 1 amb pasta DE (Fig.).

El material ceràmic dels estrats antics (U.E. 2115, 2116 i 2117) és quasi idèntic que el del primer estrat, però sense un sol bocí posterior al primer quart del s. I de la nostra Era. Es repeteixen les formes i produccions, en nombre més baix però amb uns percentatges semblants tal com es pot veure a les gràfiques següents.

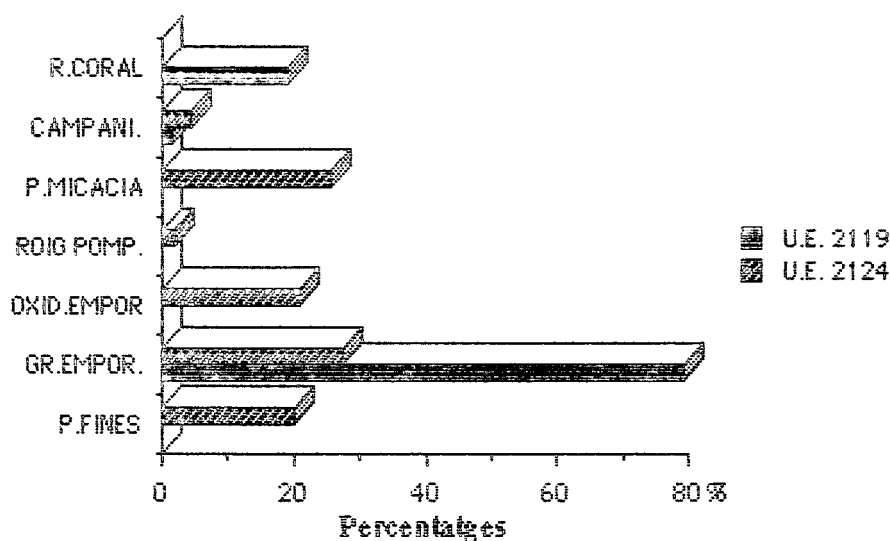
MATERIALS AUGUSTALS DE LA SITJA 2113

Dipòsit 2113.

Tot i que en nombrosos indrets i estrats del jaciment s'han anat trobant restes d'*opus signinum* procedents de l'enrunament o desafectació de diversos dipòsits, aquesta es la primera estructura d'aquestes característiques localitzat sencer a la vil·la. Es tracta d'un dipòsit de forma rectangular amb els angles arrodonits i de petites dimensions, tallat a la roca natural i revestit d'*opus signinum*, la qual cosa el fa impermeable. La part baixa de les parets s'uneix al fons amb una motllura en forma de mitja canya que li dona una consistència suplementària i, a més, ajuda a mantenir la seva impermeabilitat. El seu interior estava farcit amb dos estrats ben diferenciats però cronològicament contemporanis, igual que les sitges. El superior (U.E. 2119), es va veure afectat per l'obertura d'una rasa que travessa la meitat nord del jaciment d'est a Oest i que sostenia els fonaments d'un mur de pedra seca força tardà. Malgrat aixó, no es va produir cap intrusió de materials moderns. El segon estrat, que també és el de més gruix, contenia una gran quantitat de ceràmica, especialment comunes reduïdes, *cloëes*, *tegulae* i alguns elements constructius, a part del repertori típic d'època augustal, amb uns percentatges poc diferents dels que observem en altres farcits de la mateixa època (U.E. 2124). Encara que no sempre coincideixen les mateixes produccions en un i altre, en canvi, es complementen oferint complet el repertori tan conegut i repetidament citat. Un cop d'ull a aquests percentatges pot ser clarificador.

CERAMICA DE TAULA DEL DIPOSIT 2119

Podem veure com una producció inexistent a l'estrat 2124, la ceràmica micàcia envernissada de roig, apareix en un percentatge bastant alt a l'estrat superior (quasi un 20 %) i, en canvi, la ceràmica emporitana tardana, de la que tan pocs bocins s'en van trobar a l'estrat 2119, és la producció majoritària a l'estrat 2124, amb un 80% sobre el total de ceràmiques fines o de taula. Evidentment, la trentena llarga de fragments de grises tardanes o el centener d'esquerdissos que representa el total de les ceràmiques fines és ben poca cosa en comparació amb el miler de fragments de ceràmica comuna reduïda trobats en el dipòsit. Si tenim en compte, però, que aquests últims corresponen a un nombre molt baix d'atuals que es van esmicolar sota el pes de dos *dolia*, els percentatges i la relació entre les ceràmiques de taula abocades al dipòsit i les ceràmiques comunes no és tan distant ni diferent.

El grup de les ceràmiques emporitanes tardanes presenta el repertori habitual, amb pocs canvis. Bàsicament es tracta d'urnes sense nanses i de tamany variat (Fig.) i vasos bicònics o gots també presents en contextos semblants d'altres jaciments de les nostres comarques (Nota Serra). A més, apareix una nova forma o una variant dins aquesta producció. Es tracta de la meitat inferior d'una ampolla de cos globular o esfèric, amb la base còncava i el peu poc diferenciat, que es deuria acabar amb un coll llarg i estret i una sola nansa (Fig.). Sembla una variant de les ampolles de ceràmica emporitana clàssica dels segles II i I a.C., dels que en tenim un exemplar sencer procedent de la inhumació de La Clota (Casas, ...).

Possiblement també està relacionada amb aquesta producció, tot i que no ho podem confirmar sense una anàlisi de pastes, una llàntia atribuïble a la forma Deneauve II mancada de bec (Fig.). La seva pasta és de color gris, toba, farinosa, erosionada i mal cuita, amb restes d'una engalba del mateix color. Malgrat el color i el seu aspecte, no es tracta de la producció itàlica de pasta grisa documentada a Empúries i en altres estrats de la mateixa vil·la dels Tolegassos, llevat

que el Ph àcid de la terra del dipòsit hagués deteriorat molt la seva pasta fent-li perdre les característiques que li serien típiques (Arxé, 1962, fig. XIX, 7; Casas & Rocas, 1989, p. 86).

Dins el nombrós conjunt de les ceràmiques grolleres, documentem per primera vegada i de manera extensa una nova producció molt típica del canvi d'Era que, segons sembla, no té antecedents i es va acabar molt aviat. És la ceràmica reduïda polida, una de les produccions locals més ben diferenciades en contextos augustals del terapaís emporità, amb un repertori de formes força corrent però dotat d'uns trets i una personalitat pròpia. Són atuells fets a mà, la qual cosa, juntament amb els seus acabats i repertori de formes (bàsicament olles i urnes), els dona un aspecte més propi de les ceràmiques indígenes d'èpoques anteriors que de ceràmica del període romà (Fig.). S'en coneixien exemplars aïllats procedents del dipòsit de Serra de Daró i d'Empúries, però el major lot ha aparegut en aquest dipòsit dels Tolegassos (Casas i nota comunes).

La pasta d'aquests atuells sol ser de color negre, dura, amb grans de quars, petites làmines de mica i calç. La superfície interior és poc depurada, grillera, amb estries de pentinat o ditades, emnre que l'exterior és molt negre, polit, lluent i de gran duresa. L'interior de la sessió presenta diferents tonalitats, des del negre de la superfície fins el marró fosc. Una de les altres característiques del producte és la decoració que observem en molts dels recipients. Està feta amb aplicacions d'argila del mateix color negre, ja sigui en forma de gotes, mugrons o bandes ondulades i, a vegades, en combinació amb depressions fetes amb el dit damunt l'argila encara toba (Fig.).

Aquest tipus de material sempre s'ha trobat en contextos augustals. Als Tolegassos, un exemplar a l'estrat 2063 de la primera sitja; a Empúries, a l'estrat 1115 del fòrum de la ciutat romana; a Serra de Daró, en un altre dipòsit de la mateixa època i a Montfullà (Bescanó), en una altra sitja farcida entorn el canvi d'Era. Aquestes mateixes troballes ens mostren alhora l'àmbit limitat de la seva distribució i ens confirmen que es tracta d'una producció local que va durar poc temps. Fins ara, no n'hem vist cap exemplar procedents de contextos cronològics diferents als anteriors.

El darrer conjunt de recipients que apareixen per primera vegada en aquest dipòsit i que també semblen d'origen local són els contenidors, *dolia* i altres gerres de grans dimensions per desar gra o productes de consum. A part dels *dolia* típics que adopten la forma més coneguda, encara que de menors dimensions (Fig), té un interès especial un petit *dolium* de cos esfèric amb quatre anses en forma de trens i amb decoració aplicada entorn la part superior del cos. Va ser fabricat i prové dels mateixos tallers que altres gerres de dimensions més o menys grans trobades en el mateix dipòsit (Fig.).

La resta de material, que no comentarem degut a què repeteix les formes i repertori que ja hem trobat en estudiar les sitges, està format per plats de ceràmica micàcia envernissada de roig coral, cassoles i plats/tapadora de pasta micàcia itàlica (Fig.), ceràmica de parets fines, sigil.lata

aretina, ceràmica de vernís roig pompejà i un llavi d'àmfora Dressel 2/4 de procedència bètica i que constitueix un dels exemplars més antics de la forma (Fig.), així com un coll i diversos fragments d'àmfores Dressel 1 / Pascual 1 (Fig.). Com a material no ceràmic, cal destacar de manera especial diversos estris de ferro i peces procedents de la roda i altres parts d'un carro (Fig.).

Sector del pou.

Durant els anys 1988 i 1989 es va excavar un pou situat a la banda nord del pati central de la vil·la i les estructures i habitacions que es trobaven al seu voltant. L'excavació del pou va proporcionar interessant dades sobre el moment final d'un període molt concret de la vil·la i va documentar una reocupació posterior en el s. IV de la nostra Era. Però en aquests moments el nostre interès està centrat sobretot en l'estudi dels materials de les estratigrafies situades entorn aquest pou, a vegades sense connexió amb estructures o mostrant una relació difícil d'interpretar.

Fent una descripció molt breu del procés de formació d'aquells estrats, podem dir que durant la fase dels precedents de la vil·la, en època augustal, es va omplir i anivellar una bassa oberta de forma natural al sòl geològic d'aquell indret. La part sud d'aquella depressió va quedar afectada per la construcció d'un edifici que sembla pertànyer a la fase 1, del qual només s'en conserva un paviment d'argamassa demilitat per unes rases que semblen correspondre a fonaments de murs de poca entitat. Els estrats situats al costat i a sota d'aquest paviment contenen exclusivament materials augustals.

Al nord del pou, on la bassa és més profunda, trobem una estratigrafia completa d'aquest mateix moment, relacionada amb les restes molt deteriorades de dos murs de pedra seca que podrien constituir l'únic element estructural de la fase de "precedents 2". Posteriorment, potser coincidint amb la construcció dels grans edificis de la fase 1, es va empedrar la depressió per anivellar el sector i es va obrir el pou entre l'empedrat i el límit de l'habitació pavimentada amb argamassa. El pou va continuar en ús fins les darreries del s. II o els primers anys del s. III.

Ara, però, el que ens interessa és l'estudi d'aquests farcits i anivel·laments augustals i intentar veure la relació que pot existir entre ells i les restes d'habitacions situades al nord del pou. Aquest farcit està format pels estrats 2103, 2096 i 2097 i, possiblement, per l'estrat 2095. Al damunt i com a estrats tardans, trobem el 2094 i l'empedrat.

Els estrats més profunds, en contacte directa amb el fons de la bassa, són el 2103 i el 2096, el primer dels quals proporciona poc material arqueològic per a la seva datació, però suficient per confirmar-nos el seu paral·lelisme amb el segon. Aquest material repeteix una vegada més i en menor escala el repertori de ceràmiques augustals típic i està format per dos botins de sigil·lata aretina, alguns esquerdissos de ceràmica de parets fines i ceràmica emporitana tardana, una base de ceràmica amb vernís roig coral i una trentena de fragments d'àmfora tarde-republicana i del canvi d'Era (Dressel 1 i Pascual 1) (Fig.). El conjunt es completa amb varis fragments de ceràmiques

comunes oxidades i reduïdes.

Molt més interessant i complet és el repertori de l'estrat 2096, en el que s'amplia el ventall de productes ceràmics i de formes, augmentant també el seu nombre. Trobem alguns fragments de sigil.lata aretina i varis de parets fines (Fig.) i un nombre elevat de ceràmica grisa emporitana tardana, així com diversos bocins de ceràmica amb vernís roig intern pompeïà, plats/tapadores de pasta micàcia itàlica i una vora de plat de ceràmica amb vernís roig coral (Fig.). Una vegada més, apareixen vores d'àmfora de la forma Dressel 1 i també de la tarraconense Pascual 1, d'aquesta última, un rebuig de forn. També s'inscriu en aquest mateix context una llàntia quissi sencera de la forma Deneauve II, amb el bec en forma de colls de cigne (Fig.).

Com a material residual, però no massa anterior a la formació de l'estrat, hem identificat alguns esquerdissos de ceràmica campaniana B, àmfora de boca plana i *kalxhos* ibèrics de petites dimensions decorats amb pintura vermella a la vora. Probablement part dels fragments d'àmfora sense forma també pertanyen al grup de materials residuals, sobretot alguns amb pasta DB. El mateix podem dir dels 10 fragments de ceràmica grisa i oxidada emporitana clàssica.

Com a gairebé tots els estrats de la vil.la, sigui quina sigui la seva cronologia, el material no ceràmic està format per alguns ossos, restes malacològiques, ferros i un petit bronze.

L'estrat 2097 cobreix l'anterior i ocupa gairebé tota l'habitació. Està format per terres vermellores força compactes i dures, amb poc material arqueològic. Està cobert per l'empedrat i, en alguns llocs, directament per l'estrat tardà 2094. Tant el 2096 com el 2097 es recolzen per la seva part sud en el mur 2099, que delimita l'habitació situada entorn la depressió per aquell extrem. D'entre el seu material ceràmic només podem citar dos fragments de sigil.lata aretina, un bocí de llàntia i dos fragments sense forma de ceràmica grisa emporitana tardana i, potser com a material residual, un fragment de ceràmica d'engalba blanca i 2 esquerdissos de ceràmica de vernís negre. La resta de material, també molt escadusser, el formen una cinquantane de fragments d'àmfora i les ceràmiques comunes oxidades i reduïdes.

Sens dubte, l'element distorsionador en aquesta estratigrafia tan clara i que aparentment està tan ben relacionada amb els dos murs que delimiten una probable estructura augustal, és l'estrat 2095, ja que a més de recolzar-se directament en el mur 2098 conté intrusions de materials més tardans que els de la resta dels farcits i del conjunt principal del mateix estrat. Esbrinar si aquests materials tardans (1 fig. de t.s. lucente i 3 fig. de ceràmica africana de vora afumada) pertanyen al moment de formació de l'estrat o si són veritables intrusions de l'estrat superior (U.E. 2094, datat en el s. IV), és cabdal per a la interpretació de les estructures de l'entorn. D'entrada, però, els considerem intrusions, tant pel seu reduït nombre (en total 4 fragments tardans en relació amb els 368 del canvi d'Era), com per les característiques i disposició de l'estratigrafia que ara comentarem breument (Fig.).

L'estrat 2095 té l'aspecte d'un enderroc que també podria ser considerat el farcit d'una rasa de fundació que ressegueix el mur 2098 de nord a sud. És una faixa de pedres i terres amarronades que es recolza o cobreix i al mateix temps es barreja amb l'estrat 2096. Si bé les terres d'un i altre estrat es separen perfectament per la seva coloració i consistència, les pedres del primer entren parcialment a les terres del segon. Considerem que aquest fet indica sens dubte que ambdós estrats són contemporanis. Més a més, la part superior de l'estrat 2095 està al mateix nivell que els seus veïns 2096 i 2097 i els tres estan cobert per l'estrat tardà 2094 i l'empedrat. Tots tres semblen ser, doncs, un anivellament de l'interior de l'habitació prèvi a la formació d'un paviment de terra batuda desaparegut.

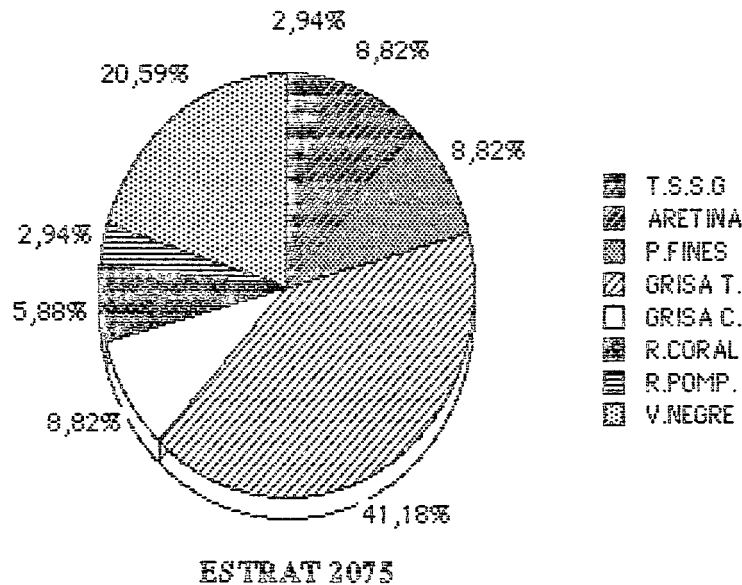
A l'altra banda del mur, a l'est, trobem l'estrat 2102, que també es recolza en ell i està cobert per l'estrat tardà. Els pocs materials arqueològics d'aquest estrat també són augustals (ceràmica de pasta micàcia i àmfora). Per acabar, cal dir que el basament que es conserva del mur que hem anat citant també està cobert per l'estrat tardà 2094. Sigui com sigui, doncs, el mur no pot pertànyer de cap manera a la fase més tardana de la vil·la, sino a una fase anterior. Creiem, en base a aquestes consideracions i a l'evidència que ens proporciona l'estratigrafia d'aquest àmbit, que els pocs materials tardans són intrusions procedents de l'estrat superior i que l'estructura correspon sens dubte al canvi d'Era.

Però aquesta estructura no és quelcom aïllat en aquell sector. En realitat forma part d'un conjunt més ampli i molt deteriorat del que queden restes just a ran dels primers murs. A la banda est de la primera habitació situada al cim de la depressió es conserven alguns pedres com a testimoni d'un mur de pedra seca quasi desaparegut. A més, encara es pot observar part d'una rasa en la que s'assentava aquest segon mur i el que tancava una altra habitació (E. 2139). El conjunt estava situat al costat del dipòsit d'*opus signinum* que hem estudiat abans i possiblement també està en relació amb les rases obertes a la roca natural situades al sud del pou i que en part van ser cobertes pel paviment d'argamassa conservat en aquell indret.

A sud del pou, a ran de l'empedrat que quasi l'envolta, també es va trobar una modesta estratigrafia d'època augustal, sens dubte relacionada amb la de les habitacions situades a l'extrem oposat. A questa estratigrafia, que en part està coberta pel paviment d'argamassa, conté els mateixos materials que els nivells que farcién la bassa, i quasi amb els mateixos percentatges (U.E. 2075). Únicament detectem la intrusió posterior d'un fragment de sigil·lata sud-gàl·lica, potser degut a les filades de forats medievals o moderns que afecten tot el jaciment, normalment indetectables quan es trobem enmig d'un estrat de terra, i que tant han perjudicat l'estratigrafia de gairebé totes les habitacions i àmbits del jaciment.

Com podem veure, el material més nombrós és la ceràmica grisa, producte local d'àmplia difusió en aquestes comarques, representant el 41 % de les ceràmiques fines de l'estrat. Amb percentatges quasi semblants entre elles, segueixen les ceràmiques de parets fines, sigil·lates retines, ceràmica micàcia amb vernís roig coral i amb vernís intern roig pompejà i, com a materials

residuals, alguns bocins de grises emporitanes clàssiques i ceràmica de vernís negre.

Com sempre, amb un nombre molt superior de fragments, trobem el grup de les àmfores tar-do-republicanes (Dressel 1 i Pascual 1) i les ceràmiques comunes oxidades i reduïdes que, normalment, aporten poca informació per a la datació de l'estrat, tot i que algunes formes han estat ben identificades i són presents en altres contextos semblants.

Dipòsits del sector est.

A la zona oposada del jaciment, més enllà de les sitges i a tocar el límit est de la vil·la, es van trobar noves estratigrafies amb farcits augustals relacionades amb un dipòsit o abocador que va aparèixer a l'angle de l'excavació. Aquests estrats i elements es relacionen d'alguna manera amb el dipòsit tallat a la roca natural i farcit en el segle II a.C., que hem estudiat en un apartat anterior. Malauradament, alguns d'aquests estrats no ens han arribat intactes, ja que tal com va passar amb el dipòsit més antic, estaven foradats per llodrigueres de talps que, malgrat tot, van poder ser delimitades i el material separat (U.E. 2110). De totes maneres aquest material és ben poca cosa i es pot identificar fàcilment com aliè a l'estrat. Es tracta de 5 fragments de t.s. lucente, 1 fragment de ceràmica africana i 1 de sigil.lata sud-gàl.lica, que no podem tenir en compta a l'hora d'estudiar l'estrat i datar la seva formació.

L'estratigrafia d'aquell sector és molt senzilla i fàcil d'interpretar, ja que bàsicament consta d'un forat (potser un dipòsit) tallat a la roca natural i el seu farcit (U.E. 2112). Al seu damunt va aparèixer un nou estrat que cobria aquest farcit al mateix temps que segellava el dipòsit 2106 del qual s'en separava per una crosta d'argamassa abocada expressament (U.E. 2110). Al cim

d'ell, cobrint també parcialment el dipòsit, hi havia l'estrat 2105 que anivellava tot el sector i especialment la depressió al fons de la qual es van obrir els dipòsits (Fig.).

Els tres estrats (2105, 2110 i 2112) són quasi contemporanis; el material arqueològic del seu interior presenta ben poques diferències entre uns i altres, però constatem la presència d'alguns fragments de sigil.lata sud-gàl.lica a les terres d'anivellament general de la rasa (U.E. 2105), la qual cosa sembla indicar que es fa formar amb posterioritat, probablement en el moment de construcció de la gran vil.la en la fase 1, responnent a la necessitat d'anivellar tots els sots i depressions del sector. En tot cas, la resta de material continua essent típicament augustal, amb alguns bocins de sigil.lata aretina, grisa emporitana tardana, ceràmica envernissada amb roig coral, ceràmiques itàliques de pasta micàcia i àmfora romana baix-republicana i dels anys pròxims al canvi d'Era, especialment dels tipus Dressel 1 i Pascual 1 (Fig.). Els materials residuals tampoc presenten cap diferència respecte als que ja són comuns en altres estrats semblants en aquest mateix jaciment. Alguns fragments de grisa emporitana clàssica i ceràmica de vernís negre (formes Lamb. 36 i 5/7), i algun bocí de ceràmica oxidada indígena i un fragment de ceràmica àtica molt anterior.

L'estrat 2110, situat per sota l'anterior i pel damunt dels farcits dels dipòsits i, en part, en contacte directe amb el sòl geològic, és el que ha proporcionat un major nombre de fragments ceràmics, així com de material no ceràmic (especialment restes faunístiques). A part dels 7 fragments de ceràmiques tardanes citats fa poc, el conjunt principal el constitueix una vegada més la ceràmica comuna oxidada i reduïda, d'entre els que cal citar set fragments de morter, alguns d'excel.lent qualitat (Fig.).

D'entre les ceràmiques fines o de taula, el grup majoritari el constitueix la sigil.lata aretina, amb poc més de cinquanta fragments i, a molta distància, amb 29 fragments, la grisa emporitana tardana. Sis bocins de ceràmica de parets fines i quatre de pasta micàcia itàlica completen aquest repertori al que hi hem d'afegir cent seixanta fragments d'àmfora dels que només 12 presenten algunes forma identificable, bàsicament del tipus Dressel 1 (Fig.). Alta vegada, el material antic residual és la ceràmica campaniana A i B i alguns bocins de ceràmica ibèrica oxidada.

El farcit del dipòsit (U.E. 2112) contenia poc material arqueològic i aquest estava format sobretot per *tegulae* abocades en una vora i cobrint les terres més profundes. Segurament el fet de no haver-se pogut excavar la totalitat del dipòsit, només un angle amb molt pendent i que no pot retenir massa la ceràmica que s'hauria abocat a l'interior és la causa de no haver trobat massa fragments que ens puguin donar un ventall tipològic més ample. És suficient, però, per poder datar el farcit. S'han recuperats alguns fragments de sigil.lata aretina, ceràmica de vernís intern roig pompejà, grises emporitanes, ceràmica d'engalba blanca i àmfora romana tarco-republicana, algunes fabricades amb pasta DB i procedents de la Campània.

La fase de "precedents" i el seu significat.

Aquest conjunt de troballes permet, d'una banda, confirmar l'existència d'una primera edificació tar-do-republicana, un precedent antic de la vil·la i, de l'altra, suggereix un munt d'hipòtesis i possibilitats d'investigació en aquest camp, obrint interrogants que, malauradament, l'estat del jaciment no sempre ens podrà respondre. Però no volem perdre d'oportunitat de posar-nos algunes qüestions i donar-ne, encara que sigui a manera d'hipòtesi, la resposta, sabent que en futures campanyes d'excavació podrà ser rebutjada o confirmada.

En primer lloc, està fora de dubte l'existència d'un primer assentament i la seva activitat agrícol·la, ja que, a part del material arqueològic que es troba habitualment, s'ha recollit gran quantitat de carbons i granes, tant de cereals (especialment blat i ordi), com de vinya a les terres dels farcits de gairebé tots els dipòsits i sitges. Però l'existència d'aquesta vil·la planteja interrogants quant al seu origen i a la seva evolució, més complexa del que podria semblar en un principi. Les restes trobades en un dels dipòsits situats a l'est del jaciment contenen elements de construcció clarament indígenes; per exemple, restes de fang cuit amb improntes de canya propies de les cobertes de les cases ibèriques, o altres restes de fang cuit amb improntes de fragments d'àmfora a la seva part inferior semblants a les lloses de llars indígenes documentades en altres jaciments propers. Vora aquest àmbit i en altres punts del jaciment també trobem forats de pal de difícil interpretació i sense connexió amb les estructures romanes.

Aixó ens fa pensar -i ho diem amb totes les precaucions- que el primer assentament dels Tolegassos hauria estat un hàbitat indígena format per una casa modesta i alguna cabana construïda amb materials lleugers i algunes sitges. Potser era una granja o una explotació de caràcter familiar. No seria el primer cas documentat en aquesta comarca. Recordem, per exemple, les sitges dels Planells i el fons de cabana citats en el capítol anterior, les quals contenen un material molt semblant al dels Tolegassos.

Si entrem plenament a examinar les restes i indicis del que considerem el primer edifici, encara que sigui indígena, podrem veure que alguns elements indueixen a pensar que el període que anomenem "precedents" s'hauria de dividir en diverses fases, molt difícils de copsar. És evident, però, que si dins una sitja farcida durant l'últim quart del s. II a.C. trobem restes de paviment d'*opus signinum* amb tesselles que, recordem-ho, està fet amb morter i esquerdissos d'àmfores Dressel I i ceràmica d'engalba blanca, entre altres materials, vol dir que en el moment de farcir-se la sitja o poc abans hi va haver una reestructuració del primer edifici. Ens trobem, per tant, davant els indicis d'una sub-fase dins la de "precedents".

Aquest no és l'únic cas. Tant a la sitja 2060 com en els estrats de farcit del dipòsit (U.E. 2119 i 2124), com a la segona sitja, tots ells augustals, tornem a trobar nous elements constructius. Aquesta vegada, fragments de columna de pedra calcària i segments de cercle de columna de ceràmica, així com una excepcional *tegula* sencera amb forat de xemeneia. Novament troben indicis d'una altra reforma en un edifici i, suposem, d'una nova sub-fase prèvia a la fase I de la vil·la.

És difícil lligar tots aquests elements i aquestes restes més antigues. Aparentment i físicament, no hi ha cap nexa de connexió entre uns i altres. Les sitges i dipòsits se situen a la zona més alta del jaciment, però no s'acaba de veure la relació més íntima que hi hauria entre ells. Ara per ara, només podem parlar amb seguretat d'uns canvis que van esdevenir a l'últim quart del s. II a.C. i d'un gran canvi que va tenir lloc en època augustal, moment en que es van obliterar definitivament les grans sitges i dipòsits, abandonant-se per sempre aquell arcaic sistema d'enmagatzematge i substituïnt-se, ja en el primer moment de la fase 1, per un magatzem de dolia a la manera de les altres vil·les romanes típiques.

Però, a què responien aquells canvis tan ben detectats en dos moments diferents? Creiem que tots dos tenen molt a veure amb els canvis esdevinguts a Empúries i que van afectar moltíssim tot el seu terripais. Si analitzem amb detall els jaciments coneguts en aquestes comarques podem observar que els àmbits o la petita estació dels Tolegassos desapareguda a la fi del s. II a.C. no és un cas únic. Ara per ara, el paral·lel més ben estudiat el trobem a l'estació del Camp del Bosquet, a Camallera, d'identiques característiques i en la que es documenta un abandó en aquesta mateixa època. S'en coneixen altres en aquestes comarques amb un moment d'abandó semblant, entre la fi del s. II i el primer quart del s. I a.C. Algunes es relacionen amb el territori emporità; altres són més propers a *Gerunda* (Fig.).

Encara que el coneixement d'aquests jaciments s'hagi fet a partir de l'excavació de sitges, creiem que cadascuna d'aquestes estacions constituïen veritables granges o cases de pagès indígenes que es composarien d'una vivenda sovint feta amb materials lleugers i algunes sitges d'enmagatzematge dins les quals solen apareixen restes domèstiques o constructives (fang cuit, cendres vegetals, etc.). El fet que la major part de les sitges detectades ho hagin estat a partir de troballes casuals i d'excavacions d'urgència ha comportat precisament la no excavació del seu entorn i no s'han pogut detectar altres restes constructives. Però en el cas de dos conjunts de sitges excavades per nosaltres (unes del s. IV a.C. a Saus i unes altres del primer quart del s. I a.C. als Planells de Vilopriu), han aparegut les restes d'estructures i fons de cabana (Casas...). No han de ser aquests dos casos aïllats.

A què respon, insistim, l'abandonament d'aquestes estacions en un moment tant concret de la fi del s. II a.C. ? No serà, ens preguntem, que la fundació de la ciutat romana d'Empúries dalt el turó i damunt l'antic *praesidium* va comportar l'arribada de nous colons i la redistribució de la terra que, tot i ser de la República per dret de conquesta, s'hauria deixat administrar o conrear per l'element indígena ? Cal tenir en compte que durant els primers anys de l'ocupació del territori per Roma l'aprofitament dels recursos del país era un autèntic saqueig, tal com ha esdevingut en quasi tots els processos colonitzadors. Recordem, també, que no s'ha documentat cap vil·la romana, ni del tamany més petit, fins la segona meitat avançada o el darrer quart del s. II a.C. La primera completament excavada és la de l'Olivet d'En Pujol, no massa lluny dels Tolegassos.

A partir d'aquest moment, amb la fundació de la ciutat i l'arribada de nous colons,

alguns de bon grat i altres fugint de la misèria i les lliutes socials de la península itàlica, el panorama sembla canviar completament. Roma ja no és a la Península per treure'n el que es pugui, sino que ha decidit quedar-s'hi. Per tant, es recupera una terra que ja era seva des de feia 75 anys i es redistribueix sobretot entre els nous colons i potser entre els indígenes més rellevants, els quals comencen a fundar les primeres explotacions a la manera romana, desent la collida en magatzems de dolça com el de l'Olivet d'en Pujol i abandonant-se majoritàriament l'antic sistema de les sitges emprades en el món indígena. L'element indígena s'integraria en aquest nou estat de coses; potser alguns fins i tot tindrien algunes *agera* de terra i durant tot el segle I a.C. s'anirien integrant poc a poc en el món romà fins perdre la seva identitat a finals d'aquell segle. És clarificador el procés seguit per la llengua i la cultura ibèrica en aquest segle, reflexat perfectament en la numismàtica que, seguint la metrologia romana, utilitza el model d'as ibèric amb la llegenda UNTIKESKEN fins a mitjan del s. I a.C. Però a partir de la segona meitat d'aquell segle es canvia al llatí EMPOR o EMPORIT i dins la primera meitat del següent desapareixerà aquest tipus d'As.

Els canvis detectats en el canvi d'Era ténen una lectura diferent. En aquest moment s'abandonen moltes petites estacions i jaciments; petites explotacions agrícoles escampades arreu d'aquestes comarques. Dipòsits i sitges obliterated en època d'August s'han documentat tant en el rerapais emporità com al pla de Girona; des de la sitja de la vil.la de Montfullà (Bescanó), al Camp del Bosquet, Serra de Daró, l'Olivet d'en Pujol i les dels Tolegassos. Empúries mateix sofreix canvis importants.

En altres ocasions havíem pensat que aquests abandonaments eren deguts a uns canvis en el sistema de conreu de la terra o, millor dit, en un canvi en el tipus de conreu, la qual cosa hauria fet que les petites estacions amb una producció reduïda i de caràcter familiar no s'haguessin pogut adaptar a la nova situació (Casas, 1989, pp. 45-46). El canvi d'una producció cerealista per una vinícola podia ser una explicació en el cas de l'Olivet d'en Pujol. Però l'anàlisi carpològica del sediment de la sitja 2060, confirmat ara per l'aparició de noves restes en gran quantitat en les altres sitges i dipòsits de la mateixa època mostra que tanta importància tenia el conreu de la vinya com el de cereals (blat i ordi) en el moment d'obliterated-se aquells àmbits, tal com es veurà amb més detall en l'apartat dedicat a l'estudi de la producció i economia de la vil.la. Per tant, aquesta hipòtesi l'haurem de deixar en suspens mentre no disposem de noves dades procedents d'altres jaciments propers.

En tot cas, hem de recordar que aquests canvis es situen en el principat d'August i que el govern d'August va comportar precisament una importantíssima reestructuració administrativa i econòmica que s'havia de veure reflexada arreu. És el moment en què es pavimenten els carrers de la ciutat romana d'Empúries, es refà i s'amplia el fòrum i es construeixen els *macella* al nord i al sud de la plaça (Aquilue et alii, 1984, pp. 140-141). Aquests canvis havien d'afectar tot el territori i en el cas de la ciutat s'havien de notar, per força, al seu rerapais. Les causes més íntimes i profundes d'aquesta situació potser no les coneixerem mai amb tot el detall que voldríem, però creiem que aquesta és l'explicació adequada i que la investigació hauria de seguir per aquests

viarany. La troballa de noves estacions podrà mostrar l'abast dels canvis, però possiblement només l'excavació a la mateixa ciutat d'Empúries podrà apropar-nos més a la seva explicació.

AMBITOS EXTERIORS DE LA VIL·LA I TROBALLES TANCADES.

Sens dubte, el pati central és la part més àrida del jaciment, en tots sentits, però sobretot des del punt de vista d'estructures i de troballes de material arqueològic. El sòl geològic, situat a uns 15-20 cm. de profunditat, no ha permès la conservació de cap mena d'estratigrafia, tan sols les improntes en negatiu d'alguns cloïes i, en general, de tot allò que constituïa una depressió o forat a la roca natural. Insistirem en aquest punt perquè precisament dos dels àmbits que estudiem a continuació constitueixen dos conjunts tancats situats en el subsòl del pati i han proporcionat abundós material que permet obtenir unes datacions molt precises. Es tracta d'una sitja i un pou.

La sitja va ser obliterada i farcida completament cap al canvi d'Era, tal com hem vist en capítols anteriors al estudiar la formació dels nivells més antics del seu interior. Però al llarg dels anys la terra del seu interior es va anar compactant i va cedir, deixant buida la part superior del forat. Per tornar a anivellar el terreny, en el s. II s'hi van abocar més terres d'escombrera que contenien un excel·lent lot de ceràmiques africanes i altres atuells d'origen i tipologia diversa.

El pou es va descobrir l'estiu de 1988, té un diàmetre irregular d'entre 2 i 3 m. i es va poder excavar en una primera fase fins una profunditat de 6'20 m., nivell en que va aparèixer la capa freàtica que va paraitzar temporalment l'excavació. En una segona fase, aprofitant la sequera, es va poder aprofundir fins els 7'50 m., apareixent novament la capa freàtica que va paraitzar l'excavació, potser definitivament.

La seva estratigrafia és molt senzilla i encara que l'hagim dividit en quatre estrats per qüestió de metodologia i degut a la diferent coloració de les terres, cronològicament només n'hi ha dos ben diferenciats. Els altres són estrats intermitjos formats per l'aportació de terres.

L'estrat principal, el més antic, té una potència superior als 5 m., tot i que ignorem el seu inici degut a la impossibilitat d'excavar-lo per sota la capa freàtica (U.E. 2079 i 2080). L'estrat superior es va formar per les mateixes causes que l'estrat més modern de la sitja. Degut a l'acció de l'aigua i a la compactació de la terra amb la que es va farcir aquest pou en un primer moment, cap a mitjan del s. IV o poc més tard, va cedir la seva part superior, quedant balmat un espai i obrint-se novament un sot que havia de dificultar i fer perillosa la circulació pel seu entorn. Per tant, s'el va colgar novament, anivellant-se el terreny i es van formar els estrats 2075 i 2078. Són dos dels estrats tardans del jaciment, que seran estudiats amb més detall en un nou apartat dedicat a la reocupació tardana de la vil·la.

La principal nota en comú que tenen els dos àmbits, és que tant el principal estrat de farcit del pou com el de la sitja 2060 es van formar en qüestió d'hores o de dies. No són nivells d'aportació eòlica formats al llarg de molts anys amb materials diversos, sino que tota la terra i els materials hi van ser abocats expressament i en un sol moment, trets d'unes escombreres pròximes, carregats amb pales i transportats amb alguna mena de contenidors o cistells, tal com ho indica el fet de trobar-se tals i capes de cendres sencers, ceràmica trencada d'antic, però en el moment

d'abocar-se i altres elements lleugers que s'haurien escampat i difós si no s'haguessin abocat de cop.

Els dos àmbits constitueixen dues troballes tancades que han de proporcionar una datació precisa i molt valuosa del material del seu interior. Aquesta és una de les poques ocasions en que podem conèixer el repertori dels objectes d'ús quotidià i dels diferents tipus d'atuell ceràmics que eren comuns en una vil·la romana de la comarca en un moment molt precís i ens ajudarà, a més, a afinar la cronologia, a vegades poc precisa, d'alguns tipus de ceràmica africana present en qualsevol jaciment d'època romana d'aquestes contrades.

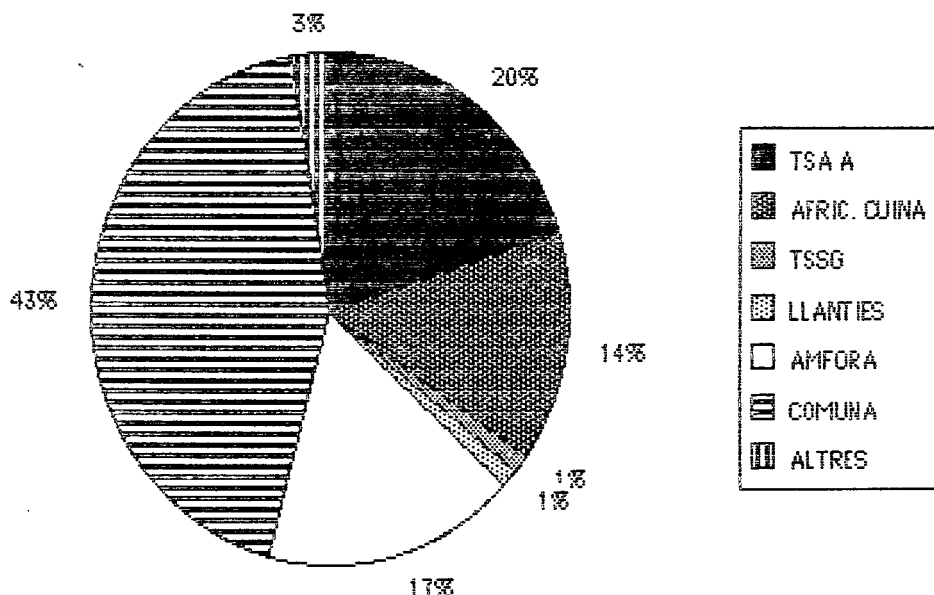
L'estrat 2061 de la sitja.

Tal com podem veure en el gràfic que s'inclou a continuació, a part de les ceràmiques comunes, que representen el 43 % del total del conjunt ceràmic, la resta de fragments més nombrosos corresponen a les ceràmiques africanes, ja sigui la sigil·lata africana A o les ceràmiques de cuina de patina cendrosa o vora afumada, amb un repertori de formes no massa ampli, però interessantíssim de cara a la datació de l'estrat. També trobem materials que podem considerar residuals i minoritaris, com és el cas de les sigil·lates sud-gàl·liques i aretines.

La sigil·lata africana A. Identifiquem les formes Hayes 3b, 6a, 8a, 9a, i 26 i, amb la característica patina cendrosa, la Hayes 23 a i b. En general es tracta de materials relativament antics que s'inscriuen en un context de la primera meitat del s. II.

La forma 3b, que imita plats que també es fabricaven en sigil·lata sud-gàl·lica, té el seu origen a la fi del s. I i esdevé molt abundant en contextos de la primera meitat del s. II, deixant-se de fabricar a mitjan d'aquell segle (Hayes, 1972, pp. 29-31). Aquesta variant sol tenir el llavi decorat amb fulles d'aigua a la barbotina, idèntics als prototipus gals i sofreix una evolució en tamany i forma a partir de la forma Hayes 2 d'africana A, donant com a resultat final la forma 3c, ja sense decoració al llavi (Fig.).

U.E. 2061

Si els exemplars més primerencs es daten a la transició entre els segles I i II, el tipus 3b, amb un origen quasi tan antic, perdura fins a mitjan del s. II i la variant C, també de la primera meitat del s. II, sembla ultrapassar-la i arribar als primers anys de la segona meitat (Hayes, 1972, pp. 24-25).

També correspon a la mateixa època la forma Hayes 6a/Lamboglia 23, a vegades amb el fons decorat a rodeta, el llavi pla molt característic i un cercle a la meitat interna del recipient. La forma ha estat datada dins la primera meitat del s. II (Hayes, 1972, p. 31).

La forma Hayes 8a/Lamboglia 1, plat de parets obertes i llavi de secció triangular i motllurat, es caracteritza sobretot per la decoració a rodeta entorn la vora i a la carena del cos, la qual cosa la distingeix dels vasos més tardans de la variant B. (Fig.) Té el seu origen a la fi del s. I o inicis del s. II i deixa de fabricar-se, segons sembla, a mitjan d'aquell segle, mentre que la variant més moderna perdura encara al llarg de tot el s. II (Hayes, 1972, pp. 33-35; Atlante, 1981, pp. 26-27; Casas & Nolla, 1988-89).

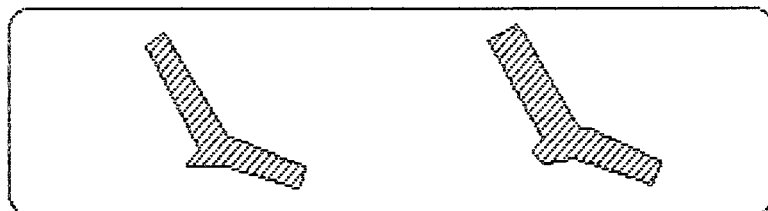
La forma Hayes 9/Lamboglia 2, força abundant a la sitja, tot i que amb fragments petits i vasos difícilment reconstruïbles, també porta la part superior del cos, a ran del llavi, decorada a rodeta (Fig.). És una decoració molt típica d'aquests productes més antics dins la producció de la sigil·lata africana, però que en aquest cas perdurarà fins a la fi del s. II, tal com podem veure en el cas dels materials del pou (U.E. 2079 i 2080). Com les anteriors, és una forma molt estesa a les nostres comarques i en trobem paral·lels arreu en contextos del s. II i III. La variant A trobada a l'estrat 2061 de la sitja es situa dins la primera meitat del s. II (Hayes, 1972, pp. 35-37; Atlante, 1981, p. 27).

Ceràmica de patina cendrosa.

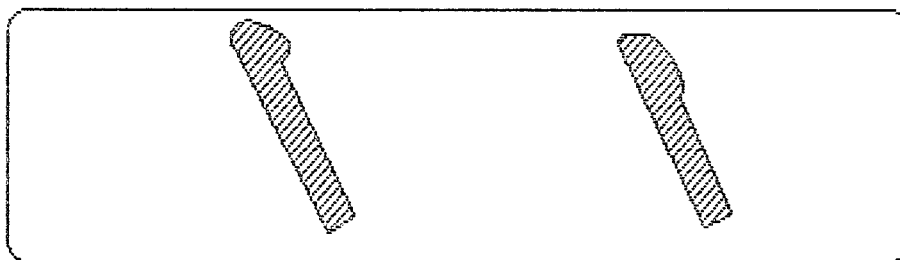
Dins aquesta producció idèntica a la sigil.lata africana A de la qual només es diferencia per estar envernissada només a l'interior, mentre que la superfície exterior està recoberta d'una patina cendrosa de color gris fosc o negre, trobem tres formes, cadascuna amb lleugeres variants: Hayes 23a, 23b i 181. Totes elles, llevat de la darrera, tenen el seu origen a la primera meitat del s. II, mentre que els plats de la forma 181 sembla que es van començar a fabricar a partir del mitjan d'aquest segle.

La forma Hayes 23a/Lamboglia 10, és la més antiga i la que menys va perdurar (Fig.). Es va començar a fabricar a inicis del s. II i desapareix a mitjan d'aquell segle, en un moment encara indeterminat i difícil d'establir amb tota la precisió que voldriem. La trobem una mica arreu, però sempre en petites quantitats, a diferència de la variant B, molt més estesa (Nolla & Puertas, 1988, pp. 58-59). A la veïna vil.la del Mas Gusó apareix en un context clar de mitjan o segona meitat no avançada del s. II (Casas, 1988-89, pp. 9-39) i, en general en contextos que sempre se situen dins la primera meitat del s. II (Hayes, 1972, pp. 45-46).

La forma Hayes 23b/Lamboglia 10a és sens dubte el producte nord-africà més corrent a les nostres comarques a partir del s. II fins ben entrat el s. III i òdhuc fins a la fi d'aquell segle. El seu origen és tan antic com el de l'altra variant, però sembla ser que va tenir una gran popularitat i es va continuar fabricant durant molt anys amb poques variacions. Com a tret més remarcable, trobem una senzilla decoració de cercles concèntrics en el fons intern dels exemplars més vells, la unió de la paret amb la base amb una anella de secció clarament triangular i bisell en angle, mentre que en els exemplars més tardans, de la segona meitat del s. II en endavant, és de secció quadrada i bisell pla.

Un altre tret que també podem observar en els exemplars més tardans, sobretot en aquells que hem trobat en contextos de mitjan del s. III i nivells d'abandó de la vil.la dels Tolegassos, és un augment de la mida dels llavis, un allargament de la motllura interior, aprimant-se aquests llavis.

Per acabar, hem de citar alguns fragments de la forma Hayes 181, plat de forma semblant a la 26, almenys pel que fa a la seva base, però que només sol estar envernissat per l'interior (Fig.). És un plat que es va començar a fabricar a mitjan del s. II i sobretot des de la segona meitat del segle. Les seves mides són irregulars i tant podem trobar exemplars de diàmetre inferior als 20 cm. com altres amb un diàmetre superior als 40. Tots ells es caracteritzen per la pàtina cendrosa de la seva superfície externa, alguns amb restes de sutge per haver estat al foc, i amb una decoració interior feta amb cercles concèntrics molts fins. L'exemplar millor conservat de l'estrat 2061 és de dimensions regulars i, tenint en compta el context, l'haurèm de datar a inicis de la producció, cap a mitjan del s. II.

Ceràmica de vora afumada.

Només han aparegut dues formes, la Hayes 196 i 197. Són els típics plats-tapadora i les cassoles de vora ametllada ten corrents a partir del s. II i que es continuen trobant fins a la fi del s. III, perdurant el molt casos durant el s. IV (Atlante, 1981, pp. 208-211).

La forma Hayes 196, amb una trentena d'individus, és la més nombrosa a l'estrat (Fig.). En aquest cas, bona part dels exemplars corresponen a plats, amb un peu clarament diferenciat; altres estan trencats i mancats de peu, per la qual cosa ignorem si corresponen a plats o a tapadores. No és massa important, donat el caràcter ambivalent d'aquests atells. Tots els exemplars són de mides petites o mitjanes, amb diàmetres d'entre 15 i 20 cm.

La forma Hayes 197, la cassola, també és un producte molt corrent a casa nostra i a l'estrat 2061 n'identifiquem 28 individus, a part dels esquerdissos que no es poden atribuir a cap peça en concret. La cassola apareix sempre associada a la tapadora que hem comentat suara i encara que potser no té un origen tan antic, té la mateixa perduració, amb un període de màxima producció que es situa a partir de la segona meitat del s. II i tot el s. III. En aquest darrer moment sembla que les dimensions dels vasos, tapadores i sobretot cassoles, tendeixen a augmentar, tal com constatem a la mateixa vil·la dels Tolegassos o en els nivells de destrucció de Vilauba, del darrer quart del s. III. En tot cas, els exemplars de la sitja són de dimensions regulars, semblants a les dels plats i tapadores i s'han de datar en un context de primera meitat i mitjan del s. II.

La ceràmica comuna africana.

Identificada a partir de les troballes dels Tolegassos, aquesta producció característica, molt abundant en estrats de la segona meitat del s. II, especialment en l'estratigrafia del pou que

estudiarem més endavant, comença d'arribar a aquestes contrades ja durant la primera meitat d'aquell segle, tal com testimonien algunes troballes de la sitja. En aquest cas només hem trobat dos exemplars que puguin assimilar-se a la producció comuna africana de pasta rosada o ataronjada (Fig.), i adopten la forma més típica i corrent d'aquests vasos. Són ansats o tupins de mides regulars, de base plana i lleugerament còncava, amb una sola nansa i amb una pasta típicament nord-africana; semblant, però més grollera -no tan depurada-, a la de les ceràmiques africanes de vora afumada. En endavant, en contextos de la segona meitat del s. II, el repertori de formes s'ampliarà i començarem de trobar interessant variants d'aquests tupins i noves formes de plats i cassoles que imiten, de lluny, els exemplars envemissats.

Sigil lata sud-gàl·lica.

Amb 23 fragments, dels quals la meitat corresponen a formes, la sigil lata sud-gàl·lica es pot considerar gairebé un material residual a l'estrat, testimoni de l'inici de les escombreres d'on es va treure la terra per farcir la part superior de la sitja. Quasi tots els bocins identificats corresponen a la forma Drag. 27 i Ritt. 1; la primera, de cronologia molt àmplia dins el s. I, mentre que la segona sembla desaparèixer a mitjan segle.

Sigil lata aretina.

També ha de considerar-se residual, amb 7 fragments recuperats. Aquells que hem pogut identificar corresponen a les formes Goudineau 37 i 40, ambdues força tardanes, ja que comencen la seva producció vora el canvi d'Era i perduren fins època de Claudi. A l'última peça, molt fragmentada, es llegeix el *sigillum* ME... amb palmeta horitzontal. Sembla correspondre a ME(tilius) i es data dins la primera quinzena del s. I (Merino & Rocas, 1989, p. 111).

Les àmfores.

Tot i que el nombre de fragments d'àmfora de l'estrat és molt elevat (287), ben pocs d'ells corresponen a formes i d'entre ells, només es poden distingir dos tipus: la Dressel 20 i la Dressel 2/4 (Fig.). Un últim exemplar quasi sencer no conserva la vora ni el peu, per la qual cosa es difícil identificar-ne la forma, tot i que per la pasta sembla un recipient bètic (Fig.).

La Dressel 2/4 és una forma que apareix a la fi del s. I a.C. i esdevé l'àmfora més estesa durant tot el s. I de la nostra Era, havent-se constatat la seva presència i fabricació en diversos indrets de les comarques gironines i, en general, a tot el Mediterrani Occidental. Sembla ser que aquest tipus de recipient hauria desaparegut a començament del s. II (Merino & Rocas, 1989, p. 112, amb recull bibliogràfic).

La Dressel 20 és una àmfora d'origen bètic emprada per al transport de l'oli produït en aquella regió. Té uns orígens tan antics com la forma anterior i possiblement una perduració més llarga, amb diferents variants de forma, especialment en els llavis, que no sempre responen a una evolució cronològica, sino a la seva fabricació en diversos tallers. En una troballa closa com el

derelictes de Culip IV, trobem diferents tipus de vora, tots ells contemporanis i procedents, fins i tot, dels mateixos centres de producció (Nieto et alii, 1989, pp.). Pel que fa al costre exemplar, al estar mancat de llavi, res podem dir sobre aquest aspecte; en tot cas l'hem de situar en el context de la resta de material de l'estrat.

Llànties.

Són pocs els fragments de llàntia trobats a l'estrat. En total, 17 bocins que corresponen a un mínim de set individus. Aquests llums d'oli pertanyen quasi tots al que genèricament es coneix com a llànties de disc; és a dir, la forma Deneauve VII i les seves variants. Possiblement un exemplar correspon a una *famadampes* (Fig.). En conjunt, trobem exemplars de tres tallers ben coneguts: C.OPPI.RES, L.FABRIC.MASC i M.NOVIYS.T (Fig.).

La primera, molt ben conservada, correspon a la forma Dressel 20 / Deneauve VIIA. La seva pasta és de color taronja, dura, fina i ben depurada, amb la fractura recta i fina i recoberta d'una engalba de color castany clar, més fosc a la part del bec. El disc està decorat amb una escena amb Júpiter convertit en cigne i Leda; un motiu mitològic molt conegut i que, en diferents variants de motlle, apareix en altres llànties (Ponsich, 1961, núm. 54, p. 49; Deneauve, 1968, núm. 698 i 702). Encara que hi ha diversos motlles representant Leda i el cigne, aquest exemplar sembla correspondre al núm. 10 de Bonnet, que normalment s'associa a llànties de LMVNPFILE, LMVNTREPT i C.OPPI.RES (Bonnet, 1988, fig. 14, 8 i 10; Casas & Rocas, 1989, p. 79).

La marca C.OPPI.RES que trobem en el fons extern d'aquest llum d'oli, apareix sobretot a les formes Deneauve IVC, VA, VD i, sobretot, a la VIIA. És la marca més coneguda i estesa arreu i, com deiem en un capítol anterior, una de les que ha originat més diversitat d'opinions sobre el seu origen, filiació i lloc de producció, defensant, uns investigadors l'origen italià i fent-la successora d'OPPI i de C.O.R. i altres, atribuint-li un origen nord-africà, que nosaltres considerem més probable (Casas & Rocas, 1989, p. 79, amb l'estat de la qüestió).

El segon exemplar (Fig.), correspon a la forma Dressel 25 / Deneauve VIIIC i es va trencar pel bec i per la part central del disc que, aparentment, no estava decorat. La pasta és de color taronja molt clar, quasi beix, força dura, fina i compacta. Està recoberta d'una engalba amarronada, fosca i quasi tota csiguda. Sobre el diàmetre axial de la banda hi ha dos botons rectangulars que delimiten els dos tipus de decoració; a la part propera a la nansa, cercle i, a la meitat inferior, oves. A la base conserva la marca LFABRICMASC (L. Fabricius Masculus), que habitualment apareix en les formes Deneauve VB, de la primera meitat del s. I, Deneauve VIIA i Walters 95. Sembla un taller original però estretament relacionat amb C.OPPI.RES i MNOVIYST, almenys pel que fa referència a la utilització de motlles comuns o intercanvis en aquest sentit (Casas & Rocas, 1989, p. 79, amb recull bibliogràfic).

El tercer taller representat a la sitja i un dels que més exemplars s'han trobat als Tolegassos, és el de MNOVIYST en les seves diferents variants (Fig.). És una marca que ja apareix en el s. I en llànties de volutes (Ponsich, 1961, p. 73); però és sobretot a partir de

començaments del s. II que es popularitza i apareix en llànties de les formes Deneauve VIIA / Dressel 20 i Walters 95. Quasi unànimement se l'ha considerat un taller de l'Àfrica Proconsular (Balil, 1968, p. 173; Pavolini, 1986, p. 150).

Però la marca no és exclusiva d'aquestes formes i tampoc té una cronologia tan curta. De fet, sembla que s'han de distingir dos períodes encara mal copsats, el primer dels quals es situaria dins la primera meitat del s. II i l'altre a la segona meitat o a finals del mateix segle; aquest últim produint llànties Deneauve VIIIB i XB en tallers que utilitzaven també la fórmula EX OF(icina) (Pavolini, 1986, p. 150). El taller de MNOVIVST es relaciona amb altres tallers que utilitzaven els mateixos motlles superiors i, de manera especial, amb CCLOSVC, L.FABRIC.MASC, CIVNALE i CIVNDRAC, en contextos del tercer quart del s. II i posteriors (Bonnet, 1988, pp. 127-128; Casas & Rocas, 1989, pp. 80-81).

Hem de citar, també, un exemplar mal conservat, reconstruït a partir de varis fragments, corresponent a la variant Deneave VIIA / Dressel 21, amb l'argila de color rosat, fina, ben depurada, fractura recta i amb característiques semblants a la ceràmica africana de cuina. L'engalba és de color castany clar, quasi rosat, molt prim, ben repartit i adherent. La banda és molt estreta i plana, separada del disc per una motllura que s'ajunta amb el bec (Fig.). El disc està decorat amb una corona de llor i dos cercles que envolten l'orifici d'alimentació. Aquesta decoració, possiblement feta a partir del mateix motlle, la trobem en un altre exemplar de l'estrat 2005 de les escombreres (mitjan del s. II). La mateixa decoració s'associa amb peces dels tallers de LMADIEC, LMVYNPHILE i C.OPPI.RES (Bonnet, 1988, fig. 23, p. 54). A la base s'observen les restes mal conservades de la marca de fàbrica, podent-se llegir, amb dubtes ...CE...OVN..., que no correspon a cap taller conegut.

Els dos últims exemplars amb una certa entitat corresponen a les formes Deneauve VIIA / Dressel 20 i Deneauve IX A, respectivament. La seva pasta és vermellova, dura, amb punts de calç, ben depurada i de fractura recta i regular. L'engalba, de color castany i mal repartit. Cap d'elles presenta cap peculiaritat especial.

Ceràmica vidriada.

Sens dubte, la vil·la dels Tolegassos és un dels jaciments en els que s'han trobat més fragments de ceràmica vidriada romana, amb un repertori de formes prou interessant i que abasta un llarg període, des de la fi del s. I fins ben entrat del s. III. A la sitja varen aparèixer fragments de dos vasos, ambdós corresponents a la base, tot i que un d'ells s'havia publicat inicialment com una vora (Merino & Rocas, 1989, fig. 67, 1). En un estudi posterior en el que disposavem d'un repertori més ample de formes varem poder constatar que en realitat es tractava de la base d'una copa (Casas & Merino, 1990). A més de les dues bases, sis fragments sense forma completaven el conjunt d'aquest tipus ceràmic, rar, de gran qualitat i que s'ha considerat un producte semi-luxós, amb un repertori de formes inspirades directament en prototipus metàl·lics de bronze i plata..

El primer és una base d'*σκύφος* amb una forma que deuria ser molt semblant a una

gran copa procedent d'Empúries i que podem datar en el s. II. Té la pasta de color beige-groguenc, dura i de bona qualitat. El recobriment vidriat és de color verd a l'interior i a l'exterior, a vegades amb tons clars. Tot ell és gruixut, espès i de bona qualitat. La composició de la pasta sembla indicar un origen itàlic (Casas & Merino, 1990).

El segon és un fragment de base amb la pasta de color groguenc, dura i ben depurada. Vidriat espès i de bona qualitat, de color marró tant a l'interior com a l'exterior, excepte a la base, que és de color verd. Tot i tractar-se d'un recipient tancat, és prou difícil atribuir-lo a una forma concreta de les moltes que s'han publicat fins ara. Més aviat sembla correspondre a una olleta semblant, per la forma, a l'urna tarco-romana publicada per Celuzza l'any 1987; però cronològicament són dos productes molt distants (Celuzza, 1987, p. 175, fig. 11).

Ceràmica comuna.

Per acabar amb el repertori de material ceràmic d'aquest estrat, al parlar, encara que sigui breument, del conjunt de ceràmiques comunes que s'hi van trobar, ja que el seu nombre fa que sigui, amb escreix, el material majoritari de l'estrat, amb un total de 560 fragments oxidats i 158 cuits en foc reductor.

Com ja és habitual en la producció cuita en foc oxidant, el repertori de formes és molt àmpli i comprèn des de petits gots de diàmetre inferior als 10 cm. (Fig. 9 i 12), a bols de parets obertes i carenades del tipus "Llafranc" (Fig. 10 i 11), ampolles d'una sola nansa (Fig. 1 i fig. 5), gibrelles i gibrells, així com un morter de gran qualitat i d'un acabat acurat (Fig. 4).

Els dos gots que hem trobat són de cos bicònic, llavi lleugerament obert i sense nanses. Un d'ells porta una ratlla a la separació entre el coll i el cos i una altra a la part més ampla del cos (Fig. 12). L'altre és més groller i no té cap tret especial. En canvi, els bols tipus "Llafranc" són més el laborats, amb motlures i estries que delimiten el llavi i la vora i la separen clarament del fons.

En aquest estrat trobem per primera vegada un recipients que d'ara en endavant seran molt comuns en els nivells posteriors de la vil·la i apareixen una mica arreu, no tan sols als Tolegassos, sino en diversos jaciments d'aquestes comarques. Es tracta de gibrells de dimensions regulars, sempre superiors als 30 cm. de diàmetre, en forma de panera o palangana i que ténen dues nanses contraposades, lleugerament aixecades en relació amb el pla de la vora i sovint trensdes (Fig. 2 i 3). Hem documentat recipients semblants en el farcit del pou (més tardà), a Corçà, a Cervià de Ter, Empúries, etc. (NOTA COMUNES).

També apareix per primer cop una gibrella de grans dimensions que serà corrent al llarg de tot el s. II, desapareixent, segons sembla, en el s. III (Fig.). Recorda d'alguna manera els bols tipus "Llafranc", però amb unes majors dimensions, superiors als 30 cm. de diàmetre de boca i entorn els 35/40 cm. de diàmetre màxim del cos a l'altura de la carena. Possiblement es tracta d'un contenidor, però no podem descartar un ús més prosaic com a "vas de nit" o per a l'higiene personal, igual que els gibrells comentats suara.

Altres materials residuals.

Finalment deixarem constància, molt breument, d'un conjunt de fragments de ceràmica de productes diversos, sovint força més antics que el lot principal, i que constitueixen el veritable material residual del farcit. Aquest lot està format per alguns bocins de ceràmica de vernís negre (3 fig.), ceràmica de pasta micècia (1 fig.), ceràmica de parets fines (7 fig.), grisa emporitana (3 fig.) i grisa de boca trilobada (17 fig.). Aquest últim és un material que s'avé més amb el conjunt del farcit, ja que és coment al llarg de tot el s. I i possiblement entra, però no massa, dins el segle Segon.

Cronologia.

L'estudi del material que hem anat repassant fins ara ens proporciona amb força exactitud la datació de l'estrat. En aquest cas, són tan importants les absències com la presència de preproductes i formes concretes. Efectivament, si deixem de banda la plata d'africana de pàtina cendrosa de la forma Hayes 181, veiem que no hi ha cap de les produccions típiques de la segona meitat del s. II. Ni un sol bocí de les formes 14, 14/16 o 14/17 i, encara menys, de la forma Hayes 15 més tardana. En realitat, el repertori de formes de la sigil.lata africana és molt reduït i es limita a les espècies més primerenques.

La resta de material (àmfores, llànties, ceràmiques comunes africanes, etc.), casen perfectament en aquest context, tot i que en alguns casos es tracta de productes la fabricació dels quals va perdurar molt temps. Els materials antics, la sigil.lata sud-gàl.lica especialment, són minoritaris i quasi només testimonials; productes residuals que poc ténen a veure amb la data de formació de l'estrat.

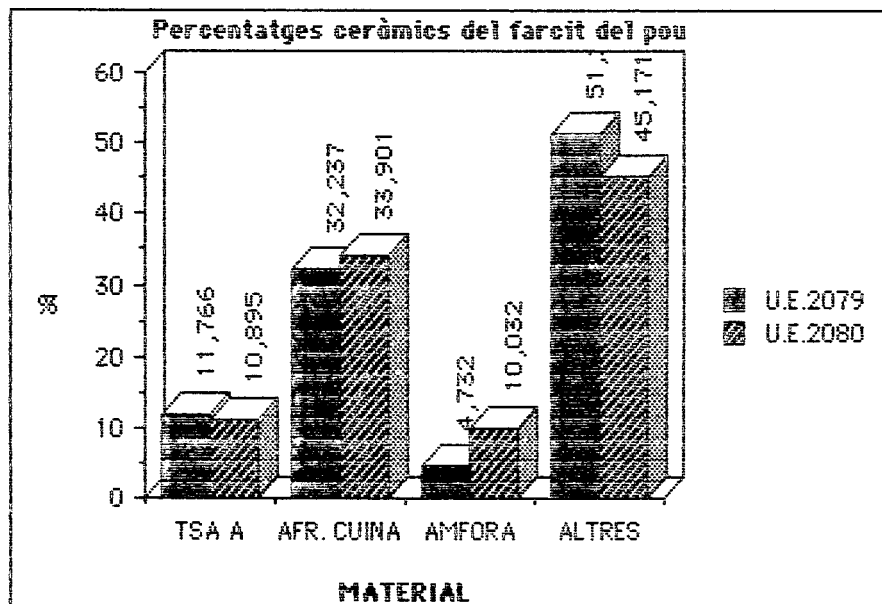
A partir d'aquestes dades, situariem el farcit de la sitja molt a la vora de mitjan del s. II i la formació de l'escombrera de la que es va extreure la terra abocada al forat, entorn els anys 135-150, coincidint en bona part amb l'època de formació de l'estrat 2005 de les escombreres del sector 2.

El Pou.

Abans havíem comentat la formació del farcit del pou en dos moments ben diferents i separats cronològicament per gairebé 150 anys. Per tant, i atès que la formació dels dos estrats més moderns s'inscriu dins l'època en que es va recuper parcialment el jaciment i forma part d'un context més àmplia, deixarem per a un proper apartat l'estudi dels materials dels estrats 2075 i 2078 i emprendrem el dels estrats 2079 i 2080 de manera conjunta, ja que són contemporanis i només es diferencien en el color i composició de la terra. El material de cadascún d'ells es pot veure en els quadres finals i a la gràfica que s'inclou més endavant, en la qual es pot comprovar que els percentatges en un i altre són quasi idèntics, llevat potser de les àmfores, que es dobla el percentatge a l'estrat 2080, encara que el seu nombre és poc significatiu. A la vegada, resulta curiós veure la poca presència d'aquests recipients que, habitualment, constitueixen un dels conjunts més

nombrosos en qualsevol estrat, sovint només superats per la ceràmica comuna.

També és molt interessant observar com la ceràmica africana, tant la sigil.lata africana A com les ceràmiques de pàtina cendrosa i les de vora afumada, constitueixen quasi el 50 % del lot de material ceràmic; i això sense tenir en compte que dins el lot que hem designat com a "altres" s'inclou un nombre important de ceràmica comuna africana. En resum, els materials nord-africans ténen un pes específic important en aquest farsit, fins el punt que la cinquantena de bocins de sigil.lata sud-gàlica són materials residuals i que la resta de material ceràmic està format per ceràmiques comunes de producció local, molt corrents en aquestes contrades i de poca difusió, o procedents d'Àfrica, igual que la ceràmica fina de taula.

De tota manera, el repertori de produccions és més ampli del que deixa veure aquesta gràfica i, encara que escadusser, la resta de material té el seu interès i la seva importància de cara a determinar la data de farsiment del pou.

La sigil.lata africana A.

És el grup més important del conjunt i constitueix gairebé l'única ceràmica fina del farsit, amb un elevat nombre d'individus de cada forma, almenys de les que són més corrents, i un repertori tipològic molt ampli. Tota la ceràmica africana és del tipus A i les variants A1/2 i A2 més tardana, que representa un 60 % del total. La seva pasta és molt característica, dura, rugosa, de color ataronjat o marró i moltes vegades amb el nucli central més fosc i francament gris, amb presència de punts negres brillants. Els vernissos sempre són de bona qualitat, espessos, ben repartits i amb un tacte lleugerament rugos, amb un color ataronjat fosc i poc lluent. Les decoracions són escasses i apareixen sobretot en els plats de la forma Hayes 3, a la barbotina, i Hayes 9.

Una de les formes més antigues és la Hayes 2/3B, forma que no apareix massa sovint i

que Hayes, que l'estudia com una variant de la forma 3 i de menors dimensions, data dins la primera meitat del s. II (Hayes, 1972, pp. 21-25). És present en jaciments d'Empúries i el seu rerpais (Nolla & Puertas, 1988, pp. 34-35).

La forma Hayes 3 / Lamboglia 4/36A (Fig. 3,3), hi és representada amb almenys tres exemplars; tots ells amb el llavi facetat i decorat amb fulles d'aigua a la barbotina, típiques de la variant. És un plat molt freqüent al llarg del s. II, sobretot durant la primera meitat, perdurant fins ben entrada la segona meitat (Hayes, 1972, pp. 21-25; Atlante, 1981, pp. 24-25). Aquesta forma és més corrent a casa nostra i present a tots els jaciments gironins en contextos del s. II.

La variant Hayes 3 / Lamboglia 4/36B (Fig. 3, 1,2,3,5) encara és més nombrosa en el farcit del pou. És un plat semblant a l'anterior, lliu, amb el llavi sense facetar i que es data a partir de mitjan del s. II en endavant, sense arribar, segons sembla, al s. III (Hayes, 1972, pp. 24-25; Casas-Nolla, 1988-89, amb paral·lels).

També és relativament abundant la forma Hayes 6C / Lamboglia 23 (Fig. 2, 3 a 5). És un plat obert, amb llavi pla i de dimensions molt variades, amb la superfície exterior facetada i que en els nostres exemplars sovint té el nucli interior de color gris fosc. La variant s'ha datat a la segona meitat del s. II i primers anys del s. III i és coneguda a Empúries, Camp de la Gruta, Llafranch, etc. (Nolla & Puertas, 1988, pp. 36-37).

De la forma Hayes 8B / Lamboglia 1C només se n'ha trobat un exemplar (Fig. 3,8), quasi sencer. És una forma terdana que hom data a la segona meitat del s. II i ja dins el s. III (Hayes, 1972, pp. 33-35; Lamboglia, 1958, p. 263; Atlante, 1981, pp. 26-27). A diferència de les variants més antigues, de les que en trobem nombrosos exemplars als Tolegassos, aquest plat no porta cap mena de decoració, ni en el llavi ni a la carena exterior.

També amb un sol exemplar molt malnès, apareix la forma Hayes 7B / Lamboglia 7B (Fig. 3,11). És un plat fondo de parets obertes que sempre sol estar decorat a la part superior externa de la vora i també a mitjan cos, a rodeta. Hayes data la variant A a començaments del s. II i la variant B a mitjan del mateix segle (Hayes, 1972, p. 33).

Un exemplar molt més rar a casa nostra, del que en coneixem alguns paral·lels a Empúries i en altres estrats de la vil·la dels Tolegassos, és la cantimplora de la forma Hayes 147 / Lamboglia 13B. El nostre exemplar té el llavi més obert que el publicat per Lamboglia i el cos decorat amb dos cercles o solcs (Fig. 2,1). A més d'aquesta cantimplora sencera, en el mateix estrat van aparèixer restes de la variant A, sense forma però decorats a rodeta. És una forma que s'inspira en prototipus que ja trobem a la sigil·lata sud-gàl·lica el s. I. Se l'ha datat "grosso modo" a la primera meitat del s. II (Hayes, 1972, p. 185), però sembla que la variant B correspon a la segona meitat d'aquell segle, entre el 150 i el 200/220 (Atlante, 1981, p. 49).

També amb un únic exemplar, apareix un gerret pràcticament sencer de la forma Hayes 160 / Lamboglia 11 (Fig. 3,21), que s'ha datat a la transició entre els segles II i III (Lamboglia,

1958, pp. 11-12; Hayes, 1972, pp. 189-190; Atlante, 1981, pp. 46-47).

Sens dubte, la forma més nombrosa en el farcit del pou és la Hayes 9 en les seves dues variants (Fig. 3, 12 a 15 i 20; fig. 4, 5 a 16). En conjunt, en trobem almenys 61 individus i és la forma més nombrosa dins el conjunt de les sigil·lates africanes, només superada en nombre per la Hayes 23-b de patina cendrosa, amb 310 individus, o la Hayes 196 de vora afumada, amb un màxim de 708 exemplars. La variant 9A sempre porta la típica decoració a rodeta a la part externa de la vora, cadascuna d'elles amb uns trets particulars i diferenciats i cap igual a l'anterior. Es data preferentment a la primera meitat del s. II, entre el 100-160, però tot sembla indicar que la seva producció es va perllongar força anys més tard i al llarg de la segona meitat del segle (Atlante, 1981, p. 27; Casas & Nolla, 1988-89, amb recull bibliogràfic).

La variant 9B sembla més tardana i es data unànimement dins la segona meitat del s. II. Cap dels exemplars del pou porta decoració (Fig. 3, 20 i fig. 4, 11-15). És, igual que l'anterior, un plat que va tenir molta popularitat i que es troba arreu de les nostres comarques (Nolla & Puertas, 1988, pp. 39-40, amb bibliografia anterior).

Amb un màxim de 53 individus, la forma Hayes 14 i les seves variants és la segona més nombrosa en el farcit (Fig. 2, 2 fig. 3, 6-7, fig. 4, 1-4). En primer lloc apareix la variant Hayes 14A / Lamboglia 3A (fig. 3, 7, 9), amb parets una mica obertes, que es data a mitjan del s. II i arriba fins a començaments del s. III (Atlante, 1981, p. 33). Una altra variant d'aquest tipus (Fig. 3, 6), té un petit solc entorn el llavi, a la part externa.

Segueix la forma Hayes 14A / Ostia 1 f. 27. És un bol de parets rectes i primes, amb el llavi asenyalat per un solc doble. Es pot datar a finals del s. II i primera meitat del s. III (Atlante, 1981, p. 35). També correspon a la mateixa variant un segon exemplar amb les parts molt primes i de característiques semblants (Fig. 4, 1).

En la variant Hayes 14B trobem dos exemplars ben identificats (Fig. 4, 2 i 4); els dos sense llavi, les parets lleugerament abombades cap a l'interior. Hayes data aquest bol dins la segona meitat del s. II (Hayes, 1972, pp. 39-41). Una altra variant de la mateixa forma (Fig. 4, 3), té les parets més gruixudes, el vernís de menor qualitat i el llavi amb un bisell interior que l'acosta molt a la forma 15. I finalment, apareixen dos exemplars de la variant Hayes 14C, bol baix o plat semblant als anteriors, però de dimensions més petites i no tan alt (Fig. 2, 2 i 6), que es data cap a la fi del s. II (Hayes, 1972, p. 41 i 48).

La forma Hayes 16, amb un màxim de 6 individus, és minoritària (Fig. 3, 18 i 19) i es data a la segona meitat del s. II (Hayes, 1972, pp. 40-42; Atlante, 1981, pp. 32-33). Molt semblant a l'anterior, la forma Hayes 18 (Fig. 3, 10, 16, 17), és un plat alt de parets obertes i peu diferenciats, que Hayes situa a inicis del s. III (Hayes, 1972, p. 43).

Aquesta producció, quasi idèntica a la sigil·lata africana A, es caracteritza per estar envernissada només per l'interior, mentre que la superfície externa està recoberta d'una patina cendrosa de color gris més o menys fosc, que li dona un aspecte ben peculiar. Sens dubte és un dels productes més nombrosos en el farcit, amb molts vasos de dimensions regulars, tot i que en alguns casos en trobem algun d'exceptionalment gran, sobretot de les formes Hayes 23B i 181. En realitat, aquestes són les dues formes representades, amb algunes variants cadascuna d'elles. Però també apareixen alguns fragments de la 23A (12 en total). Tot i ser un material tan conegut i tan abundant a casa nostra, donarem un cop d'ull als exemplars més significatius d'aquest repertori.

La forma més antiga i que difícilment va ultrapassar la primera meitat del s. II, és la Hayes 23A, plat/cassola de parets inclinades, obertes i lleugerament corbades i sense peu i el llavi poc marcat.

En canvi, la variant més moderna, Hayes 23B, que s'ha datat la seva aparició cap a mitjan del s. II i perdura amb poques variacions fins el s. IV, és nombrosíssima, amb un màxim de 310 individus a l'estrat 2080, a més de centenars de fragments sense forma (Fig.). D'entre el conjunt cal destacar-ne un exemplar amb la base totalment plana (Fig. 1), característica gens habitual en aquesta forma.

Nombrosíssima és també la forma Hayes 181, plat/cassola de fons pla, sovint decorat amb cercles concèntrics en el fons intern i que presenta una gran varietat de dimensions, des dels petits plats de poc més de 15 cm. de diàmetre fins els de majors dimensions, de mides superiors als 30 cm. (Fig. 5, 7 a 10, fig. 6, 4 a 6). Aquests recipients sempre tenen la superfície interna envernissada, de color ataronjat o vermellós, espès, rugos i de bona qualitat. La superfície externa està recoberta de patina cendrosa i, a més, afumada, com a resultat de la seva utilització a la cuina, la qual cosa ha fet que a vegades s'hagi esclovellat la part baixa exterior. Només un exemplar té el peu diferenciat (Fig. 5, 7). Hayes data la forma a partir del mitjan del s. II (Hayes, 1972, pp. 200-201).

Ceràmica de vora afumada.

En aquest grup, el més nombros de les ceràmiques africanes, trobem bàsicament tres formes, amb diferents variants i peculiaritats cadascuna d'elles: Plats/tapadora, cassoles, ansats i gerres de boca trilobulada. La més nombrosa és la Hayes 196, amb quasi 2.000 fragments entre els dos estrats i amb un nombre màxim d'entorn els 800 individus. Aquests plats/tapadora es poden agrupar en diferents variants, que seguidament comentarem molt breument.

Forma "Ostia I, fig. 261" / Hayes 196, representada a la fig. 6, 1 i fig. 7, 6 a 10 del nostre treball. Són plats de parets molt obertes i dimensions força regulars, amb uns diàmetres d'entre els 22 i 33 cm. i alçades d'entre 5'5 i 8 cm. El peu sempre és diferenciat, petit i ben marcat. És un atuell omnipresent arreu d'aquestes comarques i es data a partir del s. II en endavant.

La variant "Tolegassos 1" de la forma Hayes 196 (fig. 6, 3), és una tapadora quasi igual

a les anteriors, però amb el fons extern més sobresortint que el peu, per la qual cosa no es podia utilitzar com a plat.

La variant "Tolegassos 2" de la forma Hayes 196 (Fig. 7, 5), és un plat/tapadora baix, amb el peu diferenciat, de dimensions menors, estriat o scanalat per l'interior i amb un solc o encaix a la part interna del llavi. El peu és força recte i ben diferenciat.

Forma "Ostia III, fig. 332" (Fig. 6, 2 i fig 8, 5 i 6). És un plat o tapadora sense peu, amb fons còncav i llis i el llavi igual al prototípus. Està ben documentada en el s. II (Atlante, 1981, p. 212).

Forma "Ostia III, fig. 170" (Fig. 7, 3 i 4). Plat/tapadora d'entre 24 i 33 cm. de diàmetre, molt baix, de fons pla i sense peu, amb el llevi ben diferenciat i lleugerament penjant. A la paret exterior, cap a la base, sol tenir dos o tres solcs ornamentals molt senzills. És una forma poc corrent i es localitza sobretot en estrats de començaments del s. III (Atlante, 1981, p. 214). És una forma minoritària en el farcit, amb ben pocs individus.

Forma Hayes 185 (variant) (Fig. 8, 1). Només hem trobat un exemplar d'aquesta tapadora, amb la part interna estriada i acabada amb un petit pom més o menys cilíndric.

Una nova forma que no apareix a les diferents tipologies, són les olles o ansats de fons estriat i paret exterior recoberta de pàtina cendrosa a la meitat inferior, amb llavi ben diferenciat i separat del cos per una ratlla més gruixuda i una sola nansa situada a mitja panxa. Recorda la forma Hayes 131 o 140 de l'africana A, però aquestes no estan recobertes de vernís i pertanyen sense cap mena de dubte a les africanes de cuina de vora afumada (Fig. 7, 1 i 2, fig. 9). Sembla que es tracta de la mateixa producció assenyada per M. Vegas en un treball ja clàssic (Vegas, 1973, pp. 111-112, fig. 40). Apareixen sovint en jaciments d'aquestes comarques (Puig Rodón, Corçà, Empúries, etc.), en contextos de la segona meitat del s. II.

Una altra forma desconeguda fins ara, tot i que sovint se n'han trobat fragments en aquest territori en contextos de la segona meitat del s. II i primera del s. III, és la gerra de boca trilobulada, sense peu i recoberta de pàtina cendrosa i amb el fons afumat. L'interior sempre està recobert d'una engalba blanquinosa, potser calcària. És una peculiaritat que també trobem en les geres de grisa trilobulada del s. I, amb les que presenta una gran similitud. En tot cas, es tracta d'un producte nord-africà fabricat en els mateixos tallers que produïen els plats / tapadora i les cassoles típiques. En el farcit s'han identificat un mínim de 6 exemplars i bocins d'un nombre indeterminat, d'entre els quals en reproduïm tres a la fig. 10.

L'únic exemplar que coneixem quasi idèntic als nostres però de menors dimensions, va ser publicat per Santrot l'any 1979 com a ceràmica comuns, encara que la descripció de la pasta de la seva gerra la fa molt semblant a la nostra (Santrot, 1979, núm. 509). Cal dir que la forma no és desconeguda en ceràmica africana A o en produccions locals o de poca difusió, però no semblen correspondre a la mateixa producció (Atlante, 1981, fig. 148-151; Vegas, 1973, pp. 109-110, fig.

39). Sovint es tracta de les versions més antigues fetes amb pasta grisa.

Per acabar aquest apartat, hem de citar els nombrosos exemplars de cassola de fons estriat (forma Hayes 197), amb més de 2.000 fragments que corresponen a un màxim de 400 individus (Fig. 8, 2 a 4 i 7 a 9). Es diferencien entre elles pel diàmetre, entre 17 i 25 cm., i pel llavi ametllat més o menys engruixit. Els acabats són tots de la mateixa qualitat. És una forma corrent que es documenta des de la primera meitat del s. II en endavant i es troba arreu d'aquest territori en contextos semblants.

Les àmfores.

Contràriament al que és habitual en qualsevol estrat d'aquest i d'altres jaciments, el nombre de fragments d'àmfora és francament minoritari si el comparem amb la resta de material ceràmic, amb poc menys de 1.500 fragments en total, d'entre els quals tan sols 113 corresponen a formes, entre els estuats 2079 i 2080. El repertori de formes també és limitat i tan sols documentem la Dressel 2/4 amb diverses variants, la Dressel 20, una Africana IIA i, possiblement, la Dressel 30 o Gauloise IV de base plana.

La Dressel 2/4 és la que té un origen més reculad, a començaments del s. I o poc abans. Es caracteritza per un llavi arrodonit, ben diferenciat que al llarg del temps i en diversos centres de producció presenta variacions, a vegades més obert, més prim o de secció no tan circular (Fig. 1 a 6).

La Dressel 20, amb un origen bètic quasi tan antic com l'anterior, només és present a l'estrat amb dues formes; un llavi i una nansa amb marca. La marca es pot llegir com a CENHISPS (Fig. 2), molt coneguda i amb moltes variants a la Bètica (Ponsich, 1974, p. 209). Callender assenyala un conjunt de marques emparentades, amb algun paral·lel sencer en el que es llegeix CEN.HISP.SAEN i altres amb les variants HISP.SAENI, SAENIANES, HISPAN.SAEN, etc. (Callender, 1965, pp. 238-239, núm. 1559), l'origen de les quals situa a l'àrea d'Arva o Lora del Rio, datant-les entre el 89/90 i el 130/140.

Un exemplar d'àmfora de gran interès, del qual només s'en conserva el coll sencer, correspon a la forma Africana IIA, i ja apareix a Ostia en contextos de la segona meitat del s. II i esdevé important en altres contextos de la fi d'aquest segle i a començaments del següent (Ostia IV, 1977, pp. 159-162 i 279).

Per acabar aquest apartat hem de citar, a part d'alguns fragments no identificables o dubtosos, un conjunt de bases assimilables a les formes Dressel 28 o 30 o bé a la variant Gauloise IV, (Fig. 5 a 8), totes elles de fons pla i peu massís i diferenciat, molt corrents a casa nostra i dels que trobem paral·lels idèntics a l'estrat 2016 de la vil·la de Puig Rodón, a Corçà, en un context de la fi del s. II (Casas, 1986, pp. 15-77).

Les llànties.

Si per una banda a l'estrat 2079 les llànties són un producte minoritari, amb un total de 9 fragments, en canvi, a l'estrat principal del farcit (U.E. 2080), el seu nombre augmenta considerablement, amb més d'un centenar de fragments d'entre els quals es recuperen individus pràcticament sencers. Normalment les peces senceres es van trencar per la part del bec, la més delicada i feble, la qual cosa les inutilitzava per sempre i feia que llencessin a les escombreres i, indirectament, al pou.

La informació que ens proporcionen aquestes llànties és doble. D'una banda, alguns exemplars ajuden a confirmar la cronologia del farcit. Per l'altra, la seva associació i contemporaneïtat de diferents marques, formes i motius decoratius en un mateix context que es data sobretot a partir de les ceràmiques africanes, aporta noves dades per a la datació d'unes llànties per a les que es disposava d'una cronologia sovint poc precisa. Val la pena, creiem, analitzar amb més detall cadescuna d'aquestes peces.

El primer exemplar que s'inclou en aquesta relació és una llàntia de la forma Dressel 20/Deneauve VIIA (Fig. 1). La pasta és de color taronja clar, dura i compacta, ben depurada i recoberta d'un engalba castany, molt erosionat i quasi tot caigut. La banda és força ampla i poc inclinada i decorada amb ratlles o solcs paral·lels. El motiu decoratiu del disc consisteix en un cap de brau o de bou, que en la iconografia es relaciona amb rituals i sacrificis a Júpiter. La decoració de solcs sol aparèixer també en peces de la forma Deneauve VIIIB, datades entorn el 150 (Casas & Rocas, 1989, p. 76).

El segon exemplar també correspon a la forma Dressel 20 / Deneauve VIIA. La pasta és de color taronja rosat i de no massa qualitat i l'engalba de color castany. La decoració del disc consisteix en una cornucòpia feta a partir d'un motlle força gastat. El motiu és molt corrent i apareix en llànties dels tallers de L.FABRIC.MASC i MNOVIYST (Bonnet, 1988, fig. 22), però això no significa que el nostre exemplar s'hagi fet a partir dels mateixos motllos.

A la base apareix la marca, ben coneguda, CIVNDRAC, que Ponsich llegeix com C. *Inanis Draco* i relaciona amb C.IVN.ALEX (Ponsich, 1961, p. 70). Aquesta marca sol aparèixer en llànties de la forma Deneauve VB i VIIA i perdura dins el s. II. Hayes la considera de la primera meitat de s. II i Bonnet la troba a Montans abans de la primera meitat del s. III, però creu que es va produir en dos períodes diferents, a la primera meitat del s. II i durant el primer quart del s. III (Deneauve, 1969, pp. 84-84; Hayes, 1980, núm. 234; Bonnet, 1988 pp. 107 i 124). Balil la considera nord-africana, present en diverses formes de llàntia i molt estesa a la zona de Tunísia (Balil, 1968, p. 167), tot i que s'escampa per tot el Mediterrani Occidental.

Un altre exemplar molt ben conservat (Fig. 3), també pertany al mateix taller de CIVNDRAC i correspon a la mateixa forma que l'anterior. Segurament va ser feta amb el mateix punxó original. La pasta adopta una totalitat verd-groguenca, potser degut a un excés de cocció, no massa ben depurada, amb punts de calç i petits punts negres. L'engalba és de color castany i de mitjana qualitat. La peça sembla tenir un origen africà.

El motiu decoratiu del disc es compon de quatre fulles de palma en creu i sol aparèixer habitualment en productes dels tallers d'AVFIFRON i CIVNDRAC com el nostre (Bonnet, 1988, fig. 23, 4 i 5).

La forma Deneauve VIIB/Dressel 20 és una variant de les anteriors (Fig. 4). La pasta presenta unes característiques similars, rosada clara o ataronjada, dura, compacta i ben depurada, i el vernís o engalba de color castany i molt erosionat. Únicament té decorada la banda a base d'oves semicirculars. A la base conserva amb dificultat la marca EX OFI /L HORTE/NSI, adoptant una fórmula típica de les llànties Deneauve VIIB i Loeschcke VII datades entre el 150 i la segona meitat del s. II (Pavolini, 1987, p. 150; Deneauve, 1969, núm. 871).

Forma Dressel 19/Deneauve VIIA (Fig. 5). Llàntia quasi sencera, amb la part central del disc trencada. Pasta de color groguenc o beix, dura i de bona qualitat. Engalba de color castany clar força adherent. La banda està decorada amb solcs en forma d'esses. A la base es llegeix amb dificultat la marca EX OFI/L HORTE/NSI, feta amb el mateix punxó que la de l'exemplar anterior. Tant en un com en l'altre, les dues parts de la peça no s'avenen, la qual cosa sembla indicar l'intercanvi i combinació de diferents motlles originals d'altres tallers.

Exemplar sencer corresponent a la forma Dressel 20 / Deneauve VIIA, amb les característiques de pasta, engalba i acabat semblants a les anteriors (Fig. 1). Com a tret més remarcable cal citar la decoració a base de fulles o una roseta radial entorn el forat d'alimentació, motiu àmpliament estès i del que s'en trobem moltíssimes variants. Diferents autors daten la forma cap a la fi del s. I o començaments del s. II, però considerem que cal allargar més aquesta cronologia i datar aquesta peça en concret a partir de mitjan o segona meitat del s. II (Casas & Rocas, 1989, p. 72).

Alguns exemplars d'aquest farcit són poc significatius i proporcionen poca informació per a la datació de les peces. A part de la forma, evident, no té cap mena de decoració ni marca, per la qual cosa només són testimonials, assenyalant un marc cronològic àmpli dins el s. II de la nostra Era (Fig. 2 i 5). Altres exemplars reuneixen totes les característiques ideals per fer un estudi complet dels productes, permetent relacionar forma/decoració/marca en cadascun d'ells. És el cas, per exemple, dels que representem a la fig. núm. 3 i 4 i a la fig. núm. 1, o a la *formalampes* núm. 7 de la fig.

Els dos primers són dos exemplars de la forma Dressel 20/Deneauve VIIB, l'un d'ells sencer però amb una part del bec trencada d'antic. La banda està decorada amb solcs en forma d'esses i el disc amb un motiu mitològic conegut: Triptolè conduint el carro tirat per dos dracs que li va obsequiar Ceres per tal que recorregués la Terra ensenyant les arts de l'agricultura. La segona llàntia (Fig. 4), està molt malmesa i només es pot observar la decoració d'oves a la banda i estries en el disc. Ambdues peces conserven les marques del taller. La primera, ATIL/IANI i, la segona, la variant ATILIA/NI.

Encara que per la forma es sol datar el producte entre la fi del s. I i començament del s. II, sobretot, Hayes, que publica alguns exemplars relacionats amb C.ATIL.VEST i C.OPPI.RES i CIVNDRAC (Hayes, 1980, núm. 234 i 237). Deneauve el data entorn l'any 150 (Deneauve, 1969, p. 87), però hem de recordar que la decoració apareix també damunt llànties de la forma Deneauve VIIIIB, de la segona meitat del s. II.

Dos exemplars de gran interès, probablement fabricats en el mateix taller, ténen una cronologia més avançada que la resta del conjunt (Fig. 1 i 2). Amdós corresponen a la forma Dressel 28/Deneauve VIIIIB i el seu disc està decorat amb un motiu pràcticament idèntic en totes dues. La primera té la pasta de color rosat, dura, força ben depurada i grans de calç, porosa. L'engalba és de color ataronjat i no es conserva bé. La banda està decorada amb oves i el disc presenta un motiu poc habitual, amb un personatge saltant damunt un brau, escena que també sembla repetir-se a la segona llàntia, amb la banda decorada amb fulles. La part inferior de la nansa i del bec del primer exemplar també porta una decoració senzilla feta amb punxó, i a la base conserva la marca PULL/AENI.

Deneauve data la forma dins la segona meitat del s. II. Hayes a data la marca a la fi del s. II o començament del s. III (Hayes, 1980, núm. 278). A Vilauba apareix la marca d'aquest taller en un context de la segona meitat del s. III, però amb variacions i feta de manera evident amb un altre punxó (NOTA).

La resta de fragments de llàntia del farcit del pou són poc significatius i aporten només informació complementària. Es tracta sobretot de llànties molt fragmentades de les que només s'en conserven parts de la banda, el bec, les nanses o el disc, sense connexió entre elles. En tot cas hem de destacar un exemplar sencer amb una decoració mal conservada (Fig. 1) i un altre sense decoració ni marca (Fig. 2). Un únic exemplar de la forma Deneauve IXA / Dressel 5C / Loeschke X (Fig. 5), del tipus *farnalampes* o llàntia de canal, porta a la base la marca VIBIAN. És una marca ben documentada i pròpia d'aquesta forma, que sol aparèixer associada al taller de FORTIS i es data a la primera meitat del s. II (Hayes, 1980, pp. 58-59).

La ceràmica vidriada.

La ceràmica vidriada, relativament abundant a la vila dels Tolegassos, és una producció semiluxosa poc corrent en època romana i de la que s'en coneixen poc exemplars en aquest territori (Casas & Merino, 1990, amb catàleg de troballes). Aquests productes es van fabricar durant tres períodes ben diferenciats: època augustal, s. II-III i durant el Baix Imperi. Presenten la seva pròpia tipologia, encara mal definida, imitant sobretot els vasos metàl·lica i les ceràmiques de parets fines en una primera època. A partir del s. II sembla que la tipologia es va més àmplia i variada, amb formes noves i quasi úniques de la producció. Els centres de producció són poc coneguts i mal situats. Sembla que la major part de les peces provenen de la península itàlica, altres són originaris de la zona centre i nord de la Gàl·lia i un darrer grup, possiblement, de la Bètica. L'origen comú d'aquestes ceràmiques cal cercar-lo a la Mediterrània Oriental.

Es normal trobar llànties dins aquesta producció, totes elles amb les mateixes característiques i procedència. De fet, qualsevol producte ceràmic era apte per ser recobert amb revestiment vidriat i a vegades es troba en formes i produccions impensables. L'argila de la ceràmica vidriada, especialment durant el s. II i III, és de color groguenc pàl·lid, beix rosat o vermellós, mentre que el vidriat és sempre verd a l'exterior i groc melós a l'interior i, en el cas de les llànties, inexistent.

Les llànties vidriades apareixen a començaments del s. II associades amb la sigil·lata africana A i arriben fins ben entrat el s. III, tant a Lió, Ostia, Conimbriga, Empúries, Mataró, etc (Desbat, 1986, p. 108-110; Casas & Rocas, 1989, pp. 75-76; Casas & Merino, 1990).

Una segona peça de ceràmica vidriada d'aquest estrat, excepcional, consisteix en una copa de dues nanses i decorada a la barbotina amb cloves de pinya semblants a algunes peces de la ceràmica de parets fines. Malgrat mancar-li el peu, podem reconstruir-la a partir de l'exemplar publicat per A. Desbat l'any 1986 i que va ser trobat a les excavacions de Lió (Desbat, 1986, p. 116, núms. 1 a 3) i als de la vil·la de Settefinestre (Celuzza, 1985, p. 163). La pasta és de color gris, dura, compacta, fina, ben depurada i de bona qualitat. El vidriat és de color verd a l'exterior i verd amaronat a l'interior; espès, gruixut, ben adherit i d'excel·lent qualitat.

La decoració del cos es compon de fulles o cloves de pinya semblants a les que apareixen a les ceràmiques de parets fines del darrer quart del s. I d.C., mentre que la part superior del llavi conserva uns petits mugrons repartits regularment. Aquest darrer és un motiu típic de les ceràmiques vidriades del s. II d.C. fabricades a la península itàlica. No l'hem vist mai, en canvi, en les peces augustals o en les del centre de la Gàl·lia, més antigues.

Probablement és la forma que més es va difondre d'aquesta producció. Recordarem, només de passada, els paral·lels ja citats de Lió, algun fragment procedent d'Ostia i una altra peça trobada a Settefinestre, en contextos dels períodes II-C i IV, el primer d'ells datat entre Marc Aureli i Commode. L'exemplar de Settefinestre és també d'origen itàlic (Celuzza, 1985, p. 163, OSTIA II, 1968-69, pp. 251-253, fig. XLIV).

El vas podria ser de mitjan del s. II, i si tenim en compte el període d'utilització de la peça la seva cronologia coincidiria amb les proposades per als diferents paral·lels documentats fins ara.

Ceràmica comuna africana.

Dins aquesta producció, tipològicament poc extensa, incloem aquells productes similars en algunes ocasions a les ceràmiques africanes de cuina o a les sigil·lates clares que una anàlisi de les pastes permeten atribuir als mateixos tallers que van fabricar les produccions fines, o a altres potser especialitzats en la producció de ceràmiques més grolleres, situats en el mateix àmbit geogràfic.

Les ceràmiques comunes africanes es poden agrupar en dos lots completament diferents, tant per la seva tipologia com per la composició de les argiles. El primer d'ells, del qual en trobem el menor nombre de vasos en aquest àmbit del jaciment, es caracteritza a grans trets per fabricar petites gerres i vasos tancats de coll obert, de formes simples, però a vegades amb moltes estries i motlures en el llavi, únic element aparentment "decoratiu" en aquestes peces. En general, però, es tracta de gerretes, ampolles o grans gibelles de superfície llisa i sense cap mena de decoració o altres elements que les facin especialment diferents de la resta de la ceràmica comuna local, si exceptuem la composició de les argiles (Fig. 5 i fig. 11).

Aquestes pastes s'ens presenten adoptant tonalitats clares, més freqüentment groguenques o amb tendència al vert clar. Són rugoses, aparentment sornenques i poc fines al tacte, amb minúsculs punts de mica i punts negres quasi imperceptibles al primer cop d'ull. El tall, la fractura, no sol ser mai recte i és on s'aprecien millor les impureses i desgreixants que conté la pasta.

El segon grup, al qual pertanyen la major part dels vasos de ceràmica comuna africana trobats en el pou, també té un repertori de formes limitat, bàsicament plats i olles. Però si aixó és cert almenys pel que fa al pou dels Tolegassos, hem pogut observar un repertori més extens al examinar les peces aparegudes en altres jaciments en contextos cronològics més tardans, concretament a la vil·la romana de Vil·lauba en estrats de la fi del s. III d.C. i a l'abocador del forum de Tarragona, de la primera meitat del s. V d.C. Lògicament, la continuïtat en la producció va suposar una evolució dels tipus més antics i un major repertori de formes.

Quant a les argiles, encara que en aparença sembli haver-hi una gran diversitat de pastes, motivada sobretot pel color que adopten les peces una vegada cuites i, a vegades, després d'un llarg temps d'utilització i contacte amb el foc de les llars de la vil·la, en realitat es tracta sempre d'una mateixa pasta, a vegades tan fina que es podria confondre amb la de les ceràmiques de cuina de patina cendrosa, i altres més grollera, sovint de colors ataronjats més o menys foscos, però que agafen tot un ventall que va des del taronja més clar al vermell fosc i marró.

Tipològicament, trobem des de les formes que imiten força bé a les de les ceràmiques africanes més típiques (Hayes 23-B de la TSA A i Hayes 196 i 197 de les de cuina) (Fig. 1 a 4 i fig. 5 i 6)), fins aquelles que s'hi assemblen només de lluny. Algun dels plats/cassola és una rèplica exacta de prototipus fets amb sigil·lata africana A prou coneguts (Atlante, 1981, fig.), conservat, fins i tot, la decoració impresa a la paret externa (Fig. 1 i 2). Sobretot, però, en aquesta producció trobem un conjunt de petites olles d'una sola nansa, totes elles de les mateixes mides, excepte alguns exemplars que, sense abandonar la forma, ténen el doble de dimensions (Fig. 1 a 8 i fig. 1 a 4).

La ceràmica comuna.

En aquest apartat s'inclou un conjunt notable de peces de les que habitualment s'anomenen ceràmiques comunes, totes elles de producció local o originàries d'altres centres de

producció ben diferenciats dels que hem comentat a l'apartat precedent. Creiem que quasi tots els atuellis d'aquest apartat van ser fabricats a casa nostra o en zones molt pròximes, en alguns dels nombrosos forns o tallers documentats a les comarques de Girona i altres, potser, a la mateixa vil·la dels Tolegassos, especialment les olles i ansats de ceràmica grollera cuita en foc reductor, la fabricació de les quals podria haver tingut lloc a la mateixa vil·la tal com s'ha constatat en alguna vil·la de la zona, com és el cas del Puig Rodón de Corçà (Casas, 1986, pp.).

El nombre de fragments recuperats a l'estrat 2080 del pou és molt elevat, amb més de 4.200 bocins que corresponen a un màxim de 300 peces. A l'estrat 2079, més pobre, el nombre de fragments es redueix a uns 1.500 i el nombre màxim d'individus a 75. Aquestes dades es refereixen als recipients oxidats, mentre que els reduïts esdevenen un producte en comparació minoritària. Només 130 fragments a l'estrat 2079 (màxim 14 individus) i 450 fragments a l'estrat 2080, amb un màxim de 44 individus.

El ventall tipològic dels vasos cuits amb presència d'oxigen és molt ampli, però es pot reduir a poques formes encara que cadascuna d'elles presenti força variants. En resum, podem observar la presència de tupins o ansats, petits recipients en forma d'olla i amb una sola nansa, amb el llavi obert i el peu ben diferenciat, amb la superfície de repos en forma d'anell (Fig. 3 a 7); bols del tipus "Llafranc" evolucionat, amb la carena poc marcada (Fig. 6 i 7) i altres del tipus "Llafranc" típic (Fig. 1 i 3) i bols alts de parets verticals i de tamanys molt variats (Fig. 1 a 3 i 11). Tots aquests vasos pertanyen al mateix taller, desconegut, ja que presenten unes característiques comunes. La pasta és de color beix amaromat, fina, molt dura i compacta, ben depurada i la superfície exterior de les parts sol ser allisada o espatulada, amb una franges horitzontals llents, molt característiques.

Una de les espècies més nombroses és la de les ampolles, gerres de coll estret i alt, ben diferenciat i separat del cos per un solc o una motllura, amb una o dues nanses que sempre comencen per sota la vora i arriben a ran del cos (Fig.). Bona part d'elles tenen unes característiques comunes degudes, segurament a la seva fabricació en un mateix taller, possiblement el mateix que produïa els bols, tenint en compte el tipus d'argila.

La forma minoritària és el plat, del que només trobem un exemplar sencer (Fig. 10) i bocins d'altres que no es poden reconstruir. Aquesta peça té la forma típica de la forma 36 de la ceràmica de vernis negre o la Hayes 3 de la digil·lata africana A, però el seu peu és típic de les ceràmiques comunes locals.

Les gerres per a líquids són força nombroses i, llevat d'una, la resta tenen uns trets comuns. Solen ser gerres de tamany regular, d'alçades entre 20 i 30 cm., coll no diferenciat que s'uneix directament al cos en una corba copntinuada i el llavi exvasat. A vegades la boca porta un vessador senzill a la part oposada a la nansa. Aquesta s'uneix directament al llavi i arriba a començament del cos, sempre ample i globular (Fig. 5 i fig. 3). Un exemplar sencer, de majors dimensions, té quatre nanses (dues a cada banda), element més decoratiu que funcional (Fig. 1).

Uns recipients que esdevenen nombrosos a partir de la segona meitat del s. II són els gibrells i les gibrelles. Els primers són més baixos i oberts i la seva forma recorda una panera o una palangana (Fig. 1). Han estat considerats com a vasos o atuells per a l'higiene personal i els seus precedents coneguts s'han datat a la segona meitat del s. I a la Gàl·lia (Santrot, 1979, p. 106). Des de la segona meitat del s. II i la primera meitat del s. III esdevé una forma molt coneguda i nombrosa a les nostres comarques, amb exemplars a Cervià de Ter i Puig Rodón.

Les gibrelles ténen una forma diferent, són més massisses, altes i s'assemblen més a un barret de copa o un orinal (Fig. 5). De fet, sembla que era aquesta última la seva pròxima missió. Han estat considerats com a "vasos de nit" o de "toilette" i els trobem tant en ceràmica oxidada local com en ceràmica comuna africana de pasta groga (Santrot, 1979, núm. 443; Vegas, 1973, pp. 39-41). Aquesta última autora els considera galledes per a rentar.

L'últim grup important i ben diferenciat de ceràmiques comunes és el que inclou els morters, atuells amb una funció específica i molt corrents en qualsevol jaciment d'època romana del territori des del s. I a.C. Els nostres exemplars, set en total, presenten les característiques típiques del recipient, amb llavi ample, vessador i, en un cas, base plana. Sempre ténen la superfície interna recoberta d'engrunes d'òxids metàl·lics per facilitar l'esmicolament dels productes que s'hi engrunaven i impedir un desgast massa ràpid de la peça (Fig. 2 a 4 i fig. 2). Amb aquesta morters es relaciona una mà de morter cilíndrica feta amb una pedra dura del país (Fig.).

Els vidres

Dins el material no ceràmic, sobresurten els vasos de vidre pel seu elevat nombre i bona qualitat (48 fragments a l'estrat 2079 i 401 a l'estrat 2080). Les formes més corrents són les copes i plats i vasos alts, amb les parets molt primes i de color blanc transparent, de bona qualitat, tot i que algunes vegades es poden observar bombolles d'aire a la paret dels vasos. Les decoracions es solen limitar a unes simples motllures fetes sota el llavi, marcant la separació entre el cos i el coll (Fig.). Les bases són de tres tipus: de peu baix i diferenciat que serveix de suport al cos de manera emblant o idèntica a les actuals copes (Fig. 8); de peu alt més o menys inclinat i fet a partir de la mateixa peça del cos (Fig. 9 i 12) o de base plana i peu baix (fig. 10, 11 i 15), en aquest cas, més gruixuda.

Altres materials no ceràmics.

En aquest apartat hem d'incloure-hi un conjunt d'objectes, difícils de datar, que il·lustren millor l'activitat quotidiana dels habitants i obrers de la vil·la i els estris que s'empraven normalment en el treball del camp, la cuina, la ramaderia o en la construcció. En el capítol dedicat a la reconstrucció de l'economia i producció de la vil·la analitzarem més acuradament aquestes objectes de ferro, bronze, os o pedra, situant-los en el seu context precís.

Ara només volem deixar constància de la troballa, d'una banda, de gran quantitat d'ossos abocats a les escombreres que es van utilitzar per farcir el pou. Ossos amb senyals de talls i

esquarterament que pertanyen sobretot a ovicaprins, bòvids, porc i lagomorfs, i restes de banyes de cèrvol i potser cabirol que demostren uns, una activitat ramadera i els altres, un complement amb la caça. Al seu costat, van aparèixer algunes esqueselles de llautó, d'ovella o bou (Fig.), un gran nombre de ganivets de ferros i els mànecs d'aquests ganivets fets amb os o banya, agulles d'os, anelles de ferro i, sorprenentment, tres instruments de cirurgia de gran qualitat, entre ells una agulla d'oftalmòleg per a l'operació de cataractes (Fig.). Finalment, 65 plaques de marbre i de pedra calcària del revestiment de murs i paviments, així com un fragment de tambor de columna de pedra sorrenca i, a part, set monedes, de les quals n'identifiquem cinc clarament alt-imperials.

DATAció DEL CONJUNT.

La datació del farcit i obliteració del pou del pou ens la proporciona l'estudi del material ceràmic i, especialment, de les ceràmiques africanes. Les datacions proposades pel conjunt es situen sense massa dificultat entre la segona meitat del s. II i la primera meitat del s. III, podent-se reduir encara més aquest marge cronològic. Gairebé no trobem cap de les peces típiques del s. III; ni un sol bocí d'africana C, total absència de la forma Hayes 15 en africana A i presència, en canvi, de les formes típiques de la segona meitat del s. II com hem vist a l'inici d'aquest capítol. Tampoc trobem formes típiques de la primera meitat del s. II, exceptuant potser alguns plats de la forma Lamboglia 4/36A o Hayes 3 i Hayes 8 que, d'altra banda, perduren durant la segona meitat del s. II. Com a materials anterior, sens dubte residuals, trobem un centenar de bocins de sigil·lata sud-gàl·lica que no es poden representar gràficament i altres esquerdissos més típics del s. I.

Així mateix, només hi ha una dotzena de fragments de la forma Hayes 23A, que no sembla anar més enllà de mitjan del s. II, davant centenars de la variant 23B, producte típic de la segona meitat d'aquell segle i de gran èxit en el futur. També són molt nombrosos els plats i cassoles de la forma Hayes 181, tardans i que apareixen ja ben avançada la segona meitat del s. II. I retallant la cronologia per dalt, és extraordinàriament significativa l'absència de les formes Hayes 15 i Hayes 31, ambdós datats a la primera meitat del s. III.

Les poques monedes trobades en el farcit, en general molt malmeses, es situen en el mateix context. Cins són clarament alt-imperials i una sembla atribuïble a Crispina Augusta, muler de Còmode, que cal datar a partir del 177. Les àmfores també forneixen dades importants per acabar de perfilar aquesta cronologia, especialment la Dressel 20 amb la marca CENHISPS, que es data a la primera meitat del s. II i l'Africana IIA "senza gradino", documentada a Ostia a la segona meitat del s. II però especialment freqüent a finals d'aquell segle i inicis del següent (Ostia IV, 1977, pp. 159-162 i 279).

Tot aquest conjunt ens fa proposar una cronologia molt precisa dins la segona meitat del s. II o en la transició entre el s. II i el s. III. Tal com ja havíem manifestat en un treball anterior, tot sembla indicar que les escombreres d'on es va extreure la terra per a farcir el pou s'havien format entre el 175 i el 200/210 i el colgament del pou deuria produir-se entorn el 200/210 de la nostra Era (Casas & Nolla, 1988-89).

És una data que en el cas dels Tolegassos coincideix amb la de l'inici de la fase 3 i la remodelació i canvi de funcionament de la vil·la que va comptar aquesta reestructuració. A nivell d'aquestes comarques, coincideix amb els moments de construcció de la segona fase de la vil·la del Puig Rodón a Corçà, amb un conjunt idèntic, tant pel que fa a les ceràmiques fines com a les àmfores i les ceràmiques comunes, locals o d'origen nord-africà (Casas, 1986, pp. 15-77). La mateixa cronologia es correspon amb la de l'estrat III de l'habitació B de la vil·la del Pla de l'Horta, a Sarrià de Ter, on trobem també les mateixes formes ceràmiques, especialment la Hayes 23 A i B, Hayes 181, 196 i 6 i 14b (Nolla 1982-83, pp. 115-118). Sembla que també correspon a la fase 2 de la vil·la del Mas Gusó (Albons-Bellcaire d'Empordà), situada a 3.500 m. al sud-est dels Tolegassos, i que datavem dins la segona meitat no avançada del s. II en base a una major presència de la forma Hayes 23A (Casas, 1988-89, pp. 9-39).

El forn.

L'estiu del 1981 varen tenir ocasió d'endegar una curta campanya de salvament destinada a excavar un forn trobat casualment anys abans al costat del vell camí de la Creu d'Albons, a poc més de 50 m. del límit oriental de la vil·la dels Tolegassos. En realitat, el descobriment del forn va ser el que va fer possible la troballa i identificació de la vil·la a la mateixa època. Com sol ser habitual, aquestes troballes van ser casuals. El forn es va esfondrar sota el pes de maquinària agrícola que circulava pel camí sota el qual hi havia l'antiga estructura, la qual cosa va fer possible la seva identificació. La vil·la també va ser descoberta amb motiu dels treballs agrícoles en el camp situat al costat del forn.

El forn és de planta quadrada, i la seva part superior té uns 4 m² de superfície, molt semblant al·lí de Sant Miquel de Fluvià, i conserva part de l'engraellat i les parets del *laboratorium* en una alçada d'uns 15 cm.. Aquestes parets estaven formades per fang cuit, molt vermell i no massa dur i la seva superfície interior era de color gris verdós i vitrificada. En els extrems més pròxims a l'antiga porta, a les parets nord i sud, es conservaven dos forats quadrats de 20 cm. d'amplada, que comunicaven l'interior del *laboratorium* amb l'exterior. Un d'ells estava tapat amb fang i sorra.

L'engraellat s'aguantava amb dues voltes molt amples fetes amb fang i pedres de petit tamany. No tenia restes de vitrificacions, però sí que es podien observar en algunes de les parets de la cambra de foc, sobretot a l'oposada a la porta. Al sòl de la cambra es conservaven les restes i impressions de carbons i llenya ofegada amb el pes dels *ambriçes* caiguts d'antic en el moment d'enrunar-se al forn. En realitat, la destrucció d'aquest forn no va ser deguda al pas dels vehicles en època moderna, sino que es va enfonsar mentre es feia una cuita de teules. Un dels arcs no va poder suportar el pes excessiu dels *ambriçes* i va cedir mentre s'estaven coent. A l'interior de la cambra van aparèixer aquests *ambriçes* al damunt de la llenya, tal com acabem de comentar fa poc. Alguns estaven força cremats, mentre que altres encara no s'havien cuit (Fig. 1).

La cronologia exacta d'aquest forn ens és totalment desconeguda. Alguns indicis semblen apuntar una cronologia d'entorn el s. II de la nostra Era i és possible que la seva

construcció respongui a la necessitat de disposar de material de construcció amb motiu de l'ampliació o remodelació de la vil·la, potser a la fase 2 o 3. Els únics elements que ens permeten avançar una datació en el segle Segon són alguns bocins de ceràmica africana trobats entorn el forn fora de cap context arqueològic fiable.

Possiblement algunes de les *tegulae* trobades en diferents estrats dels Tolegassos amb una marca molt característica, exclusiva ara per ara de la vil·la, van ser cuites en aquest petit forn. De moment, no en podem tenir la confirmació, però la marca CANP amb nexa entre la segona i tercera lletra (amb les possibles variacions de transcripció, CAVP o CAIP), no apareix en cap altre jaciment (Fig. 11 i fig. 16). Possiblement identifica el jaciment o, millor dit, el seu propietari (Casas, 1989, pp. 98-99).

El magatzem de *dolia*.

Ja amb motiu de la primera fundació de la vil·la principal, en la que hem anomenat fase 1, un sector situat al nord del primer edifici es va habilitar com a magatzem, format per un pati descobert en el que es van arrencar un conjunt de *dolia*. Fins ara s'han excavat 106 forats o negatius de *dolia*, dins dels quals quasi mai quedava cap resta dels vells contenidors, però tot sembla indicar que aquest pati hauria contingut unes cent vint-i-cinc o més gerres d'emmagatzematge durant dos períodes diferents. En tot cas, caldrà confirmar-ho en futures excavacions.

El pati és de forma quadrada, amb un espai obert i lliure per facilitar el trànsit entre el mur nord de l'edifici núm. 1 i el començament de la primera línia de *dolia*. A l'extrem oest també hi ha un espai que està lliure de cap tipus de forat o negatiu, excepte una filada arrencada al llarg del mur perimetral; i a la banda est comunica directament amb el pati central de la vil·la, un espai de treball també descobert i en el que tan sols trobem el pou i les estructures que s'hi relacionen.

L'excavació del sector va proporcionar una estratigrafia senzilla que tampoc dona massa informació sobre la seva datació i evolució, tot i que sembla que es poden identificar clarament dos períodes de funcionament; és a dir, dos magatzems superposats, el més tardà dels quals envaeix i cobreix parcialment el més antic, aprofitant la seva estructura i part de les rases obertes inicialment per posar els recipients.

Sota l'estrat superficial (U.E. 2001), va aparèixer un nivell de terres groguenques força compacte que cobria els antics forats de *dolia* situats a la banda nord del pati (U.E. 2188). Aquest estrat desapareixia com més s'avançava cap al sud, de manera que en aquest últim sector l'estrat superficial reposava directament damunt el sòl geològic anivellat o damunt els farcits dels *dolia*, en el seu cas. A la part nord, l'estrat 2188 es confonia, quant a composició i textura, amb els farcits dels diferents *dolia*. Sens dubte, al mateix temps que es deixava fora d'ús el magatzem de la primera fase, es va anivellar l'indret per tal de facilitar la circulació (veure secció de la fig. 104).

L'estrat 2188 i alguns dels antics negatius tallats a la roca es van veure afectats en un moment posterior per altres forats oberts amb motiu de la col·locació de nous *dolia* (U.E. 2152 a 2157 i 2226 a 2269) que, a partir de les poques dades que ens proporciona el material arqueològic del seu interior, identifiquem com pertanyents a la fase 3 i que es van abandonar dins del s. III.

L'estudi de les restes que han arribat als nostres dies ens mostra que durant el temps en que es va utilitzar el magatzem s'hi van introduir modificacions puntuals en diversos llocs i la gran modificació a la seva meitat nord. Aquestes modificacions van ser degudes al desplaçament, canvi i renovació continuat dels *dolia*, motivat pel deteriorament i ús dels recipients. Es detecten aquests

canvis i aquesta activitat en veure que forats posteriors van afectar-ne altres més antics, atès que en substituir-se un *dolium* trencat no sempre es col·locava el nou exactament en el mateix negatiu i el forat que s'obria no coincidía del tot amb l'anterior. Aixó explica la superposició de negatius corresponents al primer període, independentment dels que en un moment posterior es van obrir directament damunt l'estrat 2188.

Els farcits dels forats de *dolia* del magatzem més antic contenien molt poc material i és bastant difícil saber en quin moment es varen abandonar (U.E. 2158 a 2187). Tampoc és fàcil esbrinar la data de la seva primera obertura. En el fons d'alguns d'ells, barrejats amb les terres que van servir per anivellar-los prèviament a la col·locació de les gerres, han aparegut alguns bocins de ceràmica augustal i, en general, de la primera meitat del s. I. Entre aquests esquerdis podem identificar alguns fragments de ceràmica micàcia envernissada de vermell (roig coral), àmfores de producció local, possiblement de la forma Pascual 1 i Dressel 2/4 (Fig. 107, 8, 13 i 14), un llavi d'àmfora Dressel 7/11 (Fig. 106, 5 i 7), altres de la forma Dressel 1 amb pasta DB (Fig. 106, 2 i fig. 107, 12) i una vora de ceràmica emporitana moderna o tardana (Fig. 107, 9). Com a materials minoritaris hem de citar alguns bocins de ceràmica d'engalba blanca (Fig. 107, 5 i 11), ceràmica de parets fines (Fig. 107, 6), campaniana B (Fig. 106, 4 i 12) i ceràmica grisa de boca trilobulada. A partir dels pocs fragments recuperats és molt difícil suggerir una cronologia certa i definitiva, però constatem que a grans trets coincideix amb la dels materials que daten la fundació dels edificis de la fase 1 a la primera meitat o mitjan del s. I.

Malauradament, en moltes ocasions no es pot distingir amb facilitat les terres que formen part de l'anivellament dels fons de *dolia* d'aquelles que corresponen al farcit final dels forats, que es va produir una vegada enretirats aquells atuellts de manera expressa, atès que la composició, textura i característiques dels estrats són idèntiques. Sigui com sigui, i malgrat el poc nombre de fragments que solen trobar-se dins els negatius, majoritàriament corresponen al s. II i, potser, al s. III, sense que poguem especificar més. Es tracta de ceràmiques africanes de cuina de vora fumada (Hayes 196 i 197), ceràmiques de patina cendrosa (Hayes 23-B) i diversos fragments d'àmfora i ceràmica comuna sense forma. Insistim, però, que la major part dels fragments ceràmica són bastant antics i corresponen més al moment de construcció del magatzem que no al de la seva obliteració. De totes maneres, un estudi més detallat del lot de materials dels farcits i la observació dels respectius inventaris amb els diferents tipus i produccions presents, ajuden a afinar més aquestes datacions.

El material més antic, el que es pot datar dins el segle Primer, és majoritari i tampoc manquen bocins de ceràmiques tardo-republicanes, residuals. El material majoritari d'aquest conjunt són les sigil·lates sud-gàl·liques, amb un total de 14 fragments (5 vores, 4 bases i 6 sense forma). Entre ells, només hem identificat les formes llises Drag. 24/25 i 27, amb una datació força precisa de mitjan del s. I, encara que perduren durant la segona meitat del segle (Fig. 106, 14 i fig. 107, 10), i la forma decorada Drag. 29 (Fig. 106, 13). També corresponen a la mateixa època els 19 fragments de ceràmica grisa emporitana moderna o tardana, la qual va tenir un moment de

màxima difusió a la segona meitat del s. I a.C. i època augustal i va perdurar fins un moment indeterminat de la primera meitat del s. I de la nostra Era, coincidint, més o menys, amb el període de màxima difusió de la sigil·lata aretina, de la qual també ha aparegut un fragment en els farcits de *dolia*.

Un element important que ajuda a confirmar la datació dins de la primera meitat del s. I, el constitueixen alguns fragments d'àmfora del tipus Pascual 1 i Dressel 7/11, que acompanyen un altre conjunt més antic, residual, d'àmfores Dressel 1, ceràmiques de vernís negre, grises emporitanes clàssiques i ceràmica d'engalba blanca, que ja havíem citat abans. Algun bocí de ceràmica de parets fines de procedència bètica completa el conjunt. L'últim element que ajuda a datar el sediment del fons d'un negatiu de *dolia* és un as d'Empúries (Núm. 63).

Quant a les ceràmiques africanes, hem identificat un total d'onze fragments que corresponen a la producció de vora fumada i un fragment de patina cendrosa. El primer és part de la base d'una plata de la forma Hayes 181, l'aparició de la qual es data a partir de la segona meitat avançada del s. II i perdura durant el segle següent. Els bocins de ceràmica de vora fumada són de la forma Hayes 196 (3 vores), altres indeterminats, possiblement de la forma Hayes 197, i una nansa d'una gerra de fons còncau i boca trilobulada que també documentem en el farcit del pou en un context de finals del s. II o primers anys del s. III (U.E. 2079 i 2080).

El material més modern és un fragment de base de sigil·lata africana C, de forma indeterminada i d'excel·lent qualitat, que s'ha de datar a partir de la primera meitat avançada del s. III o en un moment molt pròxim a mitjan del segle.

Si per una banda el conjunt majoritari té una datació de la primera meitat o mitjan del s. I, coincidint possiblement amb el moment d'anivellament i obliteració dels fons de *dolia* per falcar els recipients i impedir que anessin balders en el seu assentament i, per tant, assenyalant la data del primer establiment o fundació del magatzem conjuntament amb els edificis de la fase 1, l'altre lot de material, evidentment més tardà i sense connexió cronològica amb el primer, sembla assenyalar el moment d'amortització del primer magatzem, la supressió dels contenidors i anivellament de l'espai.

Aquesta última data, que per a nosaltres és la més important, és també la més difícil d'esbrinar, atès que a partir de tan pocs elements de datació es fa difícil proposar una cronologia prou precisa. Les ceràmiques africanes, els plats i cassoles de les formes Hayes 196 i 197, ténen una cronologia àmplia, que abasta tot el s. II i el s. III i perduren encara durant més anys. El material més modern és el bocí de t.s. africana C que, si admitem que no és una intrusió deguda a posteriors remonicions de terres per causes diverses i, malauradament, massa habituals en el jaciment, assenyalaria una data de farcit del conjunt a mitjan del s. III. Amb totes les precaucions que imposen les circumstàncies i les característiques de la troballa, ens atrevim a proposar com a datació de l'obliteració del conjunt un moment indeterminat de començaments o primera meitat del

s. III, coincidint, malgrat l'únic bocí de t.s. africana C, amb les importants remodelacions de la vil·la corresponents amb la fase 3 o a causa d'elles. Potser poc temps després que haguessin tingut lloc aquests canvis.

El segon període de funcionament del magatzem, més tardà i possiblement corresponent a la fase 3 de la vil·la, es detecta perfectament en l'excavació. Els negatius dels dolia es caracteritzen per estar tallats en part damunt el farcit dels més antics i, en part, damunt l'estrat d'anivellament del pati, format després. D'altra banda, físicament es distingeixen per haver-se colgat amb terres negres, cendroses i totalment diferents de les del magatzem anterior. Així mateix, una altra característica que cal tenir en compte és que no segueixen exactament les alineacions dels primers dolia -tot i que ho intenten-, desviant-se lleugerament. Observant la planta d'aquest sector del jaciment es pot veure perfectament el canvi en la distribució d'aquests i l'espai ocupat pel magatzem tardà (Fig. 105). Hem d'insistir, finalment, que bona part dels forats més moderns cobreixen els antics i que, per tant, no hem de veure dos magatzems situats l'un al costat de l'altre, sino parcialment sobreposats, atès que el límit nord del pati de dolia anterior es perllonga tant com el del més tardà. D'altra banda, el material arqueològic recuperat en els diferents forats, del qual n'oferim un inventari-resum a les planes següents, ajuda molt a destriar els que corresponen al període més recent, el quals, a més de distingir-se per la coloració de les terres de farcit, contenen sempre materials dels segles II i III (ceràmiques africanes, sobretot), mentre que en els antics no apareixen o només hi són en un nombre ínfim, testimonial i indicatiu, potser, del moment del farciment i obliteració.

La cronologia del colgament dels negatius de dolia tardans es pot esbrinar amb més facilitat. D'una banda, els materials procedents dels dolia anteriors, comentats fins ara, proporcionen un *terminus post quem* que, si bé no és del tot fiable, almenys és indicatiu. D'altra banda, els farcits dels negatius més moderns contenen materials més homogenis i datables, gairebé sense intrusions anteriors o posteriors, llevat d'alguns fragments de ceràmica residual del canvi d'Era que apareixen sovint en qualsevol estrat del jaciment.

QUADRE INVENTARI DEL MATERIAL CERÀMIC DELS FARCITS DE DOLIA.

U.E.	TSAA	TSAC	AFRIC	TSH	AMFOR	OXID.	RED.	TSAr	TSSG	P.Fim	GrEmp	GrTril	CAMP
2138				13	10	14			1				
2140				7	7	2						1	
2144				12	9	11			1			1	
2146				9	3	3						1	
2148		1		5	8	1							
2152				4	16	5							
2153	2		2	5	11	1						1	
2154	1		1	1	4	1							
2155	1			11	13								

LA VIL·LA ROMANA DELS TOLEGASSOS.

Fase 3.

2156	2	2	3	10						
2157	2	17	21	54	7	2				
2158			12	8	5			1		1
2159			24	17	5	2		1		
2160		1	5	20	6					
2161			3	6		1		1		
2162		1	18	18	5	2				1
2163		1	4	6	5					
2164		2	6	11	4	1				
2165			12	14	5					1
2166		1	7	10	3			1		
2167			5	3				2		
2168		3	15	24	4	1		1		1
2169				2	5	1				

U.E. TSAA TSAC AFRIC TSH AMFOR OXID. RED. TSAr TSSG P. Fin GrEmp GrTril CAMP

2170		1		5						
2171				25	26	9		1	2	
2172				1	2	2				1
2173				9	7	3		1		
2174				8	1					
2175				10	8					
2176				20	12	11	2		2	
2177				9	1	2				3
2180		1		6						
2181		1		6	5	1				
2182				6	3	1		1		
2183				7				1		
2184				8	4	1				
2185				2	4	1				1
2186				14	7	6		1		2
2187				11	9	3		2		3
2226	1			4	7	3				
2227	4		1	1	4	16	3	3		2
2228	1				4	14	8			
2229	1		1		2	7	2			
2231	3				8	15	3			
2232	4		4		16	24	16			
2233			1		2	19	3			1
2234					33	8	10			1
2236	2				15	15	2	1		
2237			1		3	4	3			

LA VIL·LA ROMANA DELS TOLEGASSOS.

Fase 3.

2238	1			1	4	1	1					
2239	1			5	9	1	1				1	
2240	2	1		9	7							
2241		1		2	16							
2242		2		4	7	1						
2243		2		13	15	5						
2244				5	20	7						
2245				3	6							
2246	1	1		1	20							
2247	2	2		10	12		1					
2248	1	1		3	6		2					
2249	2	5		8	15	2				1		
2250	1			21	12	5	1					
2251	1	1		4	13							
2252		1		1	5							
2253				2	3							
2254		3		10	14		1					
<u>U.E. TSAA TSAC AFRIC TSH AMFOR OXID. RED. TSAr TSSG P.Fin GrEmp GrTril CAMP</u>												
2255	1		1		5	10	1	1				
2256			1		1	8	1	1				
2257					6	9				1		
2258			1		4	6	2	1				
2259			1		5	6		1		2		
2260			2	1	12							
2261			3		4			1				
2262	2		1		5	12	5			1		
2263						12						
2264	1				2	3						
2265					2	12						
2267					6	7	1	1				
2268			1			4						
2269	5		11		17	36	14					
2271					1	1	5					
2272					2	1	1					
2278	1				3	3	1					
2279	1				2	4	1					
2280	1				5	13	2					

El conjunt ceràmic continua essent pobre, amb pocs fragments, entre els quals predominen els d'àmfora i els de ceràmica comuna, sobretot la cuita en foc oxidant i, en menor quantitat, els reduïts. Però es poden identificar algunes vores de sigil·lata africana de les formes

Hayes 3, 6 i 9, amb una datació de mitjan i segona meitat del s. II i primers anys del s. III (Fig. 109, 6 i 15), així com els sempre presents plats/tapadora i cassoles de ceràmica africana de vora fumada de les formes Hayes 196 i 197 (Fig. 108, 3, 4, 6 i 9; fig. 109, 14; fig. 111, 7). Finalment, alguns fragments de vora, carena i base de les cassoles Hayes 23-A i B, aquests últims àmpliament difosos a partir de mitjan del s. II i durant el s. III, amb perduracions molt posteriors (Fig. 108, 10; fig. 111, 8 i fig. 113, 6). Una llàntia de la forma Deneauve VIII B pràcticament sencera, es data entorn el 200, encara que la forma va perdurar alguns anys dins el s. III (Fig. 108, 11).

Una de les formes de ceràmica africana de cuina (de patina cendrosa), més nombroses en els farcits dels *dolia* tardans és la Hayes 181, producte relativament tardà, amb una cronologia que abasta des dels darrers anys del s. II i quasi tot el s. III. Els exemplars del magatzem solen ser força homogenis, de mides força grans en comparació amb els de l'estrat 2080 del pou (dels últims anys del s. II), vermessos interiors de colors ataronjats, poc lluents, gastats i sovint molt perduts (Fig. 109, 10 i 11 i fig. 110, 4).

Un segon repertori força interessant és el de les ceràmiques comunes, tant oxidades com reduïdes, aquestes últimes amb un nombre menor d'exemplars i limitades a dues formes: olla i plat/cassola. Pel que fa als productes cuïts amb presència d'oxigen, cal destacar especialment una ampolla quasi sencera, de possible procedència nord-africana (reuneix les característiques de la ceràmica comuna de pasta rosada de l'Àfrica Proconsular), que constitueix una nova forma dins aquesta producció (Fig. 110, 3). Aquesta peça va aparèixer associada amb un peu d'àmfora de la forma G-VI de base plana (Fig. 110, 7) i un plat de ceràmica africana de cuina de la forma Hayes 181 (Fig. 110, 4).

En aquest conjunt també s'inclouen diversos fragments de gerres per a líquids, normalment amb nanses de secció trilobulada i peus plans o lleugerament marcats (Fig. 109, 4; fig. 111, 1 i 4 i fig. 112, 5 i 7), així com gots de petites dimensions i llavi exvasat (Fig. 112, 6 i 8), tots ells força corrents en contextos dels segles II i III. Finalment hem de citar els grans atuells de ceràmica comuna oxidada, especialment les gibrelles (Fig. 112, 1 i 9 i fig. 111, 10) i les cassoles (Fig. 111, 6), amb unes formes i argiles que apareixen en altres estrats dels Tolegassos en contextos de la segona meitat del s. II i primera meitat del s. III (especialment al pou i a les escombreres del sector 2, U.E. 2080 i 2004).

Tal com havíem assenyalat anteriorment, tan sols trobem dues formes de ceràmica comuna reduïda; l'olla i el plat/cassola. Ambdós recipients solen ser de mides força grans; els primers amb el llavi diferenciats i la boca més tancada que els de períodes anteriors (Fig. 109, 8; fig. 110, 1 i fig. 113, 1 i 4). Els plats/ cassola són semblants als que apareixen en estrats d'època romana des del segle Primer fins el segle Tercer o Quart, tot i que el seu diàmetre és força més gran que els atuells més antics (Fig. 109, 8).

Per acabar, citarem una *tegula* amb la marca retro QVIETI (Fig. 111, 2), de la qual s'en

van trobar dos altres exemplars a l'enderroc del pati interior de l'edifici 1, molt esborrats. És una marca força coneguda a les nostres comarques, amb exemplars a Empúries (Almagro, 1952, p. 197), i en els tallers i forns de Llafranc, lloc on es fabricaven *tegulae* amb aquesta marca i que van estar en funcionament durant un període comprès entre la fi del s. I fins la segona meitat del s. III (Nolla et alii, 1982, pp. 180-181). A més, s'han localitzat diversos fragments de *dolia*, els uns sense forma i els altres corresponents al llavi, aquests últims amb una forma molt característica i sovint repetida (Fig. 112, 10). Alguns d'aquests fragments encara conservaven les grapes de plom com a conseqüència d'una antiga restauració. En alguns casos, aquestes grapes estaven decorades d'una manera molt senzilla amb unes incisions en forma d'espina de peix fetes amb una escarpa (Fig. 112, 2 a 4). Les decoracions, de fet, responen més a la intenció de compactar el metall per encaixar-lo en els solcs del cos del *dolium* que calia reparar, que no a un interès decoratiu. Altres grapes són més senzilles i es troben sovint abocades en els forats dels *dolia* (Fig. 110, 2).

Mancats d'altres elements, i tenint en compte que les terres que colgaven els *dolia* estaven cobertes directament per l'estrat superficial, haurem de pensar que es varen tapar en el moment d'abandonar-se la vil·la o poc temps després, alguns intencionadament, si tenim en compte la poca fragmentació d'alguns atuells ceràmics, i altres per causes naturals i aportació eòlica.

De tota manera, l'estratigrafia del pati era més rica que la del sector que hem estudiat fins ara. El fet que el sòl geològic tingui un lleuger pendent cap al sud i oest, a la zona que envoltava el conjunt de negatius de *dolia*, va facilitar la formació d'un seguit d'estrats, alguns d'ells de manera intencionada, per anivellar l'espai comprès entre l'edifici núm. 1 al sud, el mur de delimitació de la vil·la a l'oest i el magatzem al nord. A més de les terres que anivellaven el terreny, al seu damunt es trobava l'enderrocament de teulades i estructures de l'edifici veí, el qual es va veure afectat en època contemporània (20 anys enrera), per l'acció d'excavadors clandestins, que va capgirar l'estratigrafia d'algun sector.

El primer estrat que trobem, immediatament a sota el nivell superficial 2001, és l'enderrocament de teulades i estructures en una faixa pròxima i paral·lela a l'edifici núm. 1, que ens proporciona la data d'abandonament de l'edifici (U.E. 2190). L'estrat 2190 reposa directament al damunt de l'anivellament d'aquest sector del pati (U.E. 2191), i farceix una antiga rasa que sembla de desguàs de les aigües residuals, tallada en aquest darrer estrat (U.E. 2194). Encara que físicament i cronològicament l'enderroc i el farcit siguin un mateix estrat, tal com ho demostra el fet de poder reconstruir vasos amb els fragments trobats en un i altre, durant l'excavació es van diferenciar i excavar per separat, per qüestions de metodologia. No obstant, l'estudi dels materials dels estrats 2190 (enderroc) i 2193 (farcit de rasa) s'ha de fer conjuntament.

L'estrat 2191, que anivellava la zona, s'hi va dipositar de manera expressa, però amb el temps es va anar engruixint i la seva part superior contenia material arqueològic força tardà, semblant al de l'estrat 2190. A la part inferior, els bocins de ceràmica eren més esmicolats i barrejats. Quant a la seva composició, estava format per terres fosques i vermelloses, a vegades

amb taques compactes de color groc, potser procedents de la descomposició de murs de tapia.

A ran del desguàs, per la banda sud, es van trobar les evidències dels estralls causats per excavadors clandestins i que, d'alguna manera, van fer possible el descobriment del jaciment. Sortosament el lloc afectat és molt reduït, i consisteix en una bassa ovalada d'uns 2 m. de llarg, buidada fins afectar el sòl geològic, amb un munt de pedres al seu costat dipositades mentre s'anava buidant el forat. Aquest afecta tots els estrats, però és del tot imperceptible a l'estrat superficial i quasi no es veu a l'estrat d'enderroc, atès que la part superior de la capa de *tegulae* i pedres de l'estrat 2190 té la mateixa aparença que el farcit del forat modern. De tota manera, a part de l'evidència física que proporciona l'excavació, els materials del seu fons, amb t.s. africana D, són clarament posteriors als de l'estrat superior.

A la part oest del pati, l'enderroc desapareix, atès que l'indret ja es troba massa allunyat de les estructures i l'edifici núm. 1, i l'estrat d'anivellament de terres vermelloses i compactes es converteix en un estrat de terres fosques, cendroses i toves (U. E. 2192). Tampoc és un nivell intacte. Es va veure afectat en un moment posterior a l'abandonament de la vil·la per la construcció d'una mena de mur poc consistent que travessa quasi tot el jaciment d'est a oest i del que trobem les restes cobrint successivament el pati de *dolia* ja abandonat i el dipòsit d'*opus signinum* farcit en època augustal, relacionant-se, segons sembla, amb les activitats de l'ocupació baix imperial del jaciment (E. 2122 i 2132). Sembla que un segon mur situat de nord a sud (E. 2226), està directament relacionat amb les restes del primer.

Amb més detall, a continuació estudiarem els materials recuperats en cadascun dels estrats d'aquest sector, intentant esbrinar la seva cronologia i el moment d'abandó de la vil·la i enderrocament de les estructures.

U. E. 2190 i 2193.

És l'estrat que ha proporcionat més material, sobretot ceràmic, i el que mostra una major homogeneïtat cronològica, malgrat els fragments residuals anteriors i el forat posterior. Com a materials residuals, hem de citar 12 fragments de sigil·lata sud-gàl·lica, 2 de ceràmica de parets fines, 5 de grisa de boca trilobulada, 4 de grisa emporitana tardana, 2 de la producció clàssica i 1 de vernís roig intern pompeïà a l'estrat 2190 i 3 de sigil·lata sud-gàl·lica i 1 de vernís roig intern pompeïà a l'estrat 2193. En conjunt, són ceràmiques que es daten dins el s. I en general, des d'època augustal fins a la fi del segle (Fig. 116, 6 i 7). Però el grup més nombros és el de les ceràmiques africanes, especialment els productes de la t.s. africana A, alguns del tipus C i, finalment, quatre bocins del tipus D, acompanyats de força esquerdissos de ceràmica de patina cendrosa i de vora fumada.

Dins la producció africana A, apareixen les formes Hayes 9b, Hayes 16/18 i Hayes 27, amb 1, 3 i 11 fragments respectivament, a més de 12 bocins sense forma (Fig. 114). La Hayes 9b es data a la segona meitat del s. II i arriba fins el s. III (Hayes, 1972, p. 37). El plat alt de la forma

16 o 16/18 (Fig. 114, 2 i 3) és el que més va perdurar, i s'en troben exemplars en contextos de la segona meitat del s. II i primera meitat del s. III (Lamboglia, 1958, p. 266; Hayes, 1972, pp. 41-43). Quant a la forma Lamboglia 9a / Hayes 27 (Fig. 114, 4 i 5), també és una de les més tardanes dins la producció, amb uns inicis dins la segona meitat del s. II i una perduració fins a mitjan del s. III (Lamboglia, 1958, p. 274; Hayes, 1972, p. 51).

En relació amb les ceràmiques africanes de patina cendrosa, envernissades només per l'interior (formes Lamb. 10, Hayes 23b i Hayes 181), ténen una cronologia bastant àmplia i sovint són difícils de datar. En tot cas, la forma Lamboglia 10, quasi inexistent en el jaciment dels Tolegassos, s'ha datat a la mateixa època que les anteriors (Lamboglia, 1958, p. 276), tot i que Hayes proposa una cronologia de la primera meitat del s. II (Hayes, 1972, pp. 44-45).

La forma Hayes 23b, abundantíssima tant en aquest jaciment com a la resta de vil·les i assentaments alto-imperials de casa nostra, va començar a arribar a partir de la primera meitat avançada del s. II i continuà trobant-se durant tot el s. III i, com ja hem comentat en altres apartats, possiblement va arribar fins el s. IV (Fig. 115, 1 i 2; fig. 121, 3 i 4). Els exemplars de l'estrat 2190 semblen tardans; són de grans dimensions, amb la motllura interior del llavi alta i poc sortida en comparació amb els exemplars del pou, tan ben datats. En general, el vernís intern és poc lluent i de baixa qualitat.

Amb un moment d'aparició posterior, que cal situar a la fi del s. II, trobem força fragments dels grans plats de la forma Hayes 181 (Fig. 115, 3), amb unes mides poc habituals i, en tot cas, molt més grans que els plats trobats a l'estrat 2080 del pou. Va perdurar durant tota la primera meitat del s. III i possiblement més anys encara (Hayes, 1972, pp. 200-201). S'ha documentat a bastament en contextos dels segles II-III i primera meitat del s. IV i, fins i tot, a inicis del s. V (Atlante, 1981, p. 215).

En la producció d'africana C només hem pogut identificar dues formes; la Hayes 46 i la 50 (Fig. 114, 6 a 9) i, possiblement, un peu de la Hayes 56. La primera és datada per Hayes a l'últim quart del s. III i primer quart del s. IV de la nostra Era (Hayes, 1972, p. 65). La segona, de la que apareix la variant A amb un acabat d'excel·lent qualitat, es data entre el 230/240 al 325 (Hayes, 1972, pp. 69-73; Atlante, 1981, p. 65).

Finalment, apareixen entre un estrat i l'altre, cinc fragments de t.s. africana D, un d'ells una vora, possiblement de la forma Hayes 59 i que es pot datar a partir de la primera meitat avançada del s. IV, cronologia que casa amb la del moment de recupació d'aquell sector. Un segon fragment, trobat a l'estrat 2193, correspon a la forma Hayes 60 - Atlante XXXV, 8 (Fig. 120, 5), que apareix en contextos d'entre el 320-380 i perdura, almenys, fins a mitjan del s. V (Atlante, 1981, p. 85). L'altra, amb el llavi trencat, és semblant a les formes Hayes 91 i 92 o Atlante XLVIII, 11 o 14, però amb algunes diferències quant a la qualitat i acabat de la vora (Fig. 114, 10 i fig. 120, 6). El seu origen se situa a mitjan del s. IV, encara que Hayes la considera cent

anys més tardana, i és present al llarg de quasi tot el s. V (Atlante, 1981, p. 106).

Pel que fa a la resta de ceràmica africana, el lot més important és el de les de vora fumada, bàsicament les formes Hayes 182, 193, 196 i 197 i la petita olleta que es pot assimilar a la forma 132, sense envernissar (Fig. 121, 6). La forma 182, plat'tapadora de gran dimensions (Fig. 116, 3 a 5), hi és present amb quatre fragments de vora i es pot datar entre la segona meitat del s. II fins la primera meitat del segle següent (Hayes, 1972, pp. 201-203).

La forma Hayes 193 - Atlante C'VIII, 11, amb un únic bocí, és una cassola fonda i de parets tancades (Fig. 115, 4) que, segons Hayes, sol aparèixer en contextos del s. I. Hem de recordar, però, que a Empúries apareix, recoberta de vernís, en un context de la segona meitat o darrer terç del s. III acompanyada d'uns materials pràcticament idèntics als de l'estrat 2190 dels Tolegassos (Aquilue et alii, 1984, pp. 468-469). En un estudi dedicat a aquesta forma, documentada en el farcit de la gran cisterna d'Empúries, es constata la seva associació amb materials típics del tercer quart del s. III, especialment t.s. africana C i àmfors de la forma Dressel 23 i Dressel 20; forma, aquesta última, que va desaparèixer cap a mitjan del s. III (Nolla & Aquilué, 1984, pp. 51-57).

Com sempre, però, la forma més abundant és el plat'tapadora Hayes 196, amb força variants en el llavi i petits matisos que fan de cadascuna de les peces un exemplar ben diferenciat (Fig. 115, 5 i 6 i fig. 120, 8 a 10). La forma té una cronologia molt àmplia i, per tant, la informació que ens proporciona és relativa. En tot cas, no s'aparta del marc cronològic en el que se situen els altres materials datats. Amb aquesta mateixa cronologia, també trobem força fragments de la sempre present cassola Hayes 197 (Fig. 116, 1 i 2; fig. 121, 1 i 2).

Un complement que tampoc aporta massa informació per a la datació de l'estrat són els fragments d'àmfora, dels quals només sis corresponen a la vora i poden identificar-se amb dificultats, encara que el seu nombre ultrapassa els cinc-cents bocins. La resta, peus i nanses, presenten més dificultats per a la seva datació. Un d'ells correspon a una Dressel 20 (Fig. 117, 1), que caldrà datar de manera àmplia entre els segles I i III. Recordem que aquest recipient es va deixar de fabricar cap a mitjan del s. III coincidint, segons sembla, amb la gran crisi de l'oli de la Bètica en aquell moment. Un segon fragment podria correspondre a una G-IV o similar o, menys probable, a una Beltran 55 (Fig. 117, 2). Tres altres fragments de vora recorden la forma Dressel 214 (Fig. 117, 4 a 6) i un últim fragment sembla correspondre a la Pélichet 46 (Fig. 117, 3).

Dins del nombrós conjunt de les ceràmiques comunes sobresurten alguns tipus que ja s'havien identificat i datat a partir d'altres contextos de la mateixa vil·la o de jaciments pròxims. Entre ells cal remarcar la presència d'alguns morters de ceràmica comuna africana de pasta groga i de dues gibrelles de la mateixa producció, àmpliament difoses a casa nostra a partir de la segona meitat avançada del s. II i durant tot el s. III (Fig. 118, 1 a 3). Els trobem, a part dels Tolegassos, a les cisternes d'Empúries, en un context de finals del s. III (Aquilue et alii, 1984, p.475; Nolla &

Aquilué, 1984, p. 53, fig. 2, 5) i es difonen a tota la Mediterrània Occidental (Vegas, 1973, pp. 39-41).

A més de les gibrelles, també apareixen uns altres atuells semblants, els gibrells, molt abundants a les comarques del nord-est de Catalunya (Fig. 117, 11 i 12). Hem trobat aquesta forma a La Quintana (Cervià de Ter), en un context de mitjan del s. III (amb t.s. africana C), i formant part del materials de velles excavacions de la vil·la de Platja Artigues o Pla de Palol (Castell d'Aro), barrejats amb materials dels segles II i III (Nolla & Casas, 1984, p. 171; Casas et al. (en premsa 2).

En el grup de les ceràmiques comunes reduïdes, normalment amb uns acabats grollers i poc depurats, únicament apareixen olles de grans dimensions, robustes, molt tancades, amb la vora curta i girada cap a l'exterior i el llavi massís, molt semblants a les que també apareixen en els farcits dels *dolèa* més tardans. Sempre trobem la mateixa forma, tot i que amb petites variacions i, a vegades, amb mides diferents (Fig. 117, 13 a 15).

Per acabar, l'últim element que ens proporciona un índex cronològic, és una moneda de Filip l'Àrab, que datarem "grosso modo" entorn el 245-250 (Núm. 60) i que proporciona, per tant, un *terminus post quem* per a la formació de l'estrat. Les altres dues monedes del nivell (una de l'estuat 2190 i la segona del farcit de la rasa 2193), són dos asos d'Empúries partits per la meitat, molt gastats, que haurem de datar, com a màxim, dins el primer terç del s. I (Núm. 61 i 62).

Tot i l'advertència inicial, no hem comentat de manera expressa els materials de l'estrat de farcit del desguàs (U.E. 2193) que, com hem dit, forma part del mateix estrat d'enderrocament. En realitat, no es pot fer un comentari massa extens, ja que els tipus, formes i produccions es repeteixen amb els mateixos percentatges o molt similars, encara que en nombre inferior de fragments. La ceràmica africana repeteix el repertori de formes. En la producció Africana A, pàtina cendrosa i vora fumada, tornem a trobar les formes Hayes 9, 23b, 181, 196 i 197 (Fog. 120, 8 a 10) i la variant sense envernissar de la forma 132; cinc bocins d'Africana C de la forma 50 i una vora de t.s. Africana D de la forma Hayes 60, analitzada abans i que Hayes data, amb dubtes, des de la primera meitat avançada del s. IV en endavant (Hayes, 1972, pp. 100-101), encara que el seu origen sigui anterior (Fig. 120, 5). Caldrà preguntar-nos si els cinc fragments de t.s. Africana D trobats entre els dos estrats corresponen al moment de reocupació del jaciment o si hi van ser introduïts al capgirar-se part de l'estratigrafia per excavadors furtius en època recent. Sigui com sigui, la seva datació s'aparta de manera evident de la del conjunt de ceràmica d'aquests dos estrats.

U.E. 2191.

En aquest estrat trobem materials semblants als de l'anterior, però hi ha poques diferències en els percentatges dels més antics amb els dels més moderns, degut a les causes de

formació i evolució de l'estrat al llarg del temps. Així doncs, veiem que pel que fa a les ceràmiques fines apareixen 28 fragments que corresponen "grosso modo" al s. I, davant de 47 que corresponen als segles II i III. Tampoc hi manquen materials residuals que es poden datar des de les darreries del s. II a.C. fins al segle següent (àmfora Dressel 1, ceràmica campaniana B, etc.).

El conjunt més important i nombrós és format per esquerdissos de grisa emporitana moderna o tardana (Fig. 119, 7 a 9) i sigil·lata sud-gàl·lica, quasi tots de la forma Drag. 27 (Fig. 119, 11). Una única base de sigil·lata marmorata es pot datar a mitjan del segle Primer (Fig. 119, 12). També hi són presents alguns esquerdissos de grisa de boca trilobulada, amb una datació força precisa dins dels tres primers quarts del s. I, i ceràmica de parets fines, probablement bètica, així com la ceràmica de vernís intern roig pompejà.

Els testimonis de l'activitat humana durant els segles II i III són més nombrosos, malgrat que el nombre absolut de fragments és baix i les formes poc significatives. Es tracta dels plats/tapadora i cassoles de ceràmica africana, Hayes 23b, 181, 196 i 197, una vora de sigil·lata hispànica (Fig. 119, 13) i, com a material més tardà, una vora de t.s. africana C atribuïble a la forma Hayes 46.

Completa aquest conjunt un important lot d'àmfores i ceràmiques comunes oxidades i reduïdes; aquestes últimes sempre en menor quantitat en relació amb les oxidades. En total, trobem 326 fragments d'àmfora, dels quals tan sols 19 corresponen a formes i, d'entre ells, identifiquem una vora de Dressel 20 (Fig. 119, 5), dues de Dressel 1 (Fig. 119, 1 i 2) i dues indeterminades, potser de la forma Tarraconense 1 (Fig. 119, 3 i 4). Un peu té les característiques dels productes del país típics de les darreries del s. I a. C. o canvi d'Era, amb una marca esgrafiada en forma de "D" o, potser, "A" de cap per avall (Fig. 119, 10).

Les ceràmiques comunes (321 fragments oxidats i 77 reduïts), ténen una gran diversitat tipològica i cronològica. Algunes olles presenten uns llavis típics dels productes augustals, relativament prims, ben marcats i exvasats (Fig. 119, 14 i 16). Són formes que apareixen als Tolegassos en farcits augustals ben datats, ja estudiats en capítols anteriors (veure U.E. 2062 a 2068 i 2119 i 2124). Altres formes són massa corrents i poc significatives i costa atribuir-les-hi una datació, ni que sigui aproximada. Altres, en fi, presenten les típiques formes tardanes, amb parets gruixudes, boca tancada, llavi curt i massís i poc diferenciat (Fig. 119, 15 i 17). Repeteixen les formes que també trobem en els estrats 2190 i 2193.

U.E. 2192.

La mateixa barreja de materials es repeteix a l'estrat d'anivellament del pati per la banda oest, agreujada, en aquest cas, per les remonicions posteriors de l'estrat. Tot i aixó, és ben segur que la formació d'aquest estrat és més tardana que la de l'anterior, ja que els materials anteriors al s. II-III són pràcticament inexistent i es reduïxen a 4 bocins de ceràmica grisa emporitana moderna o

LA VIL·LA ROMANA DELS TOLEGASSOS.

Fase 3.

tardana i a dues vores d'àmfora de la forma Dressel 2/4 que, difícilment, arribaria a mitjan del s. II (Fig. 120, 1).

La resta de material, poc nombrós, és més significatiu i podem identificar, entre els fragments datables, una vora de sigil·lata hispànica decorada (Fig. 120, 2), una de t.s. africana de la forma Hayes 9, quatre fragments de plat/cassola Hayes 23b i dos de la forma Hayes 181. A més, 9 fragments de plat/tapadora i cassola de ceràmica de vora fumada Hayes 197 i 197, sempre presents en contextos del s. II en endavant. El material més antic, absolutament residual i fora de context, és una base de ceràmica àtica.

REOCUPACIO I ACTIVITATS EN EL S. IV.

Després d'abandonar-se la vil·la, dins la segona meitat avançada del s. III o a inicis del darrer terç del segle, no es va portar a terme cap activitat en el jaciment almenys durant uns 50 o 60 anys. Durant aquest període, les estructures i edificis es van anar deteriorant, s'ensorraren les teulades i es desfè la tàpia de les parets i aquestes es van enrunar fins al nivell dels fonaments. Ben aviat el jaciment es va cobrir d'una capa de terres d'aportació natural que cobria els nivells de destrucció.

Però cap a mitjan del s. IV, possiblement en el decurs del segon terç d'aquell segle, es va reocupar parcialment aquell indret. Va ser una ocupació limitada en el temps i en l'espai, que només va afectar la part més alta de la finca, la que coincideix, més o menys, amb la de la primera ocupació d'època tardo-republicana. La curta durada d'aquesta ocupació i les característiques del nou assentament no van permetre que es formés un estrat massa important que en donés testimoni i permetés veure el seu abast. No obstant, ens han arribat algunes restes i troballes disperses, així com algunes estructures que semblen pertànyer a aquell moment.

Pel que fa referència als estrats del s. IV, es limiten als farcits superiors d'una sitja (U.E. 2088) i del pou obliterat a les daneries del s. II, la part superior del qual va ser novament farcida i anivellada durant la reocupació (U.E. 2077 i 2078). Més a més, en una zona força ben delimitada situada entorn el pou i especialment a la seva banda nord, apareix de manera intermitent un estrat molt prim, testimoni de la darrera ocupació. Aquest estrat sembla que tindria una continuïtat al damunt del magatzem de *dolia* del sector 1 (U.E. 2094).

Tot sembla indicar que aquest estrat es relaciona molt directament amb un mur molt peculiar, situat d'est a oest, que delimitaria l'assentament baix-imperial (E. 2032) i, possiblement, amb dos altres murs molt superficials descoberts a l'angle sud-est de la vil·la i construïts al damunt dels fonaments que corresponen a la fase 3 (E. 2016 i 2029). L'estructura principal, però, està formada pel ja citat mur 2132, construït amb pedra seca, molt deteriorat i poc consistent, amb reaprofitament de vells elements de construcció, el qual es perllonga cap a l'est mitjançant una rasa que travessa i afecta l'antic dipòsit augustal 2118 i cobreix i talla el farcit superior del magatzem de *dolia*. En realitat, aquesta rasa no és altra cosa que el fonament de la paret tallat en el sòl geològic i recolzat, en altres indrets, en l'estrat format després de l'abandonament de la vil·la.

Algunes altres estructures, difícils d'interpretar, també formen part del conjunt. Dues d'elles semblen correspondre als dos basaments en forma quadrada de dues columnes o contraforts adossats al mur (E. 2125 i 2133), delimitant, potser, l'entrada al recinte. La resta d'estructures i elements consisteixen en forats de pal situats entre els dos basaments quadrats i el mur, així com altres forats de forma rectangular, de petites dimensions, difícils d'interpretar. Ara per ara, no disposem de prou elements per conèixer la funció del recinte. Però podria tractar-se perfectament d'un cobert agrícola o, millor encara, un corral per al bestiar.

També ignorem l'abast i l'extensió que va ocupar l'establiment més tardà. Encara que la zona on apareixen les ceràmiques baix-imperials estigui força ben delimitada, les troballes de monedes del s. IV s'han fet a tot el jaciment, quasi sempre, però, a l'estrat superficial. En aquest sentit, és molt aclaridor el diagrama d'aparició de monedes en el jaciment, en el que es pot constatar un buit quasi total entre els anys 275 i el 317/320 i l'aparició d'un nou conjunt que correspon "grosso modo" al període 317-364.

Quant al material ceràmic trobat en els diferents estrats d'aquest període, cal dir que és escadusser i sempre barrejat amb materials més antics. És suficient, però, per datar la fase de "reocupació".

U.E. 2077 i 2078 (Pou).

Ja havíem comentat en capítols anteriors que aquests dos estrats es van dipositar en un mateix moment i que els vam dividir en dos només per qüestions de metodologia, atès que les seves terres tenien un color i una consistència diferents. Corresponen al farcit superior del pou situat al nord del pati i la seva formació deuria venir motivada pel fet que l'antic farcit del pou havia anat cedint per l'acció de l'aigua i l'humitat del seu interior i la compactació de les terres en els darrers cent o cent vint-i-cinc anys. Per aquest motiu, el material ceràmic del seu interior cal estudiar-lo de manera conjunta.

Ja és habitual observar que el major nombre de fragments ceràmics corresponen a les ceràmiques de cuina i les àmfores; aquestes, normalment, amb poques formes conservades. Tampoc és estrany trobar-hi una bona quantitat de materials residuals que es poden datar des d'època augustal en endavant. Aquest és el cas d'aquests dos estrats, però la ceràmica fina i d'importació també és nombrosa, especialment la t.s. africana A, majoritària, però molt esmicolada. A més, apareix un bon nombre de bocins de t.s. del tipus B, t.s. africana C i D (Fig. 180, 6 i fig. 182, 1), i ceràmica "lucente" (Fig. 180, 3 a 5 i fig. 182, 3), així com un plat amb les característiques de la t.s. grisa baix-imperial (Fig. 180, 1).

El repertori de la t.s. A és força extens i repeteix les formes més corrents de les trobades als estrats 2079 i 2080 del pou. Documentem les formes de Hayes 3, 8, 9, 11, 14 i 160 (Fig. 180, 7 i 10 i fig. 183, 1) i els productes amb vernís interior (africana de patina cendrosa) de les formes Hayes 23b i 181 (Fig. 180, 8 i 9 i fig. 183, 2). Completa el conjunt més antic un petit grup de ceràmica africana de cuina de vora fumada (plats/tapadora i cassoles), de les formes Hayes 196 i 197 (Fig. 182, 2 i 4 a 8). Lleugerament més tardans, de mitjan o segona meitat del s. III, apareixen alguns bocins de t.s. africana C (forma Hayes 50).

Però el material que proporciona la data de formació de l'estrat i testimonia la reocupació tardana és la t.s. africana D i la t.s. *lucente* i *pre-lucente*. En ceràmica *Lucente* trobem bàsicament

dues formes: la Lamboglia 1/3 B - Atlante fig. VI.8 i la Lamboglia 1/3 C - Atlante fig. VI.10 (Fig. 180, 3 a 5). Ambdúes es daten des de la fi del s. III i poden arribar fins a inicis del s. V (TED'A 2, 1989, pp. 176-177). A més, durant la campanya de 1988 es van trobar alguns esquerdisos d'aquesta producció, decorats amb pintura blanca.

El segon grup tardà important, amb força fragments però amb poques formes, és la t.s. africana D. En realitat, d'entre aquests fragments només hem pogut identificar una sola forma amb seguretat. Es tracta d'un gran plat Hayes 59-B, que es data entre el 320 i el 420, i que s'ha trobat en contextos de mitjan del s. IV i de finals d'aquell segle i inicis del següent (Hayes, 1972, pp. 99-100; Atlante, 1981, p. 83, fig. XXXIII). Un petit fragment de base presenta una decoració estampada amb cercles concèntrics (Fig. 180, 6), motius que esdevenen corrents a partir del segon decenni del s. IV i perduren durant molts anys, fins al s. VI (Atlante, 1981, p. 123).

Finalment, citarem un plat quasi sencer de ceràmica grisa baix-imperial (Fig. 180, 1), recoberta d'un tel de vernís negre o gris fosc poc conservat, que recorda la forma Rigoir 14, Atlante fig. VII, 14, amb una datació molt semblant a les peces anteriors, possiblement lleugerament més tardana.

D'entre el nombros conjunt de fragments d'àmfora, només van aparèixer tres fragments que poden ser identificats per la seva forma. Es tracta de tres llavis (Fig. 181, 1 i 2 i fig. 182, 9), un dels quals sembla correspondre a la forma Africana IIA, ben representada a finals del s. II a Ostia i de manera especial a partir del s. III. Keay considera que la seva incidència a casa nostra seria escassa i que no arribaria a la península fins a les darreries del s. III (Keay, 1984, pp. 110-114). El segon fragment, difícil d'identificar, sembla pertànyer a la forma Keay XXV / Beltran 64 (Fig. 181, 1), la cronologia de la qual abraça des de començament del s. IV fins a mitjan del s. V (TED'A 1, 1987, pp. 116-117). El tercer fragment de llavi pertany a una Dressel 2/4, més pròpia dels estrats inferiors i, sobretot, del s. I (Fig. 181, 2).

En l'estat actual de les investigacions en aquest territori, la informació que pot proporcionar-nos el conjunt de ceràmiques comunes encara és escassa. No disposem, ara per ara, de suficients paral·lels ni d'un bon repertori de formes de les produccions en ceràmica comuna -oxidada o reduïda-, baix imperial. A partir del conjunt tancat format pels estrats 2079 i 2080 del pou, podem identificar les produccions i formes típiques de la segona meitat del s. II i, a partir d'altres contextos ben aïllats del mateix jaciment o d'altres del territori, aquelles més corrents en els segles Primer o Tercer. Però no disposem de cap context ben estudiat que ens pugui proporcionar informació sobre les produccions locals durant el s. IV o més endavant. Tractant-se d'un estrat format de manera relativament ràpida però amb un alt percentatge de materials residuals, l'únic que estem en condicions de fer, en aquests moments, és aïllar les ceràmiques comunes que sens dubte corresponen a la segona meitat del s. II i primer quart del s. III, que deuen provenir de la part superior dels estrats més antics del farcit del pou i que són majoritàries en el farcit més tardà. La resta de fragments, ben pocs, semblen correspondre al període de reocupació.

En la producció oxidada, hi ha dues formes clarament anteriors a l'època de formació de l'estrat. Es tracta de dos bols amb argiles de color beix clar, de parets rectes i, un d'ells, amb una anella que sobresurt a l'entorn de la vora, que sempre s'han detectat en contextos de la segona meitat del s. II (Fig. 183, 5). La darrera peça, a bastament documentada en els estrats 2079 i 2080 del pou, és una evolució del bol tipus "Llafranc", corresponent a la segona meitat del s. II. Ambdós són de producció local. Un tercer fragment és la base d'una gerra amb un peu anular i una superfície de repòs que apareix, en general, en contextos de tot el segle Segon (Fig. 183, 4).

Com a peces no documentades fins ara en estrats alto-imperials, hem de citar només una vora d'una bol obert de parets verticals, també de producció local, les característiques del qual, malgrat tot, s'avenen molt amb les dels productes més antics. Un segon recipient, del qual només se'n conserva la vora, pertany a la producció de ceràmica comuna d'origen nord-africà, però les seves característiques l'aparten els recipients més vells. Possiblement caldrà datar-lo ja a dins el segle Tercer (Fig. 183, 3).

Sens dubte, i a partir d'altres troballes fetes en estrats del s. IV del mateix jaciment, no tan contaminats, l'únic recipient que correspon a aquest darrer període és un fragment d'olla de ceràmica reduïda grollera, amb la boca tancada i el llavi curt, amb les mateixes característiques que altres peces trobades a l'estrat 2094 (Fig. 183, 6). Com és evident, però, el poc nombre de fragments amb forma en comparació amb el lot de ceràmiques comunes sense forma, no pot ser massa representatiu del conjunt. D'altra banda, les dades cronològiques que ens proporciona també són molt limitades.

Dins del conjunt de material no ceràmic, relativament nombrós, cal destacar alguns objectes d'os (una agulla no acabada i una xarnera de moble), que habitualment apareixen en contextos més antics (Fig. 183, 7 i 9), així com dues plaques de pedra (una calcària i una pissarra), també anteriors a la data de formació de l'estrat i molt abundants en nivells d'escombrera, abandonat o farcit de diversos àmbits en els segles II i III (Fig. 181, 6 i 7). Per acabar, només hem de citar alguns objectes de ferro, vidre i metall divers (plom i bronze), poc significatius, així com una quantitat important de restes faunístiques i malacològiques molt esmicolades.

U.E. 2094.

Aquest és un dels estrats tardans més sencers (menys contaminat) i el que conté un conjunt de materials més homogeni, deixant de banda els sempre presents fragments de ceràmiques residuals. És, també, el sòl d'ocupació d'un important sector del jaciment durant el s. IV i es relaciona molt directament amb el mur transversal 2132 i amb estructures i forats de pal de la mateixa època.

Malgrat el poc material arqueològic que durant la campanya d'excavacions duta a terme a la primavera i estiu de 1989 es va recuperar, la major part dels fragments ceràmics corresponen al s. IV i constitueixen un bon element per datar aquest assentament tardà. Quantitativament el material més nombrós correspon a la t.s. *lucense*, amb un total de 24 fragments, quasi tots de bols i cassoles de la forma Lamboglia 1/3 (Fig. 184, 2 i 3), datables entre la fi del s. III i el s. IV. El segon grup correspon a la t. s. africana D (3 fragments), d'entre la que sobresurt part d'un plat de la forma Hayes 32/58 o 58b (Fig. 184, 1), que s'ha datat entre la fi del s. III i inicis del s. IV per alguns autors i entre el 290/300-375 per altres (Hayes, 1972, pp. 95-96; Atlante, 1981, p. 82).

Alguns fragments de t.s. africana A són clarament anteriors, mentre que altres de ceràmica africana de cuina de vora fumada (formes Hayes 196 i 197), t'enen una cronologia més àmplia i poden arribar perfectament fins a la fi del s. III i, fins i tot, al s. IV. Malauradament, no podem donar més precisions sobre una matèria extremadament fragmentada i dels que gairebé no es conserva cap forma que tingui una certa entitat.

Quant a les àmfores, d'un total de 219 fragments, només vuit corresponien a formes i, d'entre ells, tan sols un pertany al llavi (Fig. 184, 9). Tot i que és difícil d'identificar, sembla que es podria atribuir a la forma Keay XXIV variant A, caracteritzada per tenir un llavi exvasat, amb un engruiximent a l'entorn, motllurat i una pasta de color taronja, amb l'interior de la secció gris, molt dura i amb la superfície recoberta d'una engalba de color blanc brut amb tendència al groc. És una àmfora nord-africana que s'ha datat entre principis del s. IV i mitjan del s. V a partir de les excavacions a la Necròpolis Paleocristiana de Tarragona i l'abocador del Fòrum (TED'A 2, 1989, p. 268).

El repertori de fragments de ceràmiques comunes s'amplia relativament en aquest estrat. Apareixen noves formes que no havíem trobat en contextos més vells i que, sobretot en la producció reduïda, semblen propis d'aquest període. D'entre els nombrosos fragments amb forma, sobresurt la meitat superior d'una cassola de cos ample, baixa i amb la boca bastant tancada, el llavi curt, poc diferenciat i bisellat (Fig. 184, 4). Per sota el llavi porta una faixa de decoració aplicada, amb impressions digitats. Altres fragments corresponen a vores d'olla o d'ansat, quasi sempre amb el llavi obert (Fig. 184, 5 a 7). Tan sols un fragment correspon a un plat o una cassola baixa de parets quasi verticals (Fig. 184, 8).

En la producció oxidada, tan sols hem de citar el coll d'una gran gerra amb una sola nansa, feta a mà, amb la pasta mal depurada, poc dura i amb desgredant de nòduls de quars i mica força grans (Fig. 184, 10). És una peça per a la qual no hem trobat paral·lels en contextos semblants o d'èpoques anteriors. Finalment, només hem de comentar un fragment de base oxidada, amb peu ben marcat, la qual presenta una forma poc habitual en aquestes comarques (Fig. 184, 13).

aparegut a la part superior del nivell, en contacte amb l'estrat superficial, proporciona una data força fiable per a la seva formació o, si més no, per al període dins el que s'inscriu la reocupació del sector i que casa perfectament amb un lot de monedes de primera meitat i mitjan del s. IV trobades en diversos llocs del jaciment i, especialment, a la part alta del camp (núm. 50). És una moneda de Constantí el Gran, encunyada a Lió, que es pot datar entorn del 313.

U.E. 2088 (Sitja 2)

El nivell superior del farcit de la segona sitja descoberta als Tolegassos també conté materials d'aquest període, tan com ja havíem comentat de passada quan estudiàvem els àmbits de la fase de "precedents". Com sol passar en altres indrets, aquests materials ceràmics sempre apareixen barrejats amb altres més antics, normalment del període d'abandó i, fins i tot, d'èpoques anteriors. En aquest cas, a més, es barregen amb materials tar-do-republicans procedents dels estrats inferiors de la sitja, els quals són majoritaris.

De l'època del primer farcit de la sitja apareixen força fragments de ceràmica grisa emporitana clàssica,, alguns de ceràmica d'engalba blanca, àmfora itàlica i ceràmiques comunes (Fig. 185, 7). D'època augustal, trobem alguns bocins de ceràmica itàlica de pasta micàcia, ceràmica micàcia envernissada de roig coral i ceràmica de parets fines. Alguns fragments de t.s. sud-gal·lica i marmorata (Fig. 185, 4), dos llavis d'àmfora Dressel 2/4 o variant i un petit conjunt de ceràmiques africanes mostren la ocupació ininterrompuda de la vil·la i el barreig de materials que es va produir per aportació natural a partir del moment d'abandonar-se el jaciment, així com la procedència de les terres utilitzades per farcir per segona vegada la sitja durant el s. IV, totes elles de l'entorn immediat.

El material que data aquest farcit i que, d'altra banda, casa perfectament amb el dels estrats tardans del sector, són les sigil·lates *lucenses* (5 fragments de la forma Lamb. 1/3) i la t.s. africana D (2 fragments de forma indeterminada).

Datació del conjunt.

Després de l'anàlisi i estudi de material i del que repetidament s'ha anat exposant en les pàgines precedents, no cal insistir massa per esbrinar la datació de la fase que, de manera convencional, anomenem "reocupació". Efectivament, hem vist i hem anat comentant, que el material arqueològic que habitualment apareix en els diferents àmbits afectats o formats com a resultat de l'establiment d'un petit assentament agrícola o ramader en un moment força posterior al de l'abandonament generalitzat de la vil·la, pertany al s. IV.

Malgrat que a partir dels pocs bocins de ceràmica i la repetició constant de formes (especialment en allò que es pugui referir a la t.s. *lucense*), assenyalava una data imprecisa dins el s. IV, l'estudi del conjunt numismàtic del jaciment, tant el d'aquelles monedes aparegudes a l'àrea

afectada per la reocupació com les d'altres indrets de la vil·la, aporta dades valuosíssimes per fixar la cronologia del període que ara ens interessa. Observant el diagrama d'aparició de monedes podem observar que a partir del Període 10 (259-275) es produeix un tall i que només apareixen dues monedes del període de desocupació del jaciment (275-317 aprox.), mentre que el percentatge augmenta considerablement a partir del primer terç del s. IV fins a mitjan i inicis de la segona meitat d'aquell segle. Alguns fragments d'àmfora i de t.s. africana D trobats tant en els estrats tardans com en els estrats d'abandó capgirats en època moderna (U.E. 2190 i 2193), ténen una cronologia més tardana, però encara s'emmarquen dins el context del s. IV. El llarg període de circulació de les monedes fa que siguin poc fiables les dates que puguin facilitar-nos, però és important constatar que la més tardana no va ser encunyada amb posterioritat al 350 (núm. 49 i 55).

A partir d'aquestes dades, considerem que cal situar el període de reocupació del jaciment, limitada en el temps i en l'espai, reduïda a molt pocs anys, cap al tercer quart del s. IV de la nostra Era i, tenint en compte el nombre superior de monedes del segon quart i cap de posterior a l'any 350, potser encara es podria rebaixar alguns anys aquesta data, acostant-la als anys '50 o primer decenni de la segona meitat d'aquell segle.

